

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

MILOŠ CRNJANSKI

Милош Црњански

Miloš Crnjanski

(1893–1977)

Посвећено издавачу Зорану Радованову (1956–2012), прегаоцу и великом делатнику на пољу српске културе, без којег ова књига не би била урађена, а име Милоша Црњанског на овај начин обележено. Аутор и сарадници му још једном одају дужно признање за његову иницијативу и његов труд.

Dedicated to the Publisher Zoran Radovanov (1956–2012), an enterprising and persevering editor on Serbia's cultural scene without whom this book as a way of celebrating the name of Miloš Crnjanski would not have been possible. The Author and participants in the project are paying tribute to his initiative and efforts.

Милош Црњански

Miloš Crnjanski

(1893–1977)

Милош Црњански се убраја међу најистакнутије писце српске књижевности. Био је не само песник, романсијер, драматичар, есејиста и путописац, већ и професор историје, философ, историчар уметности, новинар и дипломата, што још не исцрпљује опсег његове личности. У годинама после Првог светског рата налазио се на почетку модернистичког покрета у књижевности, а целокупно његово дело обележио је особен лирски израз. Од ране младости сарадник је бројних часописа и алманаха, уредник и покретач листова, аутор је тридесетак дела, од којих је две трећине антологијског карактера. Од родног Чонграда, Темишвара, Иланце, преко Ријеке, Београда, Загреба, Беча, кроз бројне градове Европе, у којима ће током два светска рата, студијских и пословних путовања боравити, до Лондона у којем ће као емигрант провести двадесет и пет година и повратка у домовину, прећи ће Милош Црњански велики животни лук, „испуниће своју судбину“ и оставити незаменљив стваралачки опус, а у историји културе српског и других народа ванредно сведочанство личности о времену и људима којима је испунио свој више од осам деценија дути животни век.

Miloš Crnjanski [sometimes transliterated as 'Tsernianski'] ranks among the most prominent writers in the Serbian literature. He was not only a poet, novelist, playwright, essayist and travel writer, but also a history teacher, philosopher, art historian, journalist and diplomat; yet all these attributes together fail to exhaust the full dimensions of his personality. In the years following the Great War, he belonged to the initial stage of Modernism in literature, and the whole of his opus bears a highly outstanding imprint of lyricism. From early youth he contributed to many reviews and almanacs, then became an editor and founder of periodicals who authored some thirty works, two thirds of which were of anthological character. From Csongrád, his birthplace, Timișoara, Ilandža, via Rijeka, Belgrade, Zagreb, Vienna and numerous European cities where he lived for study and business purposes, all the way to London, the city of his residence for the twenty-five years in exile before he returned to his homeland – Miloš Crnjanski spanned a long lifetime “fulfilling his destiny” and leaving behind an unparalleled creative opus, as well as an extraordinary testimony about the times and people that built up more than eight decades of his life; the latter being of great importance for the cultural history of the Serbian and other nations.

Now, at an old age, toward the life's end,
 I'm looking at what's remained of the man,
 of Panta. Nothing, except the family photo,
 one of his wedding, with my mother's mother wearing a crinoline.
 She has a gentle, small hand – not Panta but my grandma.
 She is slim, slim at waist, and leaning, with a thoughtful smile,
 on her Panta. He is wearing the town captain's uniform
 with two long, white rows of buttons fastened tight.
 His right hand tucked, with the thumb, into the uniform,
 he's sitting with Napoleonic tenderness beside his wife.
 How awesome this town captain is in his face...

Ithaca and Commentaries, Belgrade, 1959

Сад, у старости, при крају
 живота, гледам шта је од тог
 Панте остало. Ништа, осим породичне
 фотографије, свог венчања, са матером моје
 матере, која је у кринолини. Има нежну, малу
 руку – не Панта, него моја баба. Танка је, танка,
 у пасу, а наслања се, једним замишљеним осмехом,
 на свог Панту. Он је у униформи варошког капетана,
 са два дуга, бела, реда дугмади која су заклопчана чврсто.
 Десну руку је, палцем, увукао у ту униформу,
 са наполеоновском нежношћу, уз жену.
 Како је страшан тај варошки капетан у лицу...

Итака и коментари, Београд 1959.

Познати преци Црњанског се у 18. веку налазе у банатском месту Итебеју, одакле су дошли из оближњег села Црња, по којем су вероватно добили презиме, пишући га тада Церњански. Писац се сећа свог деде, попа Мите, баба Јуле и њихове деце, а за свог оца Тому каже да је прекинуо галерију попова и официра из фамилије и премда није завршио школу, доспео је до сеоског нотара у селу Шурјану где се први пут оженио, картао и ловио. Прва Томина жена преминула је млада, а други пут се оженио Марином, ћерком граничарског официра, варошког капетана Панчева Панте Вујића. Како је њен отац био и нека врста цензора Панчева, припадала јој је столица првог реда код „Трубача“, одакле је пратила гостовања новосадског позоришта. Удала се за сиромашног Тому, чије је дугове измирио таст, а они сами нису имали ни за колевку, те су малог Милоша повијали у једном кориту за мешење хлеба. Имали су још двоје деце, али су она, као мала, умрла услед трагичних стицаја околности.

Crnjanski's ancestors we know of lived in the Banat's town of Itebej in the 17th century; they had come there from the nearby village of Crnja, and the fact probably earned them the family name which they used to spell as "Cernjanski". The writer remembered his grandfather, Revd. Mita, grandmother Jula and their children. As to his father Toma, he recorded that the man had put an end to the 'gallery' line of priests and army officers in his family and, although failing to complete education, attained the post of the local notary in the village of Šurjan where he married his first wife and indulged in card games and hunting. Toma's wife died young and soon. His second spouse was Marina, daughter of an officer at the Military Frontier, Township Captain of Pančevo Panta Vujić. As her father was also something of the censor in the town, the girl used to have a first-row seat at the coffeehouse *Trubač* ('The Trumpeteer's') when attending the guest performances of the theatre from Novi Sad. She married moneyless Toma whose debts were then payed off by his father-in-law; as the couple could not afford a cradle for the baby, little Miloš underwent swaddling in a kneading trough. They had two more babies born, but they died as infants in tragical circumstances.

*Деда Милоша Црњанског, поп Мита
Revd. Mita, Miloš Crnjanski's grandfather*

Тимишвар 1898. године
Timișoara, 1898

Пишчева мајка Марина Црњански
Marina Crnjanski, the author's mother

Када се сећа свога оца Црњански за њега каже да је био ониска раста, снажних, широких груди са брковима и лепом меком косом, плаховите нарави, али прилично уљудан, скоро да је било „нечег шпанског у претераној учтивости тог човека“. Пуно је играо и читао, и иза њега је остао пун сандук књига и часописа. Премештен је Тома у Чонград (у Мађарској) из Титела због политичких разлога – скупљао је новац за ондашњу социјалистичку *Стражу*. Своју другу жену повео је у ову малу варош, где се 26. октобра 1893. родио Милош. На нашег писца утицале су многе књиге које је, заједно са бројним годиштима *Заставе* и *Страже*, његов отац оставио иза себе, а исто тако и очеве приче о историји Војводине, статутима, привилегијама и политичким правима. У Чонграду, „панонском Сибиру“, како су га звали, провешће Милош Црњански прве три године живота.

Пишчев отац Тома Црњански
Toma Crnjanski, the author's father

In his reminiscences, Crnjanski says that his father was rather short, with broad chest, a moustache and nice soft hair, vehement in nature yet fairly civil so that “there was something Spanish about the exaggerated politeness of the man”. He played games and read a lot; a chest full of books and periodicals was left behind when he died. Toma was transferred from Titel to work in Csongrád (Hungary) – for political reasons: he had been raising funds for the socialist-oriented newspaper *Straža*. And he took his second wife there, to the little town where Miloš was born on October 26, 1893. His father’s many books and yearly series of *Zastava* (‘Banner’) and *Straža* (‘Guardian’), as well as his stories about the events in Vojvodina’s history, statutes, privileges and political rights. In Csongrád, “the Pannonian Siberia” as it used to be referred to, Miloš Crnjanski lived for three years in his earliest childhood.

EBBEN
A HAZBAN
SZÜLETETT

У ОВОЈ КУЋИ СЕ РОД

Спомен-обележје постављено у Чонграду 1990. Аутор Бела Том
Memorial plaques in Csongrád, set up in 1990, work of Béla Tóth

Тома Црњански добија потом премештај у Темишвар, тзв. „мали Беч“, где се сели са породицом, из којег је годину дана пре своје смрти, наследивши брата, отишао у Иланцу, одакле је посећивао породицу у Темишвару. Умро је на пречац, скоро без знања других: „Кад је мој отац дошао, г. 1908, са села, да се оперише у Темишвару, и кад је одустао од тога, рекао ми је да зна да ће умрети, али да то треба да кријем од своје матере. Да она не дозна. Вели, неће да је узнемирава. Треба умети умрети. Извињавао се и мени што ми бриге ствара, сад, кад сам почео да учим грчки. Вели, то је тешко, зна.“

Тома Crnjanski was transferred to work at Timișoara, the so-called “Little Vienna”, and the family moved thereto. As an heir to his brother, he went – one year before death – to live in Ilandža, wherefrom he visited the family staying in Timișoara. He passed away almost suddenly, without much talk, as described by his son: “When, in 1908, my father came from the village to Timișoara for a surgery and then gave it up, he told me that he was aware of his coming death but I should hide the fact from my mother. She was not supposed to know. As he put it, he would not disturb her. One had to know how to die. He also apologized to me for making me worried, now that I had just started to study Greek. He knew it was difficult, he said.”

Стара разгледница Чонграда
An old postcard of Csongrád

Живео је Милош Црњански са мајком у Темишвару у периоду 1896–1912. када је град био модерна варош са авенијама, парковима, веслачким клубовима, индустријским предграђима, егзерциштима и гробљима. У срцу „малог Беча“ налазио се барокни центар са катедралом у којој се изводио Бах, са манастирима католичких фратара од којих је један био његова школа, са српском Саборном црквом, са двором владике и малом школом учитеља Берића. Трг је био опкољен терасама ресторана и посластичарница, а за време топлих дана са њега је допирала војна музика. Било је овде пуно каруца и првих аута, жене су се облачиле по париској и бечкој моди, прелетао је први аероплан, а мађарско и српско позориште је редовно давало представе. Становали су у згради Српске црквене општине, са погледом на Порту и владичански двор. Прва четири разреда основне школе похађа у српској школи, код учитеља Душана Берића, кога ће се у позним годинама сећати као изузетног човека и познаваоца литературе. Милошева мати Марина знала је многе драме и стихове које је цитирала своме сину што је, такође, оставило трага на њега.

Мiloš Crnjanski lived with his mother in Timișoara in the period 1896–1912. At that time, the town was a modern city with avenues, parks, rowing clubs, industry on the outskirts, military drill grounds and cemeteries. In the heart of the “little Vienna” there was a Baroque centre featuring the cathedral in which Bach music used to be performed, Roman Catholic monasteries (one of them being his school), Orthodox Cathedral Church with the Bishopric Palace and a small schoolbuilding of Mr. Berić, the Serbian teacher. The square was edged with outdoor restaurants and pastry shops, and in summertime resounded with the music of military bands. The city had a busy traffic of carriages and first automobiles, ladies were dressed following Parisian and Viennese fashions, the first airplane could be seen flying in the sky, while a Serbian and a Hungarian theatre performed regularly. The Crnjanskis lived in the building of the Serbian Church Community facing the churchyard and the Bishopric Palace. Miloš attended the Serbian school of Dušan Berić (the first four grades); as an adult, he remembered his teacher as an outstanding personality and connoisseur of literature. Also, Miloš’s mother Marina knew a lot of plays and verses by heart which she would quote or recite, which made a certain influence on her son, too.

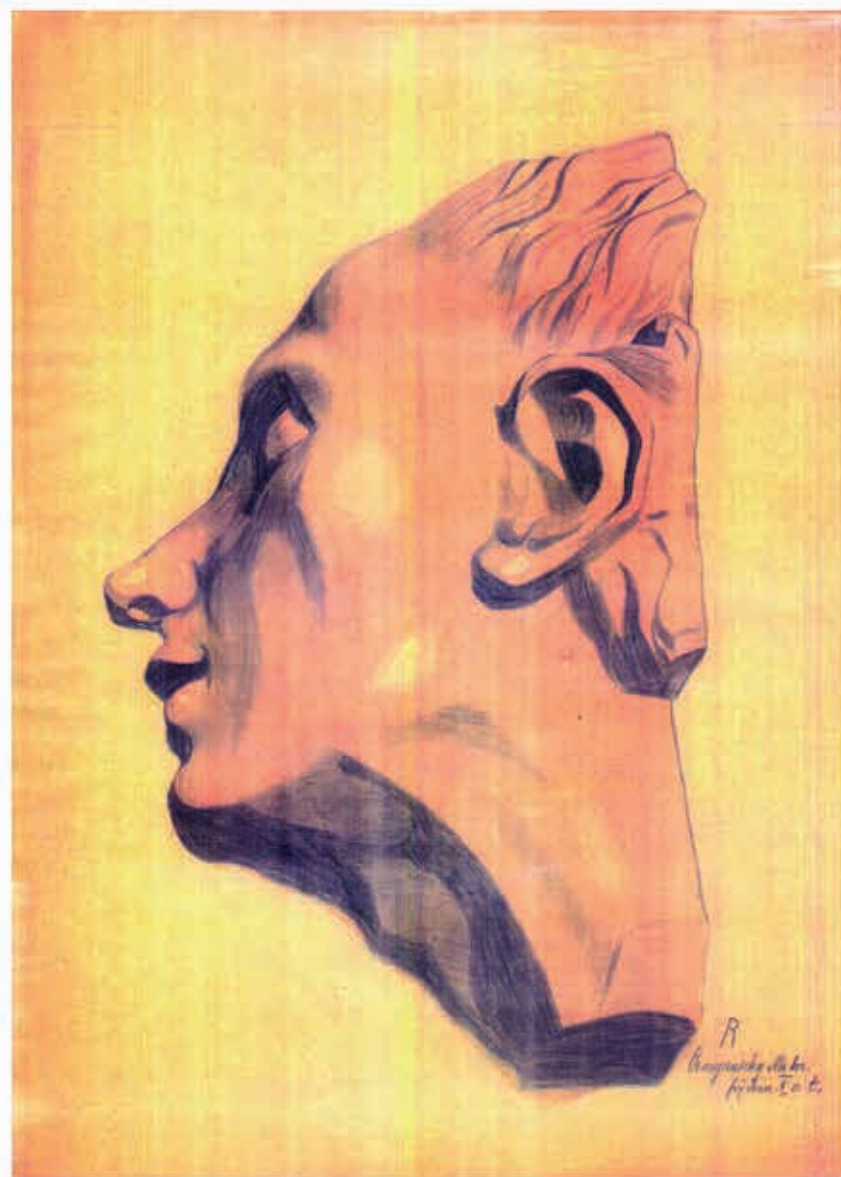

Милош Црњански у VI разреду гимназије, Темишвар, 1910. година
Miloš Crnjanski as 6th-grade lyceum student, Timișoara, 1910

Након завршетка основне школе уписан је на Пијаристички лицеј у Темишвару 1904, на један од најбољих лицеја тадашње Аустро-Угарске који су држали католички братри. Они су младог Милоша фасцинирали својом ученошћу, познавањем литературе и античког позоришта, те латинског и старогрчког који су за њих били скоро живи језици. Млади Црњански се кретао међу својим вршњацима, са којима је узимао часове француског и енглеског језика, а приватно је учио сликарство и мачевање. Играо је за школску репрезентацију, био у клубу гимнастичара Темишвара и клубу железничара-металаца који је био прави професионални фудбалски клуб. Својим занимањима и припадношћу живео је млади Црњански у Темишвару Срба и Мађара, граду племића и пролетаријата, осећајући се свуда као код куће. Започео је тако своје учење у месту са великом српском књижевном традицијом, у граду у којем су се школовали или су живели Јоаким Вујић, Вук Караџић, Милован Видаковић, Васа Пелагић, Петар Прерадовић, Јаков Игњатовић, Јован Стерија Поповић, Бранко Радичевић и Ђура Јакшић.

Having completed the elementary school, Miloš entered the Piarist Lyceum in Timișoara in 1904. It was one of the best lycees in Austro-Hungary at the time, maintained by Catholic friars. They fascinated the boy with their erudition, knowledge about literature and ancient theatre, and mastery of the Latin and Old Greek languages which for them seemed to be living still. Young Crnjanski was socializing with his peers with whom he took lessons in French and English, while his private lessons included painting and fencing. As an athlete he played for the representative school team, and enrolled in the Timișoara gymnastics club as well as the professional football club of railroaders and metalworkers. With the identity and interests he had, young Crnjanski lived in the Timișoara of the Serbs and Hungarians, of nobility and proletariat, feeling at home everywhere alike. Thus, his education started in a milieu with a rich Serbian literary tradition, the city where numerous great Serbs had lived and/or received school training, as was the case with Joakim Vujić, Vuk Karadžić, Milovan Vidaković, Vasa Pelagić, Petar Preradović, Jakov Ignjatović, Jovan Sterija Popović, Branko Radičević and Djura Jakšić.

Гимназијски цртеж Милоша Црњанског
Lyceum-time drawing by Miloš Crnjanski

Милош Црњански као матурант, Темишвар, 1912. година

Miloš Crnjanski as lyceum graduate, Timișoara, 1912

Са петнаест година Црњански штампа прву песму у сомборском листу *Голуб*, под називом *Судба*, у којој су метафоре живота олујно море и пропаст лађе на пучини. Пред одлазак из Темишвара 1912. шаље уреднику *Босанске виле* Кашиковићу своје песме, од којих му је штампана *У почетку беше сјај*, док се другима губи сваки траг. Под утицајем Метерлинка и Ростана написао је стиховану драму *Проклети књаз* коју је послао Народном позоришту у Београду и коју никада више није видео. У то време у Новом Саду живи његов полубрат Јован, син из првог брака Томе Црњанског. Њему шаље рукопис романа за *Бранково коло* које је излазило у Сремским Карловцима и он га лично доноси, али ни од овог рукописа никада ништа неће произићи, а ни остати.

At the age of 15, Crnjanski published his first poem in the Sombor-based review *Golub* ('Pidgeon'); the verse entitled "Destiny" ("Sudba") was permeated with metaphors of life involving imagery of a ship disaster on the stormy open seas. Prior to his departure from Timișoara in 1912, he sent his poems to Kašiković, editor of *Bosanska vila*; the poem "In the Beginning Splendour Was There" ("U početku беше sjaј") went to print, but the rest was lost completely. Under the influence of Maeterlinck and Rostand, he wrote the drama in verse *The Damned Prince* (Prokleti knjaz) and sent it to the National Theatre in Belgrade, never to see it again. At that time, his half-brother Jovan, son from Toma Crnjanski's first marriage, lived in Novi Sad. Miloš Crnjanski sent to him the manuscript of a novel intended for the review *Brankovo kolo* published in Sremski Karlovci; Jovan personally took it to the editorial office, but nothing came out, or even remained of this piece.

Гимназијски цртеж Милоша Црњанског
Lyceum-time drawing by Miloš Crnjanski

ЛИСТ ЗА СРПСКУ МЛАДЕЖ

СУДБА.

На сињем мору
Лађа једна броди;
Да могу само знати:
Куда је судба води?

Ветар таласа море,
Валови личе гори.
Немоћно, тешком муком со
Са њима лађа бори.

Прешла је бура;
Море покоја нађе.
А пена таласа грли.
Последњи део лађе.

Тешивар.

Милош Црњански.

Алегоријска кола на карневалу у Ријеци 1910. године
Carnival float in Rijeka, 1910

Иако је мајка намеравала да га пошаље у Беч код свог брата Васе и на Царску експортну академију, Црњански је, да би побегао од ујака, отпутовао најпре у Опатију (Абацију), а потом у Ријеку, тадашњу Фијуме, где је, не успевајући да упише Академију ратне морнарице, уписао новоотворену Експортну академију, замерајући се тако свом ујаку који им од тада одриче помоћ. Она живи као удовица у Иланди и одобрава сину овај избор, јер је академија обећавала запослење ученицима. Живео је тада у добром крају Ријеке, у скупом пансиону једне хрватске грофице, имајући за прве суседе занимљиве ликове, а у ширем окружењу богат и разноврстан живот. Учи италијански, мачевање, радо игра фудбал, открива поезију Кардучија и Леопардија, путује на Крк, у Трст и Венецију на светковине и карневале, живи лепо и ових дана сећаће се као најлепших у својој раној младости. Помаже му полубрат Јован са којим се често дописује. Црњански је своје спортско искуство често стављао у први план, а учитељ мачевања у Ријеци једна је од оних фигура које су га овде највише фасцинирале.

Vasa Vujić, ујак Милоша Црњанског
Vasa Vujić, Miloš Crnjanski's matrilineal uncle

Although his mother had intended to send him to Vienna to stay with her brother Vasa and attend the Imperial Export Academy there, Crnjanski – in order to avoid living with his uncle – went to Opatija/Abbazia first, and then to Rijeka/Fiume; failing to enroll in the War Navy Academy, he entered the newly established export academy there, which offended his uncle so much that the man denied him and his mother any further support. The widowed Mrs. Crnjanski lived in Ilandža. She approved of her son's option, for the new academy promised employment to its students. Miloš Crnjanski lived in a wealthy quarter of Rijeka, in an expensive boarding house run by a Croatian countess. His immediate neighbours were extremely interesting characters, and the broader milieu implied an eventful life that offered a variety of possibilities. He studied Italian, improved fencing, enjoyed playing football, and discovered the poetry of Carducci and Leopardi. His travels to the island of Krk, Trieste and Venice where he attended various celebrations and carnivals made his life comfortable and fulfilled; later he remembered the days as the best period of his youth. His stepbrother Jovan, with whom he maintained intense correspondence, kept helping him. Miloš Crnjanski often put his sporting experiences in the foreground, and his fencing instructor in Rijeka was among the most fascinating figures to his mind.

Abbazia — Villa Angiolina

Опатија, прва половина 20. века
Opatija, first half of the 20th century

Под утицајем ујака, мајка ипак обуставља новчана средства за Црњанског и овај се сели у далеко сиромашније услове, упознајући глад и тескобу. Због неког „комичног замешатељства“ напушта академију, а потом и Ријеку, да би се, после неколико месеци лутања по Јадрану, вратио у Иланцу. Годинама потом, враћао се Црњански Ријеци и Опатији, остајући као и Растко Петровић, Дероко и Дединац, веран мору („љубав према мору исто тако могућа као могућност да човек воли, бескрајно, једну жену“).

Рesuated by her brother, Mrs. Crnjanski stopped financing her son, so Miloš had to move and live under conditions of poverty, experiencing hunger and small rooms. Due to some “comic entanglement”, he abandoned the Academy, then the town of Rijeka. Following some months of roaming the Adriatic coast, he went back home to Ilandža. But later, he used to revisit Rijeka and Opatija for many years, thus remaining ‘loyal’ to the sea, like Rastko Petrović, A. Deroko and M. Dedinac (“...Love for the sea is as possible as is a man’s, endless, love for a single woman”).

*Па Ријека и Кантрида; позориште у коме сам упознао читав низ Ђулија,
Ада, Марија, играо с њима 'fioretto', одлазио у Трст и Венецију. Тада сам
заволео море... Све то оставља неке трагове...*

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

*Then there were Rijeka and Kantrida; the theatre in which I got familiar with a whole
series of Julias, Adas, Marias, danced fioretto with them, repeatedly visited Trieste and
Venice. It was then that I grew to love the sea... All of that has left some imprints...*

I have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Црњански је село упознао у детињству, најпре обилазећи свог оца, али Иланцу добро памти из периода повратка из Ријеке, када са својим рођацима упознаје бројне стране сеоског живота, рачунајући и оне декамеронске. Пред полазак у Беч те јесени 1913, на Експортну академију и код свог упорног ујака, свратио је код брата у Нови Сад, а играјући фудбал у новосадском клубу УТК, одлази у Београд, где одлучује да остане. У Београду његова мајка има сестричину Мацу и млађег брата Николу, који је умро у старој београдској лудници. Овде је Црњански хтео да упише Војну академију, али је наводно био одбијен због тога што је имао превише школе. Одлучује да, иако му се овде прилично допадало ("А Београд сам волео као што човек воли своју фикс-идеју"), оде у Беч на Експортну академију. Међутим, упорно бежи од свог ујака Васа Вујића, обилазећи Пратер, циркусе и друга места забаве, одлучујући се, накратко, за медицину, због чега га је ујак избацио.

Crnjanski became familiar with the countryside as early as in his childhood: at first, during the visits to his father, but he also remembered Plandža from a later period, the one after he had come back from Rijeka, when he discovered the many aspects of rural life, including 'Decameronic' ones. In the autumn of 1913, before leaving for Vienna for the planned studies at the Export Academy and stay with his stubborn uncle, he visited his brother in Novi Sad and played football with the local UTK club, then went to Belgrade where he decided to stay. His mother's niece Maca and younger brother Nikola (who died at Belgrade's old asylum) lived there. Crnjanski wanted to enroll in the Military Academy there, but he was reportedly denied admittance due to being 'overeducated'. Although fond of the place ("And I loved Belgrade in the way one loves one's own fixed idea"), he went to Vienna and the Export Academy. However, he kept avoiding his uncle Vasa Vujić, frequenting the Prater, circuses and other places of entertainment; for a while, he thought of studying medicine. Those were the reasons why his uncle expelled him.

*Палата правде у Београду, фотографија из бедекера
Милоша Црњанског Belgrade (1936)*

*Belgrade's Hall of Justice, photo from Miloš Crnjanski's
guidebook Belgrade (1936)*

Борио сам се да будем ту, то је варош. Није завичај, знате ручак и вечера.
Завичај је Калемегдан. Зато је и песма на крају опет дошла тамо по мене.
А иначе, ја се осећам тамо као код куће. Разуме се, ишао сам на Триглав и у
Словенију, па могу да волим и Словенију. У Хрватској сам био као студент.
За мене је и тамо лепо, знате. Ја никад не кажем Приморје него Ријека. Ријека
младости. И свега што иде са младошћу. Према томе, завичај то је оно што
изаберете. Да у Срему је најлепше. Али у Београду, Србија.

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

*I was striving to stay there, that was a city. You know, lunch and supper do not make up
one's home. Home, that is Kalemegdan. That is why the poem appeared there in the end,
to pick me up. Normally, that is where I feel at home. Of course, I did go to Mt. Triglav
and to Slovenia, so I can be fond of Slovenia, too. In Croatia I was as a student. I find it
nice there, too, you know. I never say 'Coastland' but 'Rijeka'. The Rijeka of my youth.
And whatever goes with one's youth. Thus, home is what you choose to be your home.
And, yes, it is most wonderful in Srem. Yet there's Belgrade – Serbia.*

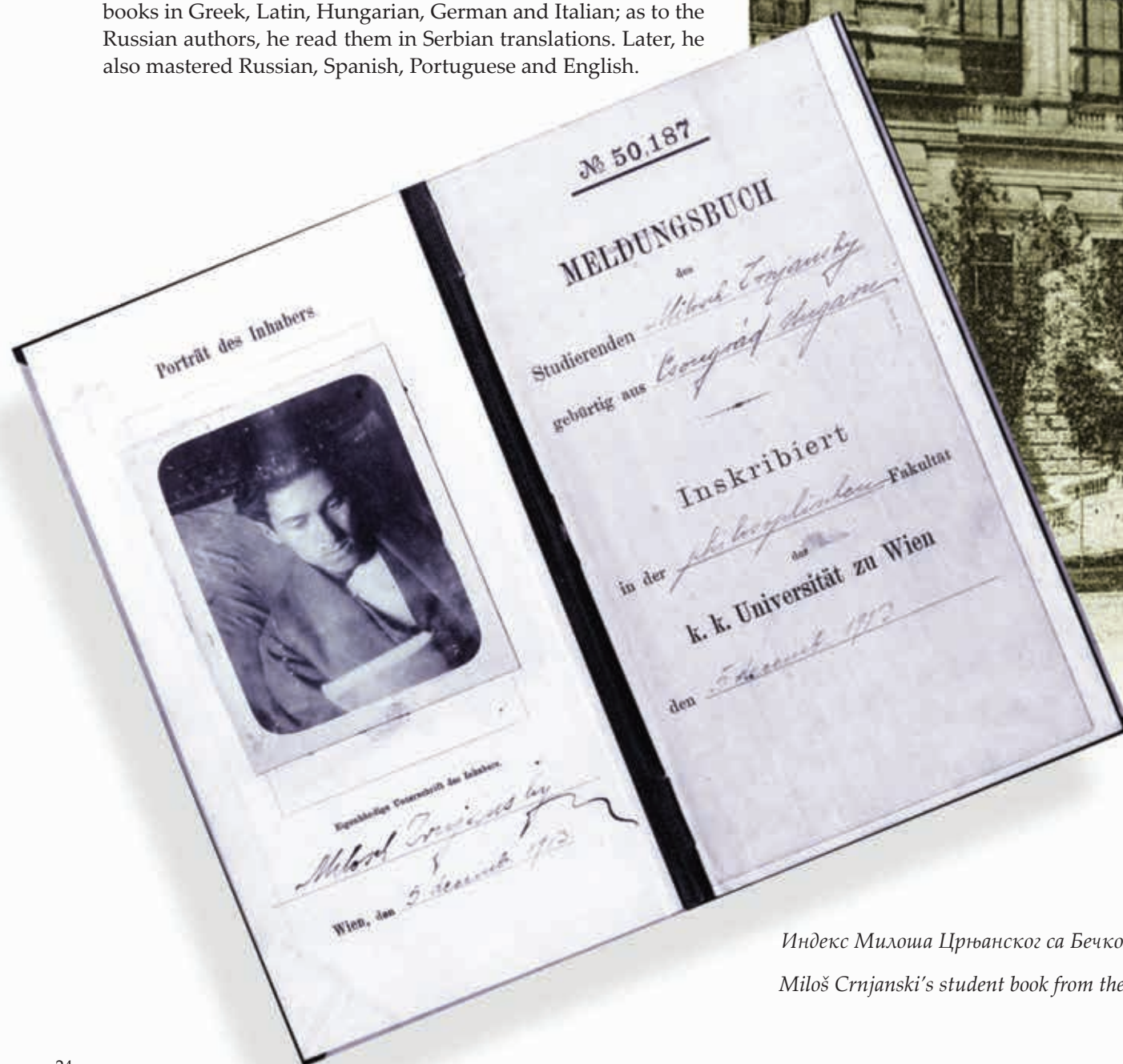
I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Милош Црњански 1914. године
Miloš Crnjanski in 1914

Пише „поетичну комедију“ под називом *Маска*, прелази затим на студије филозофије и историје и често посећује чувене бечке музеје и галерије. Читао је књиге на грчком и латинском, мађарском, немачком и италијанском језику, док је руске писце читао у преводу на српски језик (касније је овладао руским, шпанским, португалским и енглеским језиком).

Crnjanski then wrote the “poetic comedy” entitled *The Mask* (Maska), switched to the studies of philosophy and history, and frequented the famed Viennese museums and galleries. He read books in Greek, Latin, Hungarian, German and Italian; as to the Russian authors, he read them in Serbian translations. Later, he also mastered Russian, Spanish, Portuguese and English.

Индекс Милоша Црњанског са Бечког универзитета, 1913. година

Miloš Crnjanski's student book from the University of Vienna, 1913

У Бечу је Црњански учествовао у демонстрацијама и окупљањима преко студентског удружења *Зора*, а на вест о атентату Гаврила Принципа на аустријског престолонаследника и његову жену, сви они у Аустрији, и у читавој Европи, били су подједнако сумњиви и повезани „печатом убиства“ јаче „него црквом, традицијом или крвљу“. Аустро-Угарска објављује рат Србији. Црњански је доживео одмазду аустријских власти због Принципових револверских хитаца у Сарајеву, али уместо тамничког одеа обукли су му униформу аустријског војника и послали га на галицијски фронт да јуриша на Русе.

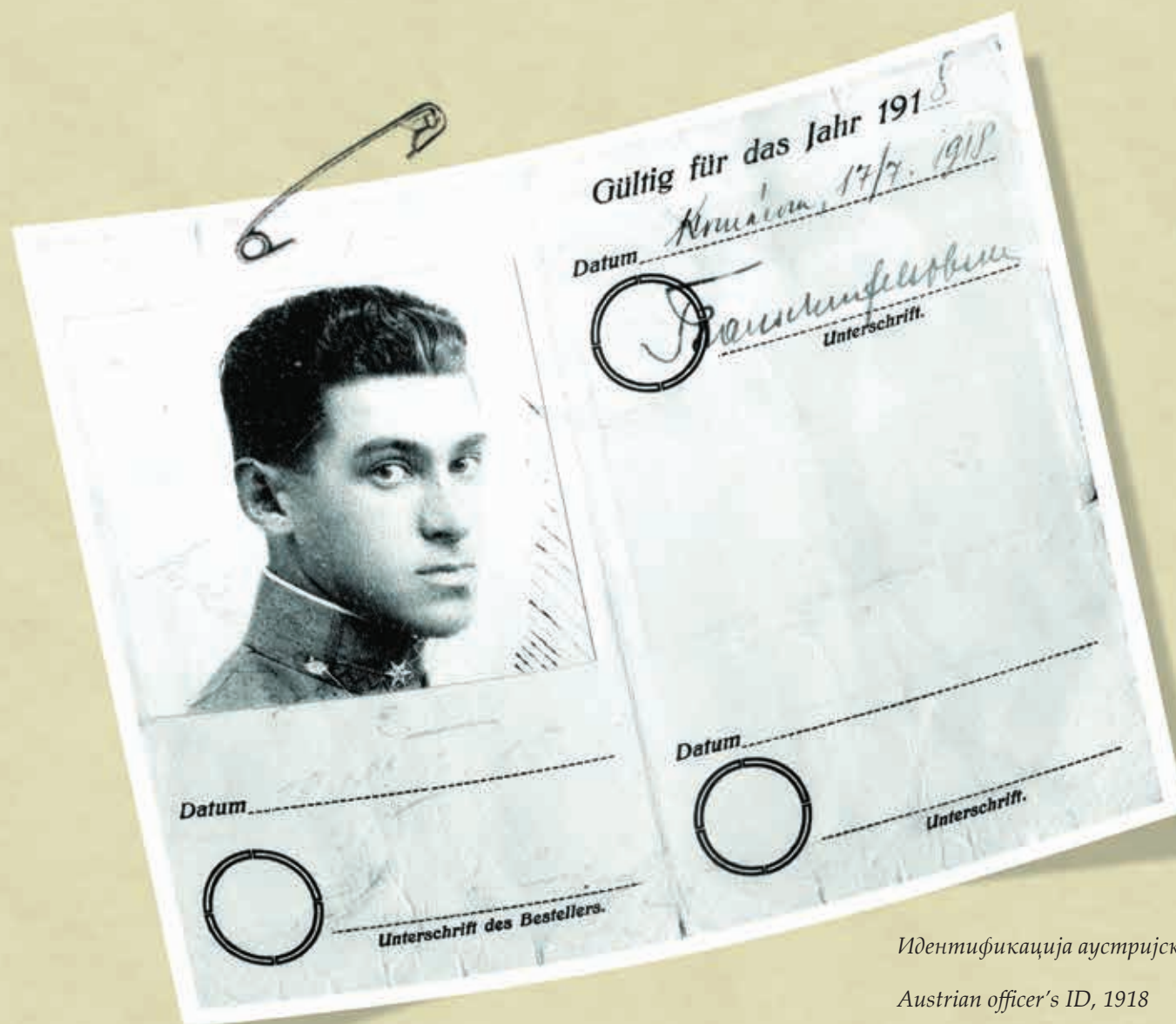
In Vienna, Crnjanski took part in protests and gatherings organized by the Zora (*'Dawn'*) Student Society. When the news came on Gavrilo Princip's assassination of the Austrian heir to the throne and his wife, all of the Serbian students in Austria, and all over Europe, became equally suspicious and related mutually through the "murder seal" more strongly than through their "church, tradition or blood". Austro-Hungary declared war on Serbia. Crnjanski was vengefully targeted by the authorities owing to Princip's revolver shots in Sarajevo, but instead of prison clothes he was dressed in the Austrian military uniform and sent out to the Galician Front to fight against the Russians.

Боравећи у Новом Саду уочи Првог светског рата увиђа да се град никад није радосније орио од песме него тада. Време је проводио на купалиштима на Дунаву, скачући у његову мутну воду због једне жене са којом је касније ухапшен у Сегедину. Теретило га је највише што је у џепу носио свилену мараму у српским националним бојама са сликом Скопља, а највише му је помогао што је говорио језик иследника. Полиција га је након саслушања упутила у Бечкерек (данашњи Зрењанин), у К und К регименту бр. 29 која је за њега била надлежна. Са батаљоном је провео неко време у месту Кукујевци, затим у Шиду, одакле је завршио у Вуковару у болници. Мајка Милоша Црњанског повлачи своје рођачке везе и њега пребацују у Ријеку, тачно на место где га Аустрија није хтела, у Академију ратне морнарице која је тада била претворена у болницу. Црњански проучава болеснике и болести, нарочито епилептичаре, са задатком да открива симуланте међу њима. Суочава се непрестано са осећањима страха, гађења и сажаљења према људима. Више није био онај Црњански који се у Бечу одрекао студија медицине, јер су биле повезане са неугодним мирисима. Враћа се на лето 1915. у пук у Бечкерек, одакле одлази у брда Галиције, и тамо се упознаје са страхотама бојишта. Овде је учествовао у маршевима, биткама и позадинским рововима, где је гледао болеснике, самосакаћења, читао писма и добијао пакете од мајке. Чита *Записе из мртвог дома* Достоевског и пише песме: једна од њих је *Серената*. „Нису, усталом, слике битака које су најстрашније у успомени, него успомене животињске патње, троглодитског живота који смо водили“, писао је у *Коментарима* касније. Напоследку је одатле био премештен, опет на мајчину иницијативу, у Беч, у болницу манастира „Кћери божанске љубави“, код извесне тетке, католичке калуђерице, за коју није знао ни да постоји.

During his stay in Novi Sad on the eve of World War I, he realized that music had never resounded around the town that much. He would spend his leisure time on the Danube beaches, plunging into the river's thick waters because of a woman with whom he later got arrested in Szeged. The most incriminating circumstance was the fact that he had in his pocket a silk scarf in the Serbian national colours and a picture of Skopje; the good circumstance was his command of the interrogating officer's language. After interrogation, the police sent him to the town of Bečkerek (now Zrenjanin), 29th K und K Regiment holding jurisdiction over his case. He spent some time with his batallion in the Srem village of Kukujevci, then in Šid, to end this part of the story at the hospital in Vukovar. Miloš Crnjanski's mother resorted to her connections among relatives, so he got transferred to Rijeka and the very place Austria did not wish to see him at: the War Navy Academy just converted into a hospital. Crnjanski was observing the patients and their disorders, particularly epileptics, his assignment being to discover malingerers. He had to deal incessantly with his own feelings of fear, disgust and pity for others. He was no longer the Crnjanski who had in Vienna given up medical science because it involved unpleasant odours. In the summer of 1915, he went back to his regiment at Bečkerek, then to the mountains of Galicia where he witnessed the horrors of a battlefield. He experienced marches, battlefighting and the rear-echelon trenches, watching casualties and self-mutilations, reading letters and receiving parcels from his mother. He read *The House of the Dead* by Dostoevsky and wrote poems: one of these was "Serenade" ("Serenata"). "It is not the battle scenes that are the most terrible memories, but the reminiscences of the beastly suffering and troglodyte life we were living", he wrote later in the *Commentaries*. Finally, and again upon his mother's initiative, he was transferred to Vienna and the hospital of the Daughters of Divine Love Convent, to stay with an aunt, a Catholic nun he had never heard of before.

Милош Црњански у аустријској униформи 1914. године
Miloš Crnjanski wearing Austrian uniform, 1914

Идентификација аустријског официра 1918.

Austrian officer's ID, 1918

З а Беч те 1915. године каже да је био једна велика јавна кућа — „корупција, проституција, меланхолија, свуда.“ Поред дружења са својим некадашњим универзитетским друговима, Црњански се сусретао и излазио са мајчиним братом од стрица, мајором Костом Вујићем, који се тада налазио на положају ађутанта Врховног војног суда. Трајало је то до јесени 1916. године, када је премештен у Сегедин, иронијом случаја или уделом, како је Црњански писао, „комедијанта Буце“, недалеко од места где је 4. августа 1914. био ухапшен. Упућен је на рад у цивилство у Дирекцију државних железница у којој се налазила и тајна Команда војног транспорта, која је управљала ратним саобраћајем преко ратишта на Балкану и у Румунији. Песме које је писао за време ратовања слао је Јулију Бенешу, полонисти и уреднику загребачког *Савременика*. Имао је храбрости да под својим пуним именом, у униформи аустријског официра, за време рата, штампа антиратне песме и оне ће му до краја живота бити најдраже. Бенешу је упознао тек при свом одласку у Италију.

As to the Vienna of 1915, Crnjanski said it was a large-scale bordello: “corruption, prostitution, melancholy, everywhere”. Apart from socializing with his former fellow-students from the university, Crnjanski would often meet and go out with his mother’s patrilineal cousin, Major Kosta Vujić, the adjutant at the Supreme Court Martial. This was so until the autumn of 1916, when he was transferred to Szeged; ironically and by chance, or, as Crnjanski put it, “Buca the comedian”, to the place near the site where he had been arrested on August 4, 1914. He was assigned plain-clothes service at the State Railways Directorate which incorporated the Secret HQ of Military Transportation Service which governed the wartime transports across the Balkan war zones and in Romania. He wrote poems in wartime and sent them to Julije Benešić, Polonist and editor of Zagreb-based review *Savremenik* [‘The Contemporary’]. It is noteworthy that during the war, while wearing the uniform of an Austrian officer, he dared write anti-war poetry and sign it with his full name; the verse remained dearest to him as long as he lived. And it was only when traveling to Italy that he met Benešić in person.

Серената

Чуј, плаче Месец млад и жут.
Слушај ме, драга, последњи пут.

Умрећу, па кад се зажелиш мене,
не вичи име моје у смирај дана.
Слушај ветар са лишћа свелог, жутог.

Певаће ти: да сам ја љубио јесен,
а не твоје страсти, ни чланке твоје голе,
но стисак грања руменог увенулог.

А кад те за мног срце заболи:
загрли и љуби грану што вене.
Ах, нико нема части ни страсти,
ни пламена доста да мене воли:

Но само јабланови вити
и борови пусти поносити.

Но само јабланови вити
и борови пусти поносити.

Serenade

*Listen, it's the Moon, young and yellow, crying.
Listen to me, for the last time, my darling.*

*I'm to die, so when you feel like being mine,
do not call my name in twilight hour.
Hear the wind from the withered, yellow leaves.*

*It will sing to you: that I loved the autumn days
and not your passions or your ankles bare,
but the hug of withered purple boughs.*

*When your heart feels mournful ache:
embrace and kiss the shrivelled bough.
For nobody has the virtue or flame enough
or passion to love me for my own sake.*

*Just the slender poplars high
and the prideful pines will sigh.*

*Just the slender poplars high
and the prideful pines will sigh.*

Лирика Итаке, Театар поезије, Београд, 1972.
The Lyrics of Ithaca, Teatar poezije, Belgrade, 1972

Маска, режија Горчин Стојановић, Народно позориште Сомбор 2007.

The Mask, directed by Gorčin Stojanović, Sombor National Theatre, 2007

У међувремену је у Бечу донета одлука да се, због великих губитака, сви студенти Универзитета упуте у школе за резервне официре, па је тим поводом Црњански стигао у један заробљенички логор код Острогона, где је већ после три месеца полагао испит. Одатле га шаљу у Италију, у Врховну команду армије на Сочи у Сан Вито, на Таљаменту. Тамо одлази специјалним официрским возом из Пеште. После извесног времена испоставило се да је тамо послат грешком, па је пребачен у Опатију, у један хотел претворен у болницу, да се одмори и опорави. Овде сабира своје песме за *Лирику Итаке* и у *Савременик* шаље своју прозу, док *Дневник о Чарнојевићу* постепено нараста. После краћег времена враћен је у Коморан у 29. регименту. Почетком септембра 1918. Црњански је додељен у батаљон који се припрема за војевање на италијанским ратиштима, међутим изненада му бива саопштено да иде у Беч на три месеца ради полагања испита на Универзитету, што је представљало потез Аустрије да унапреди свој академски кадар који је у ратним околностима заостајао са образовањем. Црњански 1918. уписује Експортну академију, велику жељу његовог ујака, и учествује у данима распада Аустрије и завршетка рата. Бенешу је послао своју драму *Маска*, коју је овај одмах дао у штампу. Одлучује да се врати у 29. регименту у Коморан, да узме своје ствари, надајући се и заосталој плати, коју не налази јер се пук распустио. Наставља пут возом, преко узавреле Пеште, до своје земље, до Иланце у коју одлази код мајке. Стиже у Загреб 1918. где се дружи са Бенешем који му је штампао *Маску* у издању Друштва хрватских књижевника, а у *Савременику* му је објавио и *Легенду*, која је после ушла у *Приче о мушком*. Борави и код песника Драгутина Домјанића и Петра Коњовића. У болници Милосрдних сестара упознао је и Иву Андрића, за којег ће се везати и са њим остати у преписци скоро до краја живота, а постао је и члан редакције *Књижевног југа*. Напушта Загреб и стиже до Новог Сада, код подубрата Јована, у собу на Салајци из које је својевремено истрчавао да би пратио србијанске глумце, а међу њима и комичара Буцу.

In the meantime, Vienna decided that all university students should – because of heavy human loss – be sent to reserve officers' training centres. That is how Crnjanski arrived in a prison camp at Esztergom where only three months later he took the exam. From there, he was sent to Italy (San Vito al Tagliamento), to the Supreme Command of the army waging war on the Isonzo River. He traveled by a special officers' train that departed from Budapest. After a while, it turned out that he had been sent there by mistake, so he was transferred to a hotel converted into hospital in Opatija, for some rest and recovery. While staying there, he collected his verse for *The Lyrics of Ithaca* and sent some prose works to *Savremenik*; besides, *The Journal of Čarnojević* was gaining in volume gradually. Shortly thereafter, he was sent to Komárom, to join his 29th Regiment. At the beginning of September 1918, Crnjanski was assigned to serve in the battalion which was preparing for the operations on Italian battlefields. However, he was suddenly told to go to Vienna and take some university exams – Austria's endeavour to upgrade the academics' educational level which did not prove satisfactory enough under war circumstances. In 1918, Crnjanski enrolled in the Viennese Export Academy (old ambition of his uncle) and witnessed the disintegration of the Empire and the war coming to its end. He sent his play *The Mask* to Benešić who immediately put it to print. At one point he decided to go to Komárom, the seat of the 29th Regiment, and pick up his personal effects and, hopefully, a delayed salary; yet the regiment, including the payroll office, had been disbanded. So he proceeded – via Budapest in turmoil – to his homeland, that is, to the village of Ilandža and his mother. In the same year, 1918, he spent some time in Zagreb, befriending Benešić who had his play *Mask* published by the Croatian Writers' Association, while the short story "The Legend" came out in *Savremenik* (to be included later in the book *Stories about Men*). He also stayed with the poet Dragutin Domjanić and composer Petar Konjović. At the Sisters of Mercy Hospital Crnjanski met Ivo Andrić: the two great authors established a tie and maintained correspondence throughout their lives. In Zagreb, Crnjanski also became member of the editorial team of *Književni jug* ('Literary South'), literary magazine. Having left Zagreb, he went to Novi Sad and a room in his stepbrother Jovan's house from which he – years before – used to bolt out into the street and accompany the actors from Serbia, the "comedian Buca" being one of them.

Милош Црњански и полубрат Јован у Иланџи 1920. године
Miloš Crnjanski and his stepbrother Jovan in Ilandža, 1920

Разгледница Новог Сада са почетка 20. века
Early 20th-century postcard of Novi Sad

ЕТЕРИЗАМ

Другу Иви Андрићу

*Моја је бајка: да се у сну док се спава
добра чине, и да ништа
није јава.*

*Нисмо знали а имали смо
чедо у даљини.*

*Рекао сам ти цвет један лак
испуниће твоје мисли.
Све осмехе који су од бола свисли,
сачуваће зрак
негде у даљини.*

*О ничег нек те није жао.
Зато сам ти ту мисао дао
тужној голој и белој,
невеселој.*

*Гледај у јесен мирно,
како се губи дан
и љуби.
Благо као једно звоно
да зазвони у даљини
мишљу том сам те додирно.*

ETHEREALNESS

To my friend Ivo Andrić

*My fairy tale reads: it is in dream while asleep
that we see good deeds done, for up to real life
nothing will creep.*

*None of us two knew of our child
that would grow far away.*

*I told you that a tiny floret would
occupy your thoughtful brain.
All the smiles that died of pain
would be treasured in a raylet still
someplace far away.*

*Oh don't regret a single thing.
I gave you this thought to ding
while you were so sad naked and white
in a sorry plight.*

*Watch the autumn in repose
how daylight fades
and love invades.
Softly like a bell
chiming far away
I send the thought to draw you close.*

*Иво Шеремет, Иво Андрић, цртеж
Ivo Šeremet, Ivo Andrić, drawing*

Милош Црњански
1920. године

Miloš Crnjanski
in 1920

Црњански затим путује у Тимишвар, па у Иланцу код мајке, где проводи зиму 1918, припремајући песме и *Дневник о Чарнојевићу* за објављивање. Године 1919. долази у Београд, на Универзитет који управо почиње да ради. Уписује студије упоредне књижевности код Богдана Поповића, заједно са историјом и историјом уметности, где му признају само два семестра са Универзитета у Бечу. Покреће часопис *Дан* који је био први литерарни часопис у Београду после Првог светског рата, а оснива се и Група уметника: Сибе Миличић, песник и сликар, Тодор Манојловић, песник и критичар, Сима Пандуровић, песник, Бранко Поповић, сликар и ликовни есејиста, Милош Црњански, а по доласку у Београд и Иво Андрић. С. Б. Цвијановићу предао је рукопис своје прве збирке песама – *Лирику Итаке*, састављену од педесетак песама, од којих су две са посветама: Аници Савић, потоњој Ребац, док је друга омаж Иви Андрићу. Књига наилази на велики одзив читалачке публике, тако да Цвијановић одмах штампа и прозу *Приче о мушком* (1920), у огромном тиражу, који годинама неће моћи да распрода.

Timișoara was his next destination. Crnjanski went then to Ilandža and spent the winter 1918-19 with his mother, preparing his verse and *The Journal of Čarnojević (Dnevnik o Čarnojeviću)* for publication. In 1919, he settled in Belgrade and enrolled in the University of Belgrade; his major was comparative literature lectured by Bogdan Popović, but he also pursued history and art history (only two semesters from the University of Vienna were accepted as valid in Belgrade). He launched the review *Dan* ('Day'), the first literary magazine in Belgrade after World War One. "The Group" was established with the following members: poet and painter Sibe Miličić, poet and critic Todor Manojlović, poet Sima Pandurović, painter and art critic Branko Popović, Miloš Crnjanski and – after arrival in Belgrade – Ivo Andrić. Miloš Crnjanski handed the manuscript of *The Lyrics of Ithaca (Lirika Itake)*, his first collection of poetry, to S. B. Cvijanović; two of some fifty poems had dedications: one to Anica Savić (later Savić Rebac), the other to Ivo Andrić. The response of the readership was extremely favourable, so Cvijanović immediately undertook the publication of *Stories about Men (Priče o muškom, 1920)* in an excessive print run he proved unable to sell out in years.

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

УПИСНИЦА

(INDEX)

Сопственик ове Уписнице

г. Милош Црњански

пријавним листом Бр. 691 од 25

априла 1919 године уписан је као

редован ученик у философ.

факултету Универзитета

у Београду,

25 априла 1919

Секретар Универзитета,

Потпис учеников,

Милош Црњански

Индекс Милоша Црњанског са Универзитета у Београду 1919. године

Miloš Crnjanski's student book of the Belgrade University, 1919

Београдски универзитет, смештен у капетан Мишино здање (архитектуром налик на зграду Универзитета у Упсали у Шведској), повратио му је сву животну радост коју је изгубио на крају рата. На Универзитету упознаје лепу студенткињу Видосаву Виду Ружић, кћерку бившег дворског саветника и писца Добре Ружића, која ће уз њега остати до краја живота.

Београд: Стари и Нови Универ

Belgrade University, housed in Captain Misha Palace (and architecturally remindful of the Uppsala University in Sweden) reimbued him with all the joy of life he had lost at the end of the war. It was there that he met Vidosava Vida Ružić, a beautiful young lady and daughter of the former Court Councillor and author Dobra Ružić: she was to stay with him throughout his lifetime.

Поједини чланови Групе уметника прихватају сарадњу у *Српском књижевном гласнику* у јесен 1920. Позив Богдана Поповића прихвата и Црњански и у октобарском броју објављује *Објашњење Суматре*, тај манифест нове песничке школе. Те године Група уметника се распала. Црњански доноси одлуку да иде у Париз у који га је отерала „страшна глупост, подлост, та страшна мржња литерарних фарисеја, са којима сам се био, први пут, срео“. У Паризу су сви тадашњи присутни српски писци били одушевљени франкофили, као што је Растко Петровић, Душан Матић, Бошко Токин, Сибе Миличић. Борави у Паризу са Видом, а често проводи време са нашим сликарима и вајарима Савом Шумановићем, Сретеном Стојановићем, Милом Милуновићем и другима. Но тек што је стигао у Париз иде у Бретању. Цвијановићу пише из Париза, када му најављује превод кинеске и јапанске лирике из француских и енглеских превода, а започиње и са превођењем Казановиних мемоара.

In the autumn of 1920, some members of “The Group” accepted the invitation to contribute to the review *Srpski književni glasnik*. Crnjanski accepted this invitation by Bogdan Popović, too, and as soon as in the October issue he published “An Explanation of Sumatra” (“Objašnjenje Sumatre”) as a manifesto of the new school of poetry. “The Group” was disbanded by the end of the year. Crnjanski decided to go to Paris, pushed by “the terrifying stupidity, meanness, that terrifying hatred of the literary pharisees I saw for the first time”. All of the Serbian authors staying in Paris at the time were enthusiastic Francophiles – Rastko Petrović, Dušan Matić, Boško Tokin, Sibe Miličić. Miloš Crnjanski was accompanied by Vida in Paris, and it was with Serbian artists Sava Šumanović, Sreten Stojanović, Milo Milunović and others that the couple maintained social life. But soon after arrival in Paris, he left for Bretagne. It was from Paris that he wrote a letter to Cvijanović, announcing some translations of Chinese and Japanese lyric poetry via the existing translations in French and English. Besides, he set out to translate the memoirs of Giacomo Casanova.

Милош Црњански пред одлазак у Париз 1920. године
Miloš Crnjanski before leaving for Paris, 1920

ПУТНИК

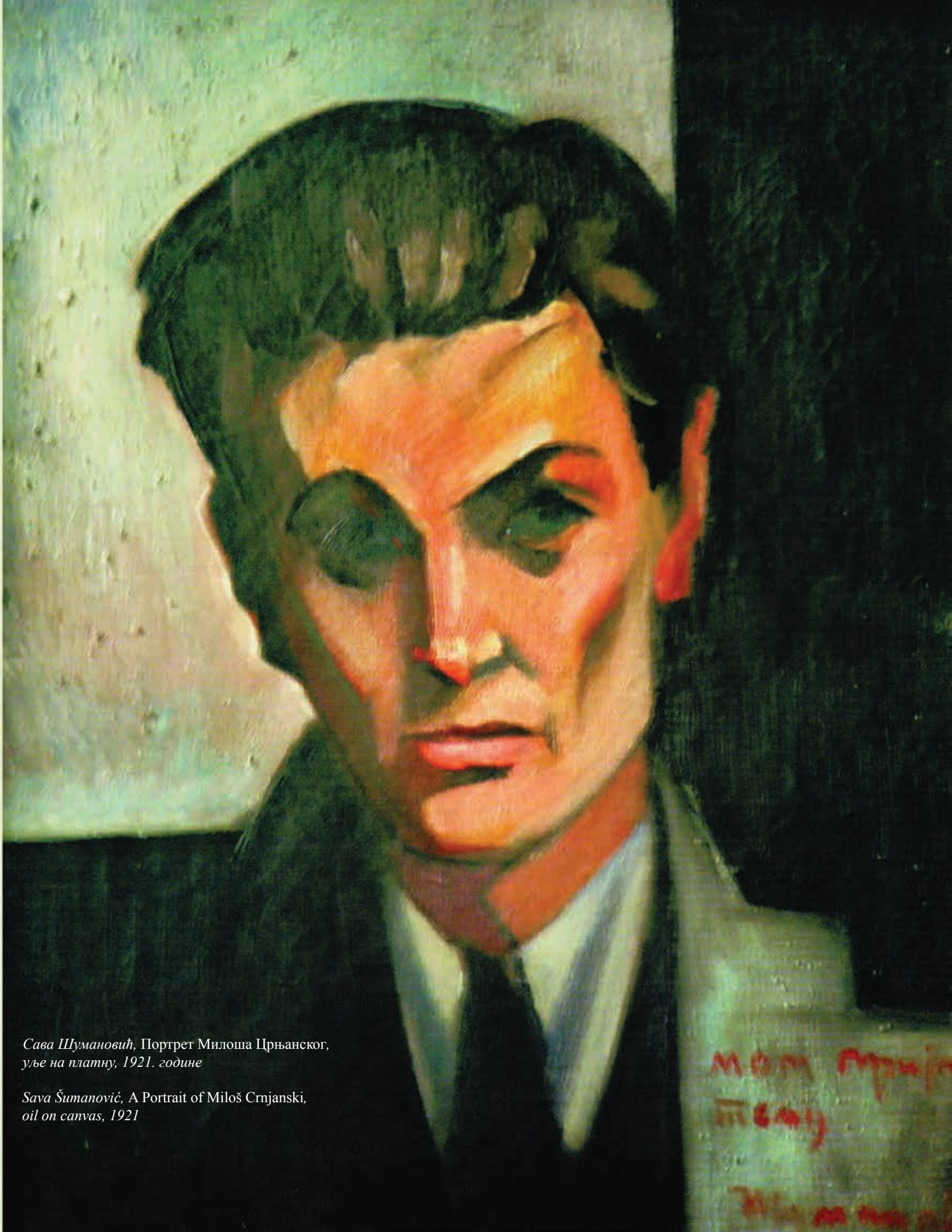
Идем слободно
нико ми није однео,
да љубим, тужну моћ.
Раширим руке, али не у зоре
него у море и ноћ.
Осмехом улазим, стига ма куд,
у тужне и болне јаве.
Кад волим, мени и греси свуд
небеса плету,
око радосно погнуте главе.
Остављам болним осмехом сан,
да прође и оде и мре.
Љубав је пут бескрајан
на ком је дозвољено све.
Не жалим ни тебе ни себе ја,
и смешим се на даљине.
Умор ми само у очима сја,
и све што иштем од тебе
то је: часак-два
тишине, тишине.

Јегерндорф 1915.

TRAVELLER

*I keep moving free
No one has stolen away
my sorry power – to love.
I spread my arms, yet not into dawns
but into the sea and the dark above.
Smiling, I enter, whatever the place,
the wakings hurtful and sad.
Even my sins, when in love's embrace,
weave heavens all over,
round my happily bowing head.
With painful smile I abandon my dream,
letting it pass and go and die.
Love is an endless stream
allowing for any try.
I don't feel sorry for either myself or you,
and I'm smiling at the distant view.
My eyes will just a glow of fatigue keep,
and all I want you to let me have
is a minute or two
of silence, silence deep.*

Jägerndorf, 1915

Сава Шумановић, Портрет Милоша Црњанског,
уље на платну, 1921. године

Sava Šumanović, A Portrait of Miloš Crnjanski,
oil on canvas, 1921

Током 1920. године Свесловенска књижара у тек покренутој библиотеци *Албатрос* објавила је *Дневник о Чарнојевићу*. Винавер је толико одушевљен *Дневником*, толико га је „поразио својом лепотом, младалачком зрелошћу, нечим разочарано поетским“, да му је уступио првенство у овој едицији у односу на своју књигу *Громобран свемира*. Петар Добровић је урадио вињету за насловну страну библиотеке. У историји српске књижевности 20. века двадесете године представљаће преломно доба за развој модерне српске књижевне идеје. Уморни од рата и поратног бешчасћа, млади и осујећени, пуни енергије и мржње према традиционализму тзв. прве модерне, Милош Црњански, Станислав Винавер, Растко Петровић, Драгиша Васић, Душан Васиљев, Станислав Краков, Тодор Манојловић, Драган Алексић, надреалисти, зенитисти, авангардисти уопште – често заступници опречних поетичких идеја, заступају исти став да се српска књижевност и култура морају из корена изменити. Удео Црњанског у том напору капиталан је. *Лирика Итаке*, *Приче о мушком* и *Дневник о Чарнојевићу*, три су превратничке књиге после којих српска књижевност више није могла да буде традиционално стерилна, дистанцирана и хладна.

Почетком септембра путује на војну вежбу у Мостар, у пешадијски пук бр. 31. На путу до тамо, у возу, вежба гласно изговарање команди, у страху да се пред водом не продере на немачком, узвикујући аустријске команде. У Мостару се дружи са Алексом Шантићем („Шантић је тада био већ остарео, али прав, висок, леп, а поносит, и природан, уљудан, необично. Изгледао ми је као неки осиромашео бег, који није продао очеву кућу.“). Он му је најлепше од свих причао о свом граду, а да није помињао литературу.

In the year 1920, *Sveslovenska knjižara* (‘Panslavic Bookstore’) published *The Journal of Čarnojević* in the newly-launched series “Albatros”. Vinaver was greatly delighted with *The Journal*: “captured by its beauty, juvenile maturity, something frustratingly poetical”, he gave up the primacy of his own book *The Lightning Rod of the Universe* (*Gromobran svemira*) in the series for the sake of having this one come out first. The prominent painter Petar Dobrović carried out the vignette for the title pages of the book series. In the history of the Serbian 20th-century literature, the 1920’s marked a watershed for the development of the Serbian literary thought. Fatigued by the war and the post-war manifestations of dishonour, young and baffled, with surging energy and hatred for the traditionalism of the so-called “nascent Modernism”, Miloš Crnjanski, Stanislav Vinaver, Rastko Petrović, Dragiša Vasić, Dušan Vasiljev, Stanislav Krakov, Todor Manojlović, Dragan Aleksić, Surrealists, Zenithists, avant-garde authors in general – often championing polar poetic ideas – shared the attitude that the Serbian literature and culture should undergo radical changes. Crnjanski played a major role in the effort. *The Lyrics of Ithaca*, *Stories about Men* and *The Journal of Čarnojević* were three subversive books: after they had seen the light of the day, the Serbian literature could by no means remain traditionally sterile, detached and cold.

In the first days of September, Crnjanski went to Mostar for a military exercise in the 31st Infantry Regiment. During the trip, on the train, he practised order phrases in Serbian, fearing the possibility of shouting Austrian drill orders in German. In Mostar, he made friends with Aleksa Šantić (“At that time, Šantić was already an aged man yet upright, tall, handsome, and unusually proud, natural, polite. To me, he looked like an impoverished bey who had not sold his father’s house.”) The great poet told him beautiful stories about his hometown with no mentions of literature.

Петар Добровић, Часопис Данас, 1934/36.

Часопис су уређивали Мирослав Крлежа и Милан Богдановић, а излазио је у Београду од јануара до маја 1934, када је забрањен. Поред уредника на слици су приказани Марко Ристић, Васа Срзентић, Веселин Маслеша, док је сликар овде дао свој једини “радни” аутопортрет.

Petar Dobrović, *Danas Review*, 1934-36.

The review's editors were Miroslav Krleža and Milan Bogdanović. It was published in 1934, from January to the ban in May. In addition to the editors, there are Marko Ristić, Vasa Srzentić, and Veselin Masleša, while the artist rendered his sole 'working self-portrait' here.

Затим Фиоренца и тераса, где је Микеланђело зидао утврђење, на
брзу руку, бранећи своје радно место.
Види се кубе Брунелескија, а у позадини брда Фијезоле.
При огради стоји моја жена, у путничком капуту,
а погнула је своју главу.

Код Хиперборејаца, књ. 2, Београд 1966.

Then there was Florence and the terrace whereon Michelangelo hurriedly
built his fortification, defending his work space.
One can see Brunelleschi's Dome, and the hills of Fiesole in the background.
My wife is standing by the parapet, wearing a travelling coat,
her head bowed.

With the Hyperboreans, Vol. 2, Belgrade, 1966

Вида Црњански у Фиренци, 1939.

Vida Crnjanski in Florence, 1939

У Београду је за то време решено да се у српску војску ипак позову и приме аустријски бивши официри, односно да буду део резерве. Црњанског су свуда тражили, али га нису нашли, па су га прогласили за војног бегунца. Он за то сазнаје од своје матере, одазива се на позив, али у Београд стиже тек након три месеца које је провео у Италији. У Риму је био у посети код Иве Андрића, тадашњег секретара југословенске амбасаде у Ватикану, а затим је са њим отишао у Фиренцу, где му се придружила Вида са којом се настанио у Фијезолу крај Фиренце, месту у којем ће настати поема *Стражилово*. Из Италије иде на Хвар, где посећује Сиба Миличића и Петра Добровића, а са Хвара одлази у Београд, па у Дубровник где се верио са Видом Ружић. Своју веридбу објавио је у листу *Политика*.

Meanwhile, a decision was passed in Belgrade that former Austrian officers should be called on and admitted to the Serbian army force as reserves. Crnjanski was sought for, unsuccessfully though, then declared a deserter. He learned of the fact through his mother, responded to the call, but arrived in Belgrade as late as after the three months spent in Italy. In Rome, he visited Ivo Andrić, then Secretary of Yugoslav Embassy to the Holy See; they went to Florence together, and Crnjanski was joined by Vida there. They found accomodation in Fiesole near Florence, the town in which the poem *Stražilovo* was born. From Italy, the author went to the island of Hvar, visiting Sibe Miličić and Petar Dobrović, and from there proceeded to Belgrade. There followed some days in Dubrovnik, where he got engaged to Vida Ružić. A notice on the engagement was published in Belgrade's daily *Politika*.

Разгледница Панчева са почетка 20. века

Early 20th-century postcard of Pančevo

У Београду се, октобра месеца 1921, жени Видосавом Ружић. Брачни пар се настављају у Панчеву јер је Црњански постављен за привременог предметног учитеља у панчевачкој гимназији, али не остаје дуже од једне године. Професорски посао му овде баш није пријао: предаје српски језик, историју, географију и гимнастику која је замењена разредним старешинством. Често се дописује са Андрићем. Ферије проводи на мору, у Херцег Новом, јер му је препоручен опоравак због пронађеног катара на плућима, а са мора одлази у Румунију, у бању. Исте године, 1922, завршава студије на Филозофском факултету у Београду, а указом од 30. октобра постављен је за суплента Четврте гимназије у Београду, где добија само часове француског језика и географије.

Back in Belgrade, he married Vidosava Ružić in October, 1921. The couple settled in Pančevo, for Crnjanski was appointed short-term substitute teacher for some subjects at the municipal grammar school, but did not stay there longer than a single year. Teaching did not make him content: he taught Serbian Language, History, Geography and Gymnastics – the latter was substituted with the role of a form tutor. He often exchanged letters with Ivo Andrić. During the summer holidays, he was on the sea coast, at Herceg Novi, as recovery in such climate was recommended to him after catarrh had been diagnosed. From the seaside, he went to a spa in Romania. In the same year, 1922, he completed his studies at the Faculty of Philosophy in Belgrade, and by decree of October 30 got the post of substitute teacher at the Fourth Grammar School in Belgrade, his only subjects being French and Geography.

Одмах при улазу у неосвојиву Боку, иза некад страшних утврђења ђенерала Мамуле што се као стене издижу из мора, Херцег Нови губи се у вртovima. Ова варош, из чијих зидина цветају неранце и лимунови, нова је још, мада је грађена седам година пре Косова, од краља Твртка I и његова синовца херцег Стјепана Косаче.

...
У вароши се пење, и сада, између старих бедема, високо под тврђаву, у којој има старих, арапских натписа. Варош је пуна руменог воћа и палми.

У назарне дане, трг херцег-новски лепши је од свих јужних тргова. Воће мирише градом и стасити људи, у старој ношњи, силазе са својих стена. Позе и покрети тих људи, кошчатих и високих, разведре душу. Лепота телесна нашега народа, негде је у срцу државе, дуж Херцеговине, дуж Дрине. Нема јој равне у свету.

...
У Горскоме Венцу има четири лепа стиха о тој вароши:

Нови граде, сједиш на крај мора
и валове бројиш низ пучину
како старац на камен сједећи
што набраја своје бројанице.

"Крф, плава гробница", Сабрана дела,
књ. 2, Београд 1930.

Right at the entrance into the unconquerable Gulf, behind the awesome General Mamula's fortifications that rise, cliff-like, out of the sea, Herceg Novi is disappearing in its gardens. This town, from whose walls oranges and lemons bloom, is still new, though built seven years before the Kosovo battle, by King Tvrtko I and his nephew Herceg Stjepan Kosača.

...
One still has to climb the town's streets, between the old walls, high up to the foot of the fortress, where one finds ancient Arabic inscriptions. The town abounds in ruddy fruits and palm-trees.

On market days, the square of Herceg Novi is more beautiful than any other square in the South. Fruit smells all over the town, and statuesque people, wearing the costumes of old, descend from their rocks. The bearing and movements of those people, bony and tall, lighten up one's soul. The corporeal beauty of our folk lies someplace in the heart of the country, across Herzegovina, along the Drina. It is unparalleled worldwide.

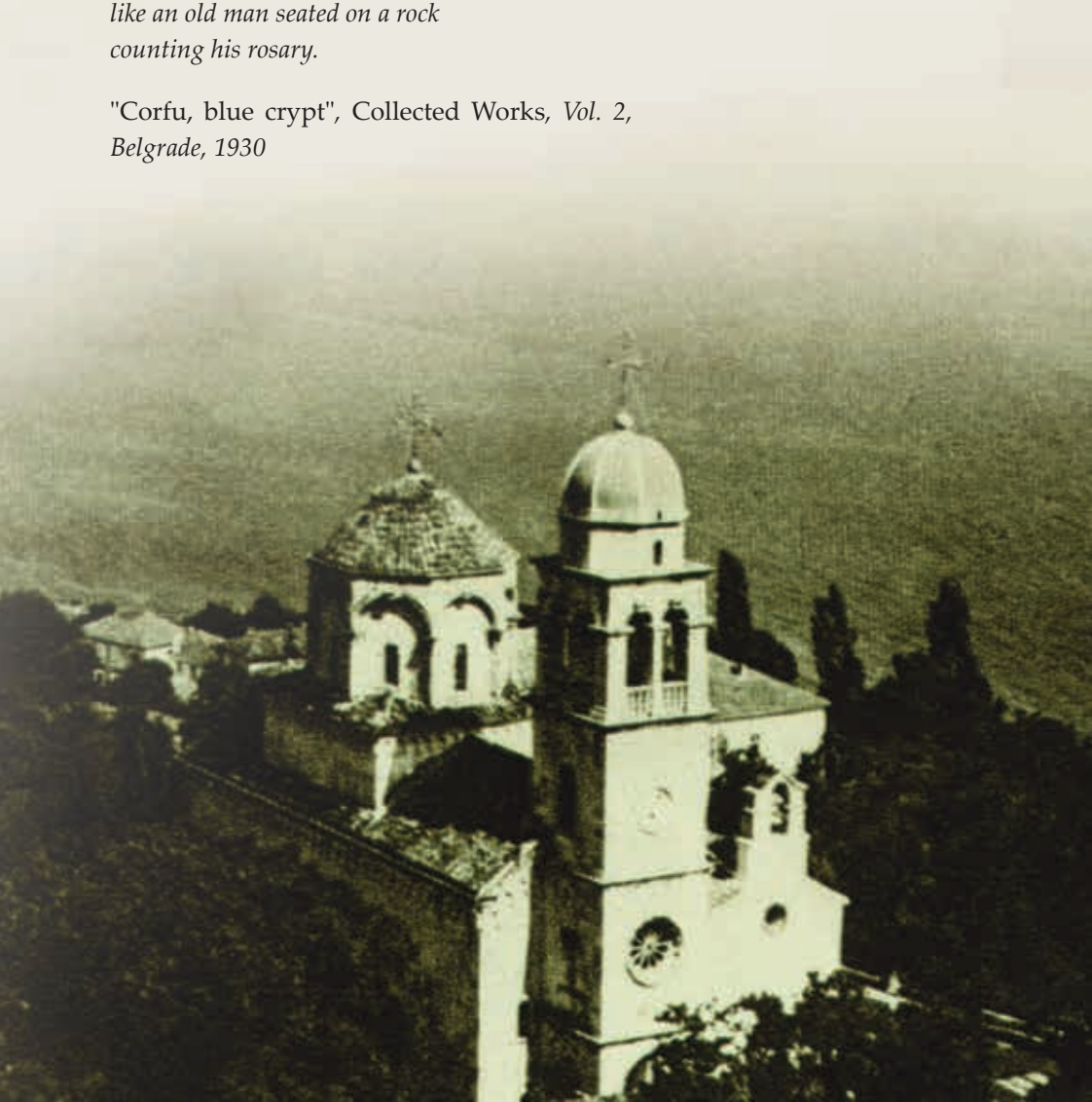
...
In The Mountain Wreath [by P. Petrović Njegoš] there are four fine lines about the beautiful town:

O New City, sitting by the sea
you count the waves down the open seas
like an old man seated on a rock
counting his rosary.

"Corfu, blue crypt", Collected Works, Vol. 2,
Belgrade, 1930

Манастир Савина крај Херцег Новог, из књиге
Бока Которска, Београд 1928.

The Monastery of Savina near Herceg Novi, from the
book Boka Kotorska, Belgrade, 1928

Милош Црњански,
Антологија кинеске лирике,
Београд 1923.

Miloš Crnjanski,
An Anthology of Chinese Lyric
Poetry, Belgrade, 1923

Крајем 1922. и почетком 1923. почиње да за *Политику* пише серијал репортажа и путописа: највише путује по Војводини и Мађарској. Други пут од Министарства просвете тражи одсуство да би отпутовао у Дубровник, због породичних обавеза, што ствара нетрпељивост у школи, појачану нарочито када је у *Политици* почела да излази серија репортажа са пута по Далмацији – Шибеник, Книн, Крк, Сплит, Каштели, Трогир, Хвар. Одушевљен је новинарством. Почетком летњих ферија *Политика* га шаље у Ријеку, описује Сушак, границу са Италијом (*Убиство Ријеке*), пише репортаже из Баната. Касније, у новембру, објављује шест репортажа *Код наших авијатичара*. Борави неколико дана у Новом Саду где је авијатичарска база, разговара са пилотима и механичарима, вози се авионом који изводи лупинге, меј фортове и остале фигуре над Новим Садам, Фрушком гором и Сремом са капетаном Томићем, једним од првих пилота у рату. Објављује књигу *Антологија кинеске лирике* (1923). Све чешће се јавља на страницама листа *Време* где објављује репортаже о манастиру Месићу, селу Долову, о гробу Кир-Јање, српским црквама у Румунији. У школи предаје историју и српски језик. На путу за Крф путује у Боку Которску и Дубровник. На Крфу ће написати поему *Србија*, а у *Времену* пише о острву Виду, о Крфу и плавој гробници наше војске.

Late in 1922 and at the beginning of 1923, he began to write a series of stories and travel articles reporting mostly from Vojvodina and Hungary. For the second time, he asked for a leave to be approved by the Ministry of Education, on account of family obligations, and went to Dubrovnik. This caused animosity among his fellow-teachers at school, which grew stronger when they saw his articles describing the journey across Dalmatia – Šibenik, Knin, Krk, Split, Kašteli, Trogir, Hvar. He truly delighted in this journalistic experience. When the summer holidays began, *Politika* sent him to Rijeka. He described Sušak, the border to Italy (“Killing Rijeka”), sent reports from the Banat. Later, in November, Crnjanski published a six-story serial titled “With Our Aviators” on the several days he spent in the aviation base in Novi Sad, where he talked to the pilots and mechanics, and also experienced flights with loops and other manouevers in the sky above Novi Sad, Mt. Fruška Gora and the Srem. He was taken there by Captain Tomić, one of the first pilots in the war. The next book he published was *An Anthology of Chinese Lyric Poetry* (1923). He more frequently contributed for the newspaper *Vreme* (“Time”), signing articles on the monastery of Mesić, the village of Dolovo, Kyr-Janja’s grave, Serbian churches in Romania. At school, he taught History and Serbian. On the way to Corfu, he visited the Gulf of Kotor and Dubrovnik. At the island of Corfu, he composed the poem *Serbia*; *Vreme* received his articles about Corfu and the nearby island of Vido with the Great War’s “blue sea sepulchre” of the heroic Serbian army.

Знам да ћу се до смрти враћати, том старом граду, спуштајући се к њему узбуђен, тучен северним ветровима, у возу, предосећајући га, као бисер, већ тамо горе око Хума, што хуји од ветрине, као огромна морска шкољка, на дну свом са Дубровником. Нераздвојни смо ми још од оне чудне године кад сам много лутао, обишавши по јануарском мраку ртове Бретање, оставив Париз у позном пролећу, сишав с Алпа, у расцветане долине фиорентинске и сиенске, проводећи лето над великим, римским луковима водовода и на прашним путевима пред Равеном, да бих најпосле, опијајући се лепотом Перуџе и умбријских видика, угледао, међу кубетима раскошним, у Млетцима, запенушане, зелене таласе Јадрана, у лагунама, и вратио се, да се смирим, наслонивши плећа опет на брда своје земље и одморим од све те промене и празнине света, од све те поаме за туђином, под својим Срђом.

"Дубровник", Сабрана дела, књ. 1–2, Београд 1930.

I know that as long as I live I shall keep coming back to the ancient city, descending toward it with excitement, beaten by the northern winds, on the train, feeling it ahead, as early as up there around Hum, like a pearl, in the sighing wind, set in a huge seashell with Dubrovnik as its bottom. We have been inseparable ever since the uncommon year when I was roaming far and wide, visiting, in dark January days, the capes of Bretagne, leaving Paris in late springtime, descended from the Alps into the blossoming Florentine and Sienese valleys, spending the summer under the immense Roman arches of the aqueduct and the dusty roads around Ravenna, before I finally, intoxicated by the beauty of Perugia and the Umbrian horizons, saw, among the splendid domes of Venice, the green waves of the Adriatic, in the lagunas, then came back to settle, leaning again my shoulders on the hillsides of my homeland and take a break from all the changes and emptiness of the world, from all that craze for foreign lands, under my Mount Srdj.

"Dubrovnik", Collected Works, Vols. 1-2, Belgrade, 1930

Стари град у Дубровнику

The Old City at Dubrovnik

Dubrovnik (Ragusa).

Када сам ушао у гимназију као професор, многи књижевници су узвикнули: мртав. Међутим, то није тако: ја сам до сада пропустио 260 матураната (то је исто тако посао као да сам правио ципеле) и сада сви ти младићи донекле мисле мојом главом, осећају мојим срцем. Кнез Михаило је онакав каквим сам га ја направио и начинио, Сократова смрт, Француска револуција. Идем и даље и велим да чак волим свој позив професора, тим пре што је то господски занат; оно бедно то је плата, то су зграде у којима предајемо – али, ја бар никога не варам и ни од кога не зависим. Мој ме занат, као што видите, није заморио, а да ме није заморио постоји још један разлог; та омладина којој предајем, воли ме. Ето, о омладини се говори и пише како је сва у чарлстону, како је будаласта, неозбиљна. То се мишљење укоренило због неколико површних, богаташких и размажених младића. Ова друга омладина коју ја познајем једна је од најсјајнијих и најбурнијих и ја чисто са страхом гледам докле ће (и где ће?) dospети – у добром смислу...

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

When I went in for teaching at grammar school, many authors exclaimed: he's dead. Yet it is not so: I have so far had 260 graduates (which is as hard as shoemaking would have been) and all those young men partly think with my brain, feel with my heart. Prince Mihailo is the person I have made and created, and so are the death of Socrates, French Revolution. I shall even go further and say that I love my occupation of a teacher, the more so because it is a noble skill; what is miserable about it is the salary, it is the buildings we teach in – but at least I deceive nobody, nor do I depend on anybody. My craft, as you can see, has not worn me down, and there is one more reason why it has not: the young I teach, they like me. There you are, hearing and reading about the young people as overwhelmed with Charleston, being crazy, lacking seriousness. The opinion has taken roots because of several careless and mollycoddled young men of wealthy background. The other youth, the one I know, is one of the most brilliant and most tempestuous generations, and it is with plain fear that I am watching how far (and whereto) they are to reach – in the good sense...

I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Грчко острво Крф
The Greek island of Corfu

*Порођајем у туђини, под замрзлим снегом,
хранише ме твојим гласом, слабошћу и негом.
Спустише ме у немоћ детињства, да те волим
и бригом, за Тобом, за цео живот, оболим.*

Србија, 1925.

*Born in a foreign land clad in snow and frosting,
I was fed with Thy voice, fragility and nursing.
Into helpless boyhood was I thus released, to love Thee
and worry about Thy welfare as long as I breathe.*

Serbia, 1925

ЗА ВЛАДУ ЊЕГОВА ВЕЛИЧАНСТВА

АЛЕКСАНДРА I

КРАЉА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

положио је пред одбором Сталне Комисије за полагање професорских испита

у Београду 13, 14, 15. Маја 1926. године

ИСПИТ ЗА ПРОФЕСОРА СРЕДЊИХ ШКОЛА ИЗ ГРУПЕ НАУКА:

*Историја српског и европског народа, Историја
народа словенског као европских народности*

Господину

Милошу П. Црњански

Ову диплому издаје се по члану 134. Закона о средњим школама као
доказ о положеном испиту

бр. 51103/1 од 1926.

20. маја 1926. год.

Београд.

Министар Просвете,

Положе професорски испит 1926. године, што резултира унапређењем из звања суплента у професора. Дописује се са Марком Ристићем, према којем гаји велико пријатељство. На крају школске 1926/27. године директор Гимназије оцењује Црњанског као наставника оценом добар и још каже: "Одличне стручне спреме, обичне дидакт-методске способности, педагошки нетактичан, на струци ван службе мало ради, много се више бави књижевним радовима и новинарством, ово му апсорбује сву пажњу и ове послове претпоставља службеним дужностима, адм. послове не воли, у грађанству исправан."

In 1926, Crnjanski passed the competency test for regular teachers, which resulted in his promotion from the rank of substitute teacher. He maintained correspondence with Marko Ristić, a writer for whom he developed deep friendly feelings. At the end of the schoolyear 1926-7, the Grammar School headmaster evaluated him as "good" (teacher) and added: "Of excellent professional knowledge, ordinary didactic/methodical competence, pedagogically tactless, working little on professional improvement aside from duties while rather pursuing literary work and journalism which absorb his whole interest so that they are prioritized above official duties, dislikes paperwork, upstanding as citizen."

Сведочанство о положеном испиту за професора

Certificate of Licenced Teacher Exam

VII разред београдске Четврте мушке гимназије, Момчило Настасијевић и Милош Црњански у средини, 1931. година

7th grade of Belgrade's Fourth Boys' Grammar School: Momčilo Nastasijević and Miloš Crnjanski in the middle, 1931

Милош Црњански, Наше плаже на Јадрану, Београд 1927.

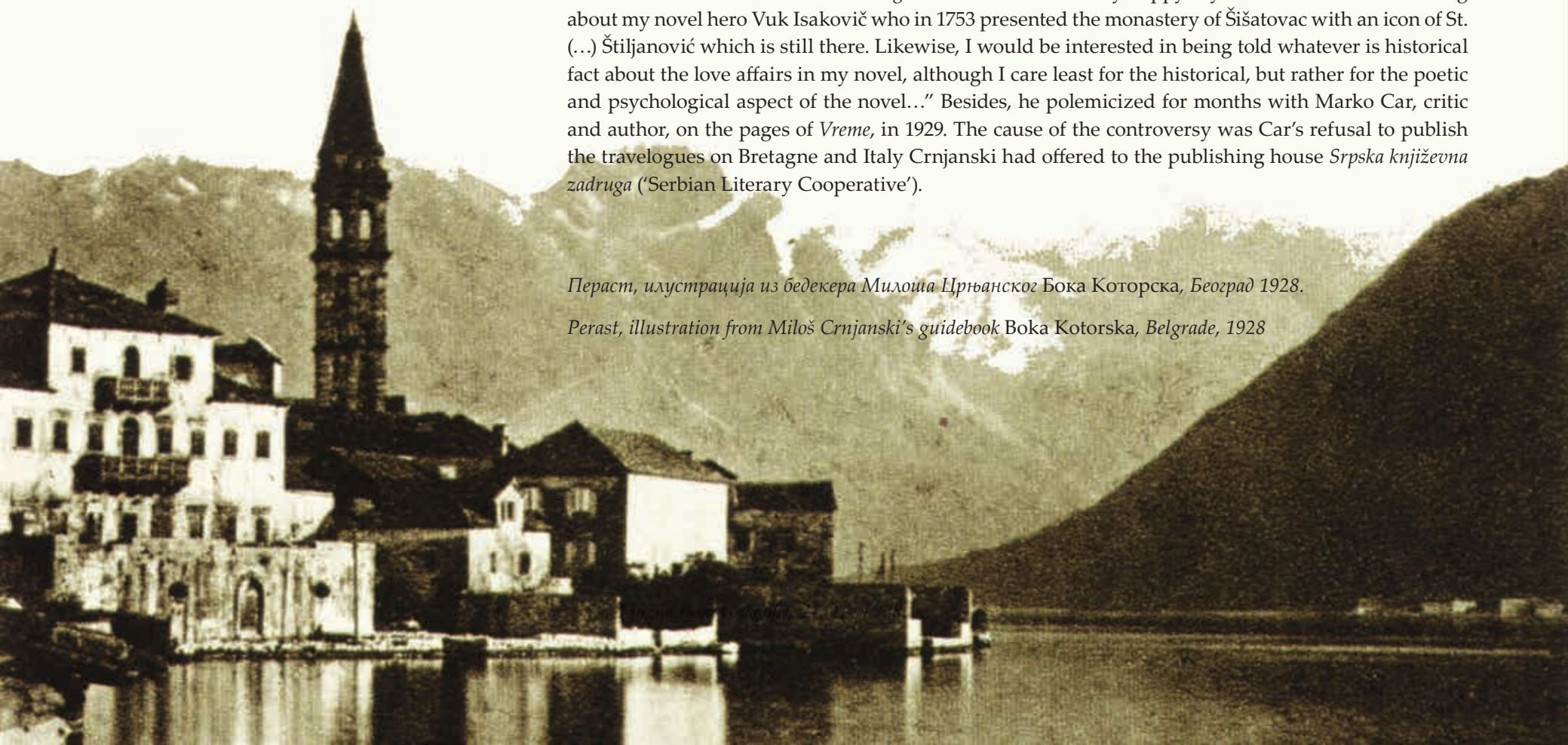
Miloš Crnjanski, Our Beaches on the Adriatic Coast, Belgrade, 1927.

Године 1927, излазе *Наше плаже на Јадрану*. Крајем године у наставцима у Српском књижевном гласнику почињу да излазе *Сеобе*. Током 1928. године објављује књижицу *Бока Которска*, неку врсту бедекера и антологију *Песме старог Јапана*, затим текстове *Тајна Албрехта Дирера*, поводом четристогодишњице рођења уметника, и Шекспирове сонете. Одлуком Министарства просвете, а на тражење Министарства иностраних послова, одобрено му је једногодишње одсуство, као поверљивом лицу за вршење пропаганде у Берлину, где стиже почетком јуна. Почиње да пише *Ирис Берлина*, тј. *Књигу о Немачкој*. Редовно се дописује са Васом Стајићем, највише о питању грађе за свој роман *Сеобе*: Радовало би ме кад би ми што нашли о јунаку мог романа полковнику Вуку Исаковичу, који је 1753. даровао икону Св. (...) Штиљановића манастиру Шишатовцу, где се и сада налази. Исто би ме тако интересовало и све друго што би ми историјског рекли о љубавима мога романа, мада ми ни најмање није до историјске, већ до поетске и психолошке стране романа...". Из Берлина води вишемесечну полемику са Марком Царом на страницама *Времена* 1929. године. Повод је било одбијање путописа из Италије и Бретање, које је Црњански понудио на штампање Српској књижевној задрузи.

In the year 1927, the book *Our Beaches on the Adriatic Coast* (*Naše plaže na Jadranu*) was published. Toward the end of that year, *Migrations* began to come out, serialized, in the review *Srpski književni glasnik*. The year 1928 saw publication of the booklet *The Gulf of Kotor* (*Boka Kotorska*), a kind of itinerary, the anthology *Poems of Old Japan*, the writings entitled *The Secret of Albrecht Dürer* (*Tajna Albrehta Direra*, on the 4th centenary of the artist's death), as well as Shakespeare's sonnets. A decision was passed by the Ministry of Education, upon a request from the Ministry of Foreign Affairs, that he should be given a one-year leave of absence as a trustworthy servant to run Yugoslav propaganda in Berlin. He reached the German capital in June. Crnjanski set out to write *The Iris of Berlin*, that is, *A Book about Germany*. He maintained regular correspondence with the historian Vasa Stajić, mostly concerning the material needed for his novel *Migrations*: "I would be very happy if you found for me something about my novel hero Vuk Isaković who in 1753 presented the monastery of Šišatovac with an icon of St. (...) Štiljanović which is still there. Likewise, I would be interested in being told whatever is historical fact about the love affairs in my novel, although I care least for the historical, but rather for the poetic and psychological aspect of the novel..." Besides, he polemicized for months with Marko Car, critic and author, on the pages of *Vreme*, in 1929. The cause of the controversy was Car's refusal to publish the travelogues on Bretagne and Italy Crnjanski had offered to the publishing house *Srpska književna zadruga* ('Serbian Literary Cooperative').

Пераст, илустрација из бедекера Милоша Црњанског *Бока Которска*, Београд 1928.

Perast, illustration from Miloš Crnjanski's guidebook *Boka Kotorska*, Belgrade, 1928

24. II. 1928.

Врњанског Васа Стајића.

Васе моје драги, изјутра, на
разгледу нашег савременог уметничког
живота. Етој ти Васе на једном нашем
збору, уочи на јутра на Зорелу на
српском у П. З. 4. - када ће им
испојити својим "Дневником". ја
Васе молим да ми јавите шта сте
се. Некако ће се, својим додацима
и пробама, одређеног врста некако
за, изјутра изјавити имену Васе
на видети (Св. Свјетом Небојско
бут) у Гласу. - Зорелу се не
којишма, своје 1750 - јуни 1928
са једног одређеног јуни 1928
показати у једном романтично
ише одређено.

Јуни Васе моје драги

је
Врњанског

*Ja немам пријатеља... којима бих
читао своје песме или поверавао своје
књижевне намере. Чак и моја жена,
која ме је пратила свуда на мојим
путовањима, у Бретању, Италију
и тако даље, има једну комплетну,
потпуну иронију према књижевности
и књижевном животу. И баш зато је
она једина која примећује шта радим
и која осети и како треба да радим.
А најлепша црта те даме је та, да
она о томе не говори по друштвима и
монденским скуповима.*

Испунио сам своју
судбину, Београд 1992.

*I have no friends... to whom I could read
my poems or confide my literary intent.
Even my wife, who has accompanied me
everywhere on my journeys, to Bretagne,
Italy and so on, has a totally, fully ironic
stance to literature and literary life. And
it is for this very reason that she is the sole
person noticing what I am doing and who
also feels in what way I should be working.
And the most wonderful trait of the lady
is that she never talks about that on social
occasions and with the smart set.*

I Have Fulfilled My Destiny,
Belgrade, 1992

Милош Црњански крајем двадесетих година 20. века
Miloš Crnjanski in late 1920's

Видосава Црњански
Vidosava Crnjanski

ПЕСМЕ
СТАРОГ ЈАПАНА
АНТОЛОГИЈА

ОДБРАО
МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

БЕОГРАД — САРАЈЕВО, 1928
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА НАПРЕДАК

Не људи;
никад се њино срце не упозна,
али у моме родном крају,
мирише цвеће,
као и пре.

Тсурајуки,
из антологије Песме старог Јапана

No, the human heart
is unknowable,
but in my birthplace
the flowers still smell
like always.

Ki no Tsurayuki,
From the anthology The Poems of Old Japan

Албрехт Дирер, Меланхолија I, 1514.
Albrecht Dürer, Melancholia I, 1514

У Берлину ствара широк круг познанстава, пре свега међу писцима и новинарима. Немачком ПЕН клубу препоручује прво Исидору Секулић, а потом Вељка Петровића који ће овде одржати предавање о савременој југословенској литератури и бити врло топло примљен. Из Берлина се враћа јер је смењен са службе на начин који отворено не сме описати, чак ни у писму Иви Андрићу. Поново је у Београду, киван и нерасположен. На месту је секретара удружења књижевника које има 67 чланова. Године 1929. излазе *Сеобе* у издању чувеног београдског издавача Геце Кона, Црњансковог земљака из Чонграда, а исте године Академија наука наградила је ово дело, о којем се доста пише. Црњански је поново у Београду 1930. године. У пролеће, чланови београдског ПЕН клуба, у којем су, поред Црњанског и Десанка Максимовић, Густав Крклец, Ранко Младеновић, Тодор Манојловић и други, крећу на књижевно крстарење по Јадрану: бродом од Сушака до Котора и возом од Сплита до Цетиња, Сарајева, Ужица и Београда. Бројна књижевна матинеа и вечери, као и неформални сусрети у којима су се дружили, били су садржај ове турнеје.

In Berlin, Miloš Crnjanski established a large circle of connections, primarily among writers and journalists. It was Isidora Sekulić whom he recommended first to the German P.E.N. Club, and then he did the same for Veljko Petrović who held a lecture on contemporary Yugoslav literature and found a warm welcome. There followed return from Germany, for he was dismissed from his post in a way he was not permitted to disclose, not even in a letter to Ivo Andrić, his friend and fellow-diplomat. Back in Belgrade, he was embittered and in bad mood. He was secretary of the Writers' Association counting 67 members. In 1929, *Migrations* were published by Belgrade's legendary publisher Geca Kon, Miloš Crnjanski's fellow-townsmen from Csongrád; in the same year, the work was awarded a prize by the Academy of Sciences and received great attention in the press. In 1930, Crnjanski was in Belgrade again. In spring, the members of Belgrade's P. E. N. Club (apart from Crnjanski, the group included Desanka Maksimović, Gustav Krklec, Ranko Mladenović, Todor manojlović and others) set out on an Adriatic literary tour: from Sušak to Kotor by ship, and then by train from Split to Cetinje, Sarajevo Užice and Belgrade. The tour consisted of numerous matinee and evening readings, plus informal socializing locally and mutually.

Берлин тридесетих година 20. века
Berlin in 1930's

Милош Црњански и Ранко Младеновић, 1930.

Miloš Crnjanski and Ranko Mladenović in 1930

У оквиру турнеје српског ПЕН-а 1930. писци су посетили слапове Крке. Турнеја је започела 17. маја на Сушаку, а завршила се 27. маја у Ужицу. Путовало се возом и бродом, а свуда су их дочекивали писци – у Шибенику, Цриквеници, Сплиту, Дубровнику, Котору, Цетињу, Сарајеву. Ово путовање је искоришћено да се широј културној јавности представи и објасни улога ПЕН-а као првог светског удружења писаца у које су учлањени и југословенски писци.

As part of the 1930 Serbian P.E.N. Club tour, the authors visited the Krka river waterfalls in Dalmatia. Their journey started at Sušak on May 17, to end on May 27 in Užice. They travelled by train and by ship, to find ceremonial welcome by local writers – in Šibenik, Crikvenica, Split, Dubrovnik, Kotor, Cetinje, Sarajevo. The tour was a good opportunity to introduce P.E.N. as the first worldwide association of writers to the broad public, telling about the membership therein of Yugoslavia's authors.

Тодор Манојловић, Густав Крклец, Милош Црњански и Ранко Младеновић на турнеји ПЕН-а 1930.

Todor Manojlović, Gustav Krklec, Miloš Crnjanski and Ranko Mladenović on the P.E.N. Club tour, 1930

Милош Црњански на броду 1930.
Miloš Crnjanski aboard the ship, 1930

*У оквиру турнеје српског ПЕН-а писци су посетили слапове Крке 1930. године.
 Слева на десно: Милан Богдановић (?), Милош Црњански, Нико Бартуловић, Јосип Кулунџић,
 Милан Кашанин, Ранко Младеновић, Тодор Манојловић. У првом реду: Десанка Максимовић, Н. Н.*

*As part of the 1930 Serbian P.E.N. Club tour, the authors visited the Krka Waterfalls.
 Left to right: Milan Bogdanović (?), Miloš Crnjanski, Niko Bartulović, Josip Kulundžić,
 Milan Kašanin, Ranko Mladenović, Todor Manojlović. Front row: Desanka Maksimović, N. N.*

Геца Кон објављује 1930. путопис *Љубав у Тоскани*, награђен од Друштва уметности „Цвијета Зузорић“. Путописи из Асизија, Пизе, Сијене, Перуђе итд. праве заокрет у односу на дотадашња поимања књижевности путописа. Црњански је изабран за редовног члана Историјског друштва у Новом Саду. Из штампе излазе две књиге *Сабраних дела Милоша Црњанског*, у редакцији Вељка Петровића, Драгише Васића и Милана Кашанина, са предговором Милана Богдановића који за њега каже да је један од изразитијих нових писаца, најупечатљивији представник нове литературе. Милош Црњански постао је позната београдска фигура, „средњег раста али танак и лак, жустар, препланулог лица, шешира округлог облика, јако истурене доње уснице, коректан, он оставља угодан утисак“ – тако га описује новинар и писац Бранимир Брана Ћосић. „Чешће се виђа сам на улици, него у друштву. Али зато се увек може видети на фудбалским утакмицама и боксерским мечевима – то не пропушта.“ (Радован Поповић, *Живот Милоша Црњанског*) Геца Кон објављује и нову путописну књигу Црњанског, *Књигу о Немачкој*, 1931. године, раније објављивану у наставцима у *Српском књижевном гласнику* и награђену од стране Народног универзитета „Коларац“. Опет га једни хвале, а други оспоравају.

У *Српском књижевном гласнику* објављује незавршени роман из београдског живота *Сузни крокодил*, у четири наставка. Предаје историју у Четвртој мушкој гимназији у Београду. Опаска Марка Ристића о Црњанском и његовом каријеризму у књижевности у тексту *Надреализам овде и данас* (1932) разбеснеће Црњанског и дојучерашње пријатељство ће се угасити. Он се све више удаљава од својих пријатеља писаца, али његова популарност не јењава – по листи популарности коју је направила *Правда*, његове *Сеобе* су најчитаније међу матурантима. На страницама *Политике* и *Времена* тече жучна расправа између Црњанског и Милана Богдановића поводом написаног Црњанског у *Времену*: *Ми постајемо колонија стране књиге*. У ову расправу укључио се велики број напредних културних и јавних радника, осуђујући његове ставове. Све је добило озбиљна политичка значења и завршило на суду. Многи пријатељи су га оставили, или је он њих оставио, у кавгама које је последњих година водио на свим странама. За време расправе излазио је у наставцима у *Времену* роман *Кап шпанске крви*, који је био лоше оцењен. У јесен 1934. излази први број недељног листа *Идеја*, чији је главни уредник Црњански. Лист је за књижевност, политичка и друштвена питања, а сарадници листа били су Станислав Винавер, Исидора Секулић, Иво Андрић, Александар Белић, Тодор Манојловић, Бранислав Нушић. Напашће га тзв. леви писци и биће окарактерисан као профашистички. Следеће, 1935. године, лист се гаси.

Redakcija "Ideja"
Katicе Srpske"Novi Sad

Број 2 динара
Изрази сваке суб

Уредништво и администрација: Београд, Обилићев венац број 29-1 (Палата Руски цар). Телефон бр. 30-6-07 / Администрација ради са публиком свани дан, сем недеље од 9 до 13 часова. Уредник прима четвртом од 14 до 20 часова

И Д

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ПОЛИТИЧКА И ДРУШ

У ОВОМ БРОЈУ:

Панаит Истратијеба трагедија — Полемика око рукописи Зарије Лучанина. — Интелектуалци
 Одговор „Идеја“ — „Слоб. мисли“ и „Зети“. —

Једна годишњица

Спаљивање моштију Св. Саве

Аинастијом Немањина започини историја средњевековне Србије. У нашем народу постојала је древна свест као да пре њих нечега било није.

Сином Немање, Светим Савом, потиче извор што жубори вековима, он је извор српске културе. Као да је пре њега и није било.

Културна историја Словенаца је трагична у Средњем Веку. Већ у IX столећу они изгубише не само издаре своје крви, више стадемо него и услове своје средњевековне културе. У брдима, под снегом и чистотом извеском, божанског врха Триглава само је припрест наш народ остао. У престоле бискупа и у црквене столице туђин заседа, Немац насељава градове и тржишта, у његовим

Прошлени мотиви наше

The travelogue *Love in Tuscany* (*Ljubav u Toskani*) was published by Geca Kon in 1930 and won a prize awarded by Cvijeta Zuzorić Art Society. Records of Crnjanski's journeys to Assisi, Pisa, Siena, Perugia etc. meant a turning point in the notion of travel literature. The author was elected full member of the Historians' Society in Novi Sad. Two volumes of *Collected Works by Miloš Crnjanski* (*Sabrana dela Miloša Crnjanskog*), edited by Veljko Petrović, Dragiša Vasić and Milan Kašanin came out with an introduction by Milan Bogdanović who wrote that the author was one of the outstanding new writers, the most impressive representative of the new literature. Miloš Crnjanski became a recognized public figure in Belgrade. The journalist and writer Branimir Brana Ćosić described him as "medium-sized but slim and light, bold, with tanned face, a round-shaped hat, lower lip standing out, decent, he impressed one as an agreeable person". "In the street, he is seen alone more often than in a company. But he can always be seen attending football and boxing matches – he would never miss these." (Radovan Popović, *Život Miloša Crnjanskog*)

It was Geca Kon who published the next travelogue by Crnjanski, too: *A Book on Germany* (*Knjiga o Nemačkoj*, 1931) had been serialized before in *Srpski književni glasnik* and had won a prize by Kolarac Adult Educational Centre. Again, praised by some, he was denied by others. In *Srpski književni glasnik* he published the incomplete four-sequel novel dealing with Belgrade's life, *Weeping Crocodile* (*Suzni krokodil*). At the Fourth Boys' Grammar School in Belgrade, Crnjanski taught History. In his writing entitled *Surrealism Here and Today* (*Nadrealizam ovde i danas*, 1932), Marko Ristić made a remark on Crnjanski's careerism in literature, which enraged the author who immediately ended the friendship. He was distancing himself from his fellow-writers, but his popularity did not lessen: according to the popularity list published by the newspaper *Pravda*, his *Migrations* were the most widely read book among school graduates. Triggered by Crnjanski's article in *Vreme* (headlined "We Are Becoming a Foreign Book Colony"), a hot debate between the author and the critic Milan Bogdanović was carried on the pages of *Politika* and *Vreme*. A great many progressive figures of cultural and public life took part in the controversy with condemnation of Crnjanski's ideas. The whole affair turned into a serious political conflict which saw an epilogue in the courtroom. There followed a period of an all-out quarrelling, with break-offs of many friendships made by him or others. During the debate, *Vreme* was publishing a serialized version of the novel *A Drop of Spanish Blood* (*Kap španske krvi*) which came across with unfavourable critique. In the autumn of 1934, the first issue of the weekly *Ideja* appeared, with Miloš Crnjanski as editor-in-chief. The periodical was profiled so as to deal with literature, politics and society, and the contributors were Stanislav Vinaver, Isidora Sekulić, Ivo Andrić, Aleksandar Belić, Todor Manojlović, Branislav Nušić. The paper was attacked by so-called 'left-wing' writers who labeled it pro-Fascist. Its publication was discontinued as soon as the next year, in 1935.

Вида и Милош Црњански у Берлину

Vida and Miloš Crnjanski in Berlin

Постављен је за дописника Пете положајне групе Централног пресбиороа у Берлину. Свој одлазак у Немачку објашњава тешкоћама материјалне природе, које је као професор и новинар имао, те хајком литерарних противника и гађењем над ситуацијом у литератури. Приредио је и написао предговор за књигу песама Лазе Костића *Песме и мисли о поезији*. Први извештај Централном пресбиороу Црњански шаље 31. јануара, о томе како је у немачким новинама објављено више чланака о Музеју кнеза Павла, а он сам је најавио неколико чланака о том музеју за немачке часописе. Најјачи утисак из Немачке, у самом почетку службовања, јесте да је позиција Национал-социјалистичке радничке партије врло јака и да нема никога ко би јој се супротставио. Касније ће поводом предстојећих избора, рећи: „Немачка, то је Хитлер, Хитлер, то је Немачка. Тоталитет тај већ давно једна је од оних епоха коју Хитлер нарочито обећава.”

Crnjanski was appointed correspondent of the Fifth Zone Group at the Central Press Bureau in Berlin. He accounted for his departure to Germany with reference to the material difficulties he had faced as teacher and journalist, as well as the campaign launched by his literary opponents and his disgust by the situation on the literary scene. He edited a book of poems by the great poet Laza Kostić *The Verse and Thoughts Regarding Poetry (Pesme i misli o poeziji)*, and wrote an introduction for it. The first report received from Crnjanski by the Central Press Bureau was written on January 31st; it said that the German press had published a number of articles about Prince Pavle Museum, while he himself had announced some of his own intended for the magazines in Germany. His greatest impression in the initial stage of his office in Germany was the strength of the National Socialist Workers' Party with nobody to confront it. Later, on the occasion of the upcoming elections, he wrote: “Germany is – Hitler, Hitler is – Germany. The totality has for long been one of the epochs particularly present in Hitler’s promises.”

Банкет Шведско-југословенског друштва, 13. 5. 1936. у сали Гранд хотела у Стокхолму. С лева на десно су бароница Стернстед, супруга директора Шведске привредне коморе, аташе Црњански, шведска списатељица Марика Стернстед и инжењер Ерик Филип

Banquet of the Swedish-Yugoslav Society, held at Stockholm Grand Hotel on May 13, 1936. Left to right: Baroness Sternsted, wife of the Director of the Swedish Chamber of Commerce, Crnjanski as the Embassy attaché, Swedish authoress Marika Sternsted and Engineer Erik Philip

Године 1936, од 11. до 19. маја, Црњански путује по Шведској. У Стокхолму му је Шведско-југословенско друштво, које је тада имало дипломатску улогу, приредило свечану вечеру. Путује у Немачку. За време Олимпијаде у Берлину Црњански је веома активан у организовању гостовања наших спортиста и уметника. Настоји да заинтересује немачке филмске раднике за снимање у Југославији, а штампу снабдева разним информацијама и фотографијама о Југославији. Поново сарађује с листом *Време*, који ужива велику наклоност Милана Стојадиновића, председника владе. Објављује из Данске низ репортажа, а нарочито је одушевљен Андерсеновом кућом из детињстваведеног у месту Оденсе. Описује и замак Кронборг близу Копенхагена, где се налази тобожњи Хамлетов гроб. На француском, 1936. излази његов бедекер *Belgrade* и превод књиге *Мусолини* Емила Лудвига. Редакција листа *Време* у договору са југословенском владом и Миланом Стојадиновићем шаље 1937. Црњанског у Шпанију, са задатком да детаљно обавештава из штаба генерала Франка. Црњански ће редовно слати обавештења и са фронта, међутим, већ јула 1937, смањеног одушевљења за Франка, тражи одмор. Путује у Енглеску и Шкотску, стиже и до Рејкјавика, главног града Исланда. Милан Стојадиновић потписује 15. марта 1938. решење о премештају Милоша Црњанског из Берлина — постављен је за дописника за штампу Централног пресбироа при Краљевском посланству у Риму.

In 1936, from 11th to 19th May, Crnjanski travelled across Sweden. In Stockholm, the Swedish-Yugoslav Society, entrusted a diplomatic role, organized a solemn banquet for him. He then went to Germany. During the Olympic Games in Berlin, Crnjanski committed himself to the organization of the programmes for Yugoslavia's athletes and artists. He tried to rouse interest among German film makers for shooting in Yugoslavia; also, he provided journalists with various information and photographs dealing with his homeland. He revived his cooperation with the daily *Vreme* that enjoyed the favours of Prime Minister Milan Stojadinović. The newspaper published a series of his features from Denmark: Crnjanski was particularly impressed by Hans C. Andersen's childhood home at Odense, and described the Kronborg Castle in the vicinity of Copenhagen, with the (sham) Tomb of Hamlet. In the same year, 1936, his guidebook *Belgrade* and the translation of Emil Ludwig's book *Mussolini* were printed. The management of *Vreme* (in agreement with Yugoslav Government and PM Stojadinović) sent the writer to Spain in 1937: his assignment was to report from General Franco's Headquarters. Crnjanski included in the reports information from the front as well; however, as his enthusiasm for the Caudillo dampened, he requested to leave for rest. A journey to England and Scotland followed, wherefrom he proceeded to Reykjavík, the capital of Iceland. On March 15, 1938, Milan Stojadinović signed a decree on Crnjanski's transfer from Berlin to Rome. In Italy, he was a press correspondent within the Central Press Bureau, posted with the Royal Embassy in Rome.

Године 1939. Црњанском умире мајка, што га је потресло, јер у предсмртним тренуцима није могао бити поред ње, нити је могао доћи на сахрану. Креће се у високим италијанским и дипломатским круговима, проучава италијанску културу, књижевност и уметност и у то време настају зачеци књига *Код Хиперборејаца* и *Књиге о Микеланђелу*. Рат је у Европи и њему у Рим стижу последња писма далеких љубави.

In the year 1939, Crnjanski's mother passed away, and he was upset by the circumstances: neither could he be with her toward the fatal day, nor was he able to attend the funeral. His social milieu were high circles of Italians and diplomats, and he indulged in studying the Italian culture, literature and art. It was then that the kernels of the books *With the Hyperboreans* (*Kod Hiperborejaca*) and *A Book on Michelangelo* (*Knjiga o Mikelandelu*) came into being. The war broke out in Europe, and the last letters of his faraway loves came to him in Rome.

Пишчева мајка Марина у позним годинама

The author's mother Marina at an old age

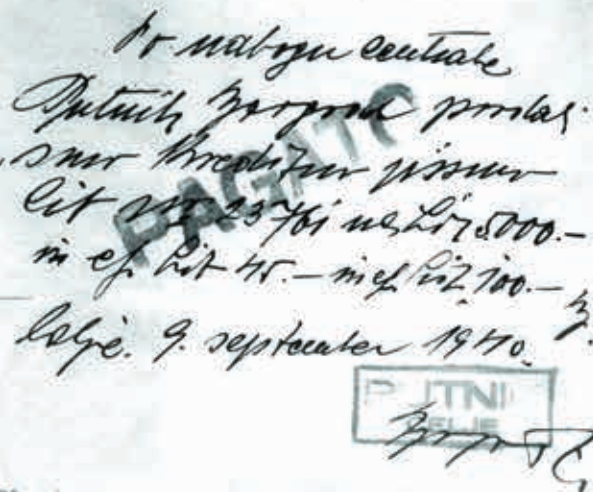
Возачка дозвола издата у Риму 1933.

Driving licence issued in Rome in 1933

Милош Црњански на Бледу, 1940.

Miloš Crnjanski at Lake Bled, 1940

VISTO DIPLOMATICO
MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI
647 UFFICIO DI NOTIZIA

Translated by Zoltán Csuka, *Migrations* appeared in the Hungarian Language. Yugoslav Embassy received an order to leave Rome. In Madrid, the celebrated poet Jovan Dučić met Crnjanski and his wife, and bought them the train tickets to Lisbon, where the Yugoslav colony had begun to dissipate. Crnjanski spent three months in Portugal, reading Camoens in original, for, in his opinion, the bard was the world's greatest lyric poet. Upon the invitation of Dušan Simović, PM of the Government-in-Exile, the couple went to London. In the beginning, Crnjanski worked at the Information Directorate; in the capacity of press adviser, he continued to work for the cabinets in exile, including the Tito-Šubašić one, until May, 1945. He did not want to go back to his homeland, because the review *Ideje* had been labeled pro-Fascist and he himself under the threat of imprisonment.

24 de Junho de 1944

Ex.º 35-2

facto -
facto - Ley.

Милош Црњански у Асизију, 1940.
Miloš Crnjanski in Assisi, 1940

Милош Црњански у Рокаразу, 1940.
Miloš Crnjanski in Roccaraso, Italy, 1940

Црњански је своје спортско искуство често стављао у први план, а богато спортско искуство стицао је дуги низ година (био је регистрован као фудбалер, а током живота се бавио још и бициклизмом, боксом, веслањем, гимнастиком, једрењем, ловом, мачевањем, планинарењем, пливањем и тенисом). Црњански је био активан фудбалер. Првотимац СК „Банат” Богољуб Бата Стојковић о Милошу говори следеће: „Испочетка није бриљао, али временом је знао да буде и један од најбољих на утакмици. Одушевљавало га је играње ногомета. Био је брз, срчан, али и пргав играч, па и свађалица при свакој, па и најмањој неправди у игри.” У боксерској школи Милорада Гаковића, познатијег као Сики, професионалног првака Београда (1924) тренирао је једно време и Црњански. Сики је за Милоша рекао да је био изразито талентован, дисциплинован, амбициозан и заинтересован. „Вежбао је, открио сам то од првог часа, да би научио правилно и ефикасно да удари. Трагао је да открије како и где ударити. Наравно, да би се противник разоружао...”

Crnjanski used to accentuate his rich sportive experience gained through many years; apart from being a registered footballer, he also practised cycling, boxing, rowing, gymnastics, sailing, hunting, fencing, mountaineering, swimming and tennis. He was an active footballer, whose performance was described by the first-team player of the Sports Club *Banat* Bogoljub Bata Stojković: “In the beginning, he was not brilliant, but gradually he would at times be one of the best in a match. He delighted in playing football. He was fast, daring, but also a hot-tempered player, even quarrelsome whenever an injustice, be it a smallest possible one, occurred during the game.” In the boxing school run by Milorad Gaković (popularly referred to as Siki, pro champion of Belgrade in 1924) Crnjanski was a trainee for a while. Siki said that Miloš was outstandingly talented, disciplined, ambitious and interest-exerting: “He exercised, as I found out from the very first lesson, with the aim to strike a blow in a correct and efficacious way. He sought to find out how and where to punch. In order to disarm the opponent, of course...”

Милош Црњански на Бледу 1939. године

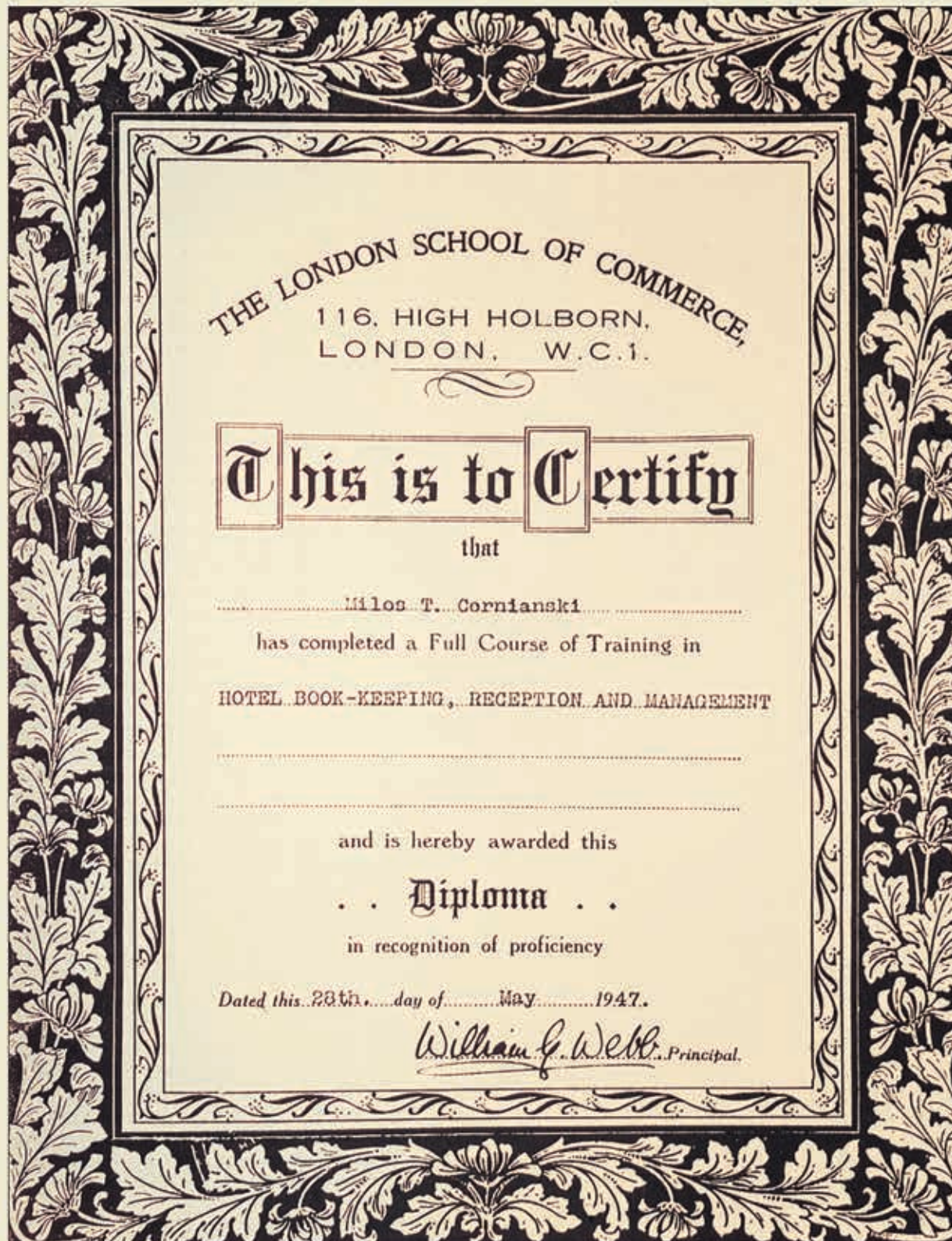
Miloš Crnjanski at Lake Bled in 1939

Напустивши место саветника за штампу, пао је у беду. Покушавао је да те, 1945. године, живи као писац у Лондону, али није успео. Превео је књигу о британској авијацији (*R.A.F. in the Middle East*), радио на синхронизацији једног енглеског филма на нашем језику (*Фани под плинском светлошћу*) и написао један водич (*Рим и његова околина*), али од тога није могао живети. Уписује се на Универзитет, на студије међународног права, трговине, институција и историје, које ће окончати 1951. године. За то време радио је у ексклузивној обућарској радњи *Хелстерн и синови* као писар и благајник, а када је 1948. изгубио то место, разносио је књиге за чувену књижару „Хачард“ на Пикадилију. Црњански упорно студира међународно право, а 1947. стиче и диплому хотелијерске школе и диплому за драматургију и филмску режију. Иако је одлично знао више страних језика, није добио место рецепционара у хотелу.

Having quit the post of press adviser, Crnjanski was struck with poverty. In that year, 1945, he tried to make a living in London as a writer, but failed. His endeavours included the translation of a book on British aviation (*R.A.F. in the Middle East*), voice-over in a Serbian-language dub of the British drama film *Fanny by Gaslight* and writing of a guidebook (*Rome and Environs*); however, he could not earn his living on that. He enrolled in the university to study international law, trade, institutions and history, and graduated in 1951. At the same time, he got himself a job of clerk/book-keeper at Hellstern & Sons, an exclusive shoemaking company, which he lost in 1948; for a while, he delivered books for Hatchards, a famed Piccadilly bookshop. Crnjanski persisted in studying international law. In 1947, he was awarded a certificate of a hotel management school and a diploma in stage and film directing. Despite his excellent command of several foreign languages, he was not given the job of a hotel receptionist.

Лондон, прва половина 20. века
London in the first half of the 20th century

Лондонска диплома Милоша Црњанског
Crnjanski's London diploma

Лејла Пеџет

Leila Paget

Када је 1948. изгубио посао у књижари због повређене ноге, те он и Вида остали без икаквих прихода, становали су код вицекраљице Индије Лејле Пеџет, добротворке и болничарке у Србији током Првог светског рата (једна улица у Београду носи њено име) у њеној малој „кући за кочијаша“ унутар раскошног јапанског врта, на адреси Ворен хаус (Ворен роуд, Кингстон хил). Одуживали су јој се тако што је Вида месила колаче за њене пријеме, а њен муж адресирао коверте за позивнице. Црњански овде пише *Другу књигу Сеоба*, али стрпљење губи због третмана супруге Виде као слушкиње. Сели се у Финчли, сиротињско предграђе Лондона, где започиње да пише роман *Лондонски обућари*. Одушка налази у Британском музеју, ишчитавајући књиге о Србији и јужнословенским земљама. Године 1921, Црњански је у Панчеву анонимно и под псеудонимом написао мали детективски роман *Подземни клуб*. Четири деценије касније пише анонимно, али као писац-дух, *ghost writer*, за Клуб духова, како се звало удружење у Лондону.

When, because of a leg injury, Crnjanski lost his job at the bookshop in 1948, the author and his wife had no incomes at all. They moved into the small “coachman’s house” in the lavish Japanese garden within the residence of Lady Leila Paget, spouse of the Viceroy of India, who had during the Great War been in Serbia as a benefactrice and nurse (a street in Belgrade bears her name); the address of the residence, referred to as Warren House, was Warren Road, Kingston Hill. In return to the lady’s kindness, Vida would make cakes for her parties, while Miloš wrote out invitation cards. It was here that Crnjanski wrote *The Second Book of Migrations*, yet the fact that his wife was treated like a servant made him quite annoyed. So they moved to Finchley, a low-class suburb in north London, where Miloš began his novel *The Shoemakers of London* (*Londonski obućari*). To vent his feelings, he would go to the British Museum and read books about Serbia and South Slavs’ lands. Four decades after he had written a short crime novel (while living at Pančevo, in 1921) entitled *The Underground Club* (*Podzemni klub*) and signed with a pseudonym, Crnjanski resumed anonymous work as a ghost-writer for the London-based Ghost Club.

Врт Варен хауса: фотографија штампана као ускршња честитка коју је Црњанском упутила лејди Лејла Пеџет

Warren House garden: the photo, printed as an Easter card, was sent to Crnjanski by Lady Leila Paget

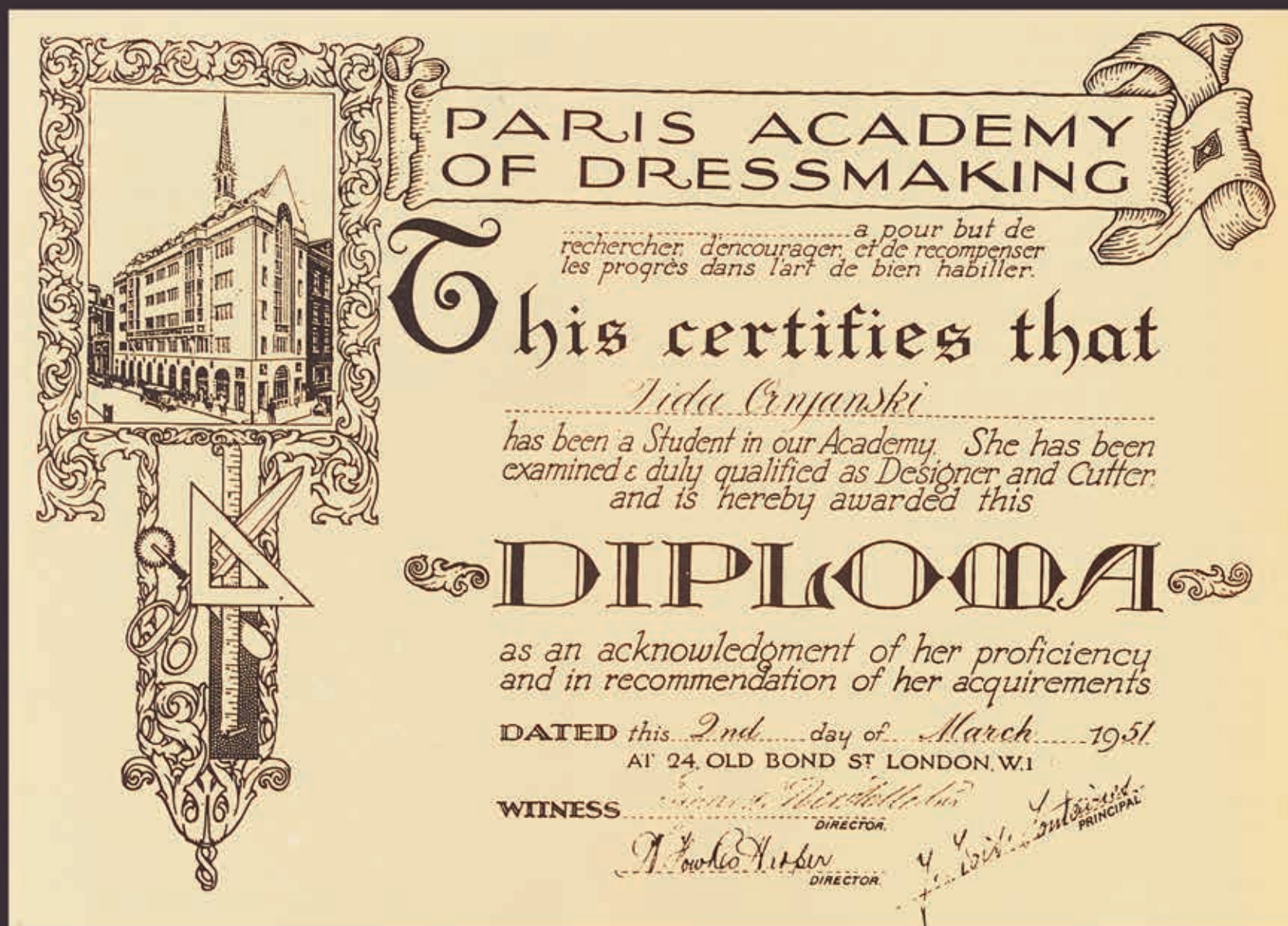

Из ТВ серије Роман о Лондону
(1988), у адаптацији Мира
Траиловић и Јована Ћирилова,
режија Мира Траиловић,
гл. женска улога Вера Чукић,
костим Љерка Калчић

Scene from TV serial *A Novel About London* (1988); adapted by Mira Trailović and Jovan Ćirilov, directed by M. Trailović, Vera Ćukić starring in female role, costume design by Ljerka Kalčić

Роман о Лондону првобитно је почео да пише на енглеском језику, са идејом да га понуди неком енглеском издавачу, али се касније предомислио и превео га на српски. Чита Шекспира и Џона Дона, одлази у библиотеку Британског музеја. Поратне године су године политичке емиграције, материјалних недаћа, носталгије, године очајања због немоћи да се усамљен и одбачен одупре таквом животу. Мисли да је крај и да никада више неће моћи да се врати у градове и села своје младости. Милан Стојадиновић, бивши председник владе и његов пријатељ, позива га 1950. да сарађује за лист *Ел економист* (*El economist*) који покреће у Буенос Ајресу. Црњански се у невољи одазива и постаје стални дописник, али последње године сарадње, 1955, неће му бити исплаћен ниједан долар за чланке о економији. Године 1951. добија држављанство, али задржава и југословенско. Ни то му неће помоћи да нађе службу. Његова супруга Видосава за то време шије луткице и тако их издржава.

Оriginally, Miloš Crnjanski started to write *A Novel about London* in English, with an intention to offer it to an English publisher, but later changed his mind and translated the text into Serbian. He read Shakespeare and John Donne, and kept going to the library of the British Museum. To him, the postwar period was one of political exile, material troubles, nostalgia; he was overwhelmed with despair for being – lonely and rejected – incapable of coping with the situation. He thought it was the end, that he would never be able to revisit the towns and villages of his youth. The former Yugoslavia's PM and his friend Milan Stojadinović, himself in exile, asked him in 1950 to write for *El economista*, financial newspaper he had launched in Buenos Aires. Troubled enough, Crnjanski accepted the offer and became a permanent correspondent; however, in the last year of his work for the paper, 1955, he did not receive a single dollar for his articles on British economy. In 1951, he had been granted British citizenship, yet kept that of Yugoslavia, too. The status, however, was of no help in finding a job. His wife Vida was making rag dolls and earning for their living in that way.

Диплома Виде Црњански из модног дизајна 1951. године

Vida Crnjanski's fashion design diploma, 1951

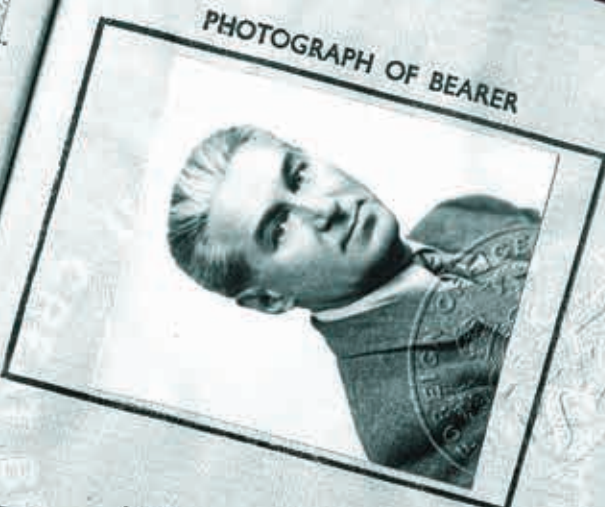
2

DESCRIPTION-SIGNALEMENT

Bearer - Titulaire		*Wife - Femme	
Profession	WRITER		
Place and date of birth	CSONGRAD		
Lieu et date de naissance	04.26.1893		
Residence	KINGSTON		
Height	5 ft. 6 in.		
Colour of eyes	GRAY		
Colour of hair	GRAY		
Special peculiarities			
National Registration Number	AYA 1077831		
Name - Nom	*CHILDREN-ENFANTS		
Date of birth - Date de naissance			
Sex - Sexe			
Usual Signature of Bearer	M. Crnjanski		
Signature du Titulaire			
Usual Signature of Wife			
Signature de sa Femme			

3

PHOTOGRAPH OF BEARER

WIFE FEMME

(photo)

CANCELLED

Британска лична карта Милоша Црњанског
Miloš Crnjanski's British identity card

У писму Херману Оулду, генералном секретару ПЕН-а у Лондону, датираном 30. марта 1950, Милош Црњански разматра (не)могућности свог положаја у Енглеској, односно неналажења одређеног запослења, анализирајући свој политички статус и одговоре које је добијао од Енглеза. За њих каже да никада нису знали ко им је пријатељ, а ко није. А потом:

„Ви рекосте да је моја каријера била толико политичка ‘да аутоматски искључује одређене могућности’. Међутим, ви кажете да су Би-Би-Си и сличне институције затворене за мене због мојих ‘политичких веза’.

Којих веза драги Оулд?

Годинама сам, повремено, слушао сличне алузије од такозваних енглеских пријатеља, али, нико ми ништа недолично није могао рећи о мојим политичким везама.

Уколико мислите на принца Павла и Стојадиновића, пре рата, ја једноставно на таква питања не желим да одговарам.

О свему пре рата може само моја земља да суди, и о мојим везама, пошто она још увек није ничија колонија.

Међутим, принц је био љубимац ваше Краљевске куће, а колико ја знам и Стојадин исто тако, као експонент англо-југословенских финансијских кругова. Иако су они отишли у Беч, ја то сигурно нећу и као што видите остао сам у Лондону. Уколико су ваше опаске ехо онога што сте чули о моме службовању у дипломатији за време мог боравка у Берлину или Риму, па добро, ја мислим да није фер све то поставити на тај начин и после мог дугогодишњег боравка у Лондону. Без сумње ваш Парламент је знао и 1941. године коме гарантује тако висок статус савезничке почаст, или није? Али ја сам уверен да сви наши проблеми, ипак потичу отуда што ви допуштате вашем Intelligence да се меша у политику, и поред тога што његови службеници нису увек интелигентни.”

In his letter to Herman Ould, International P.E.N. secretary, of March 30, 1950, Miloš Crnjanski considered his (im)possible position in England, particularly the impossibility to get a job, analyzing his political status and the response of the English people who, as he claimed, had never known a friend from a foe. There followed these passages:

“You say my career has been so political ‘that this automatically excludes certain possibilities’. Moreover, you say, the B.B.C. etc. are closed to me because of ‘my political connections’.

Which connections, dear Ould?

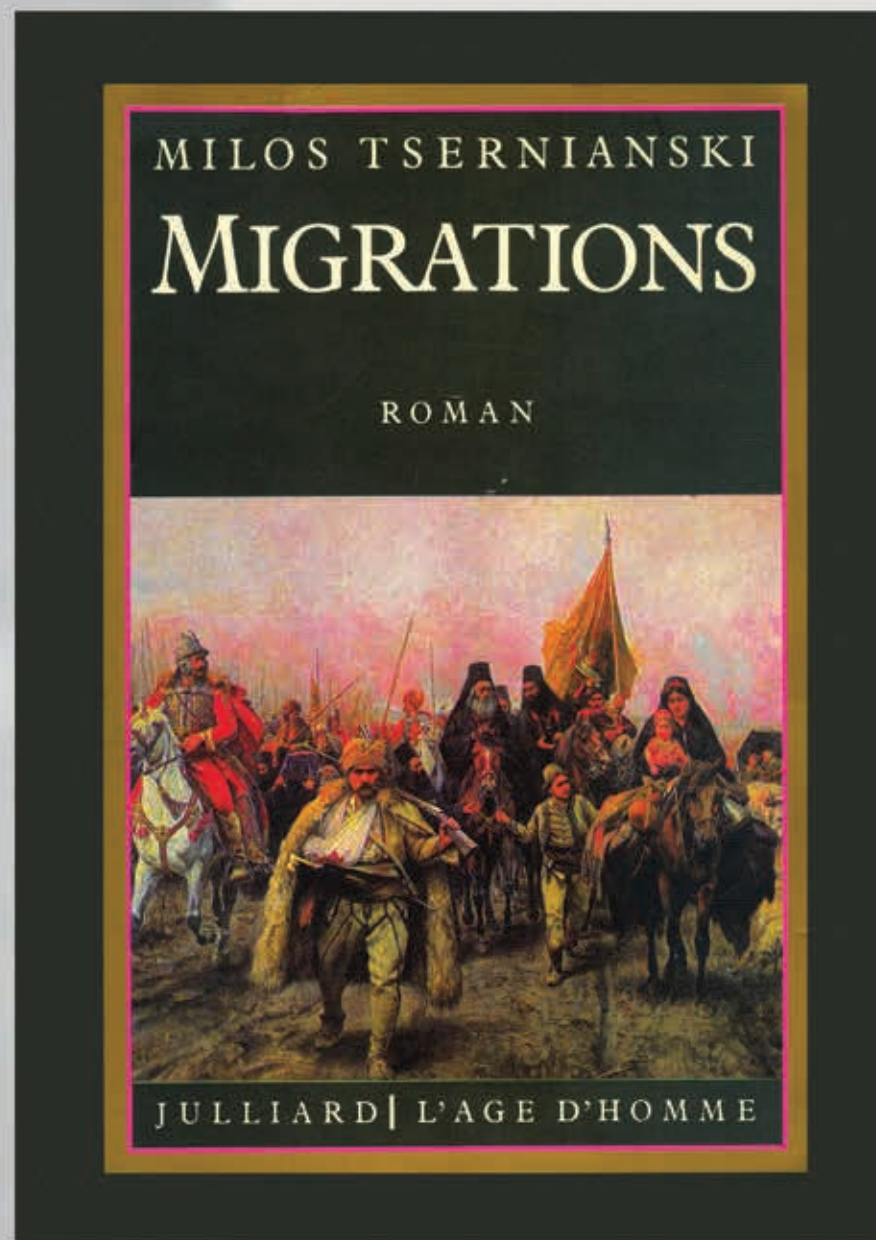
For years I have had, sometimes, similar allusions, from so called English friends, but I was never told any fact about my wrong political connections.

If you mean prince Paul and Stoyadinovich, before the war, I simply do not think to answer. Before the war only my country has to judge my connections, being no colony yet of anybodies. Moreover, the Prince was a darling of your Royal House as far as I know and Stoyadin an exponent of Anglo-Yugoslav financial circles. If they did go to Vienna, I certainly did not. I came to London.

If your remark is some faint rumor you had about my work in diplomatic service, during my duty in Berlin or Rome, well, I think, it is not very fair to state it in such a manner and after my living for years in London. Surely, your Parliament did know in 1941 to whom it granted a very high status of Allied honour, or did it not? Moreover, I think all your worries are because you allow your Intelligence to mix in politics and they are sometimes not very intelligent.”

Милош Црњански путује за Париз 1952. где га дочекују Станислав Краков и Драган Р. Аћимовић, којем ће годину дана касније послати рукопис за књигу *Одабрани стихови* и она ће изаћи у Паризу 1954, а исте године њих двојица ће се поново срести у Лондону. Црњански је те године објавио енглески превод Аћимовићеве песме *Париз–Београд* за једну антологију избеглих писаца, и тај превод ће се, заједно са песмом Црњанског *Осмех Синагоге*, читати у току једне књижевне емисије Радио Даблина. Марко Ристић, некадашњи велики пријатељ Милоша Црњанског, подсећа га се у свом тексту *Три мртва песника*: Црњански је као лиричар достигао врх свога остварења и – замро. И после доста година, након повратка Црњанског из емиграције, Ристић неће сматрати за потребно да ставове из овога текста ревидира, али ће их ублажити признањем да је његов суд о пишчевој стерилности демантовало објављивање *Друге књиге Сеоба*. Крајем децембра 1955. уследио је позив из издавачке куће „Минерва“ у Суботици у вези са штампањем *Сеоба* и *Дневника о Чарнојевићу*, чему се Црњански одазива и пристаје. Књига излази из штампе 1956. године.

Милош Crnjanski visited Paris in 1952, to meet Stanislaw Krakov and Dragan R. Aćimović. A year later, he sent to the latter the manuscript of his book *Selected Verse (Odabrani stihovi)*, and it saw the light of the day in Paris, in 1954. In that year, he and Aćimović met again, this time in London. Crnjanski published his translation of Aćimović's poem "Paris–Belgrade" as part of an anthology of expatriated authors; during a literary radio broadcast on Radio Dublin, he read that poem and one of his own, "The Smile of Synagogue" ("Osmeh Sinagoge"). Marko Ristić, Crnjanski's onetime great friend, recalled him in his writing "Three Dead Poets" ("Tri mrtva pesnika"), claiming that as a lyric poet Crnjanski had achieved the peak of his achievement and – faded. Many years later, after Crnjanski's return from exile, Ristić did not find it necessary to revise the claim, but softened the attitude through an admission that his judgment on the author's sterility had been disproved by *The Second Book of Migrations*. Late in December, 1955, the Subotica-based publishing house "Minerva" proposed to issue *Migrations* and *The Journal of Čarnojević* in a one-volume edition, and Crnjanski agreed. The book came out of print in 1956.

Француско издање Сеоба Милоша Црњанског, 1988.

Miloš Crnjanski, *Migrations*, French edition 1988

У Књижевним новинама излази одломак необјављене књиге *Код Хиперборејаца*, под насловом „Римске ноћи и дани”. Лондонски *Observer* поредио је Црњанског са Толстојем, када су се у излозима лондонских књижара *Сеобе* појавиле на енглеском. (Када су *Сеобе* преведене на француски језик 1988. – *Migrations*, прев. Д. Поповић, у издању швајцарске куће “L’age d’homme” – добиле су велику награду француских издавача за најбољи страни роман те године.) „Просвета” тражи да објави *Лирику Итаке* са коментарима. Писац је овој антологији додао песме које сматра да са *Итаком* чине једну целину а оне су приређене према издању његових *Одабраших стихова* (Париз 1954). Објављује књигу *Итака и коментари*, са поговором Танасија Младеновића и пишчевим напоменама, што представља истински догађај у књижевном свету 1960. године. Раде Константиновић 1959. каже да “Коментари Црњанског нису непосредни коментари поезије. Изузев некадашњег објашњења *Суматре*, написаног за Богдана Поповића, и можда неколико алузија, недоречених мутних говора о поезији овде једва и да има: много више је то покушај једне аутобиографије. Оно што, уз сваку песму, Црњански назива коментаром, у ствари је исечак из живота, тренутак у коме је песма написана.” Све су живље везе Милоша Црњанског са отаџбином. У преписци је са пријатељима из Београда и Новог Сада, највише са писцима. Уредник *Књижевних новина* Танасије Младеновић штампа у часопису нове одломке из *Друге књиге Сеоба*.

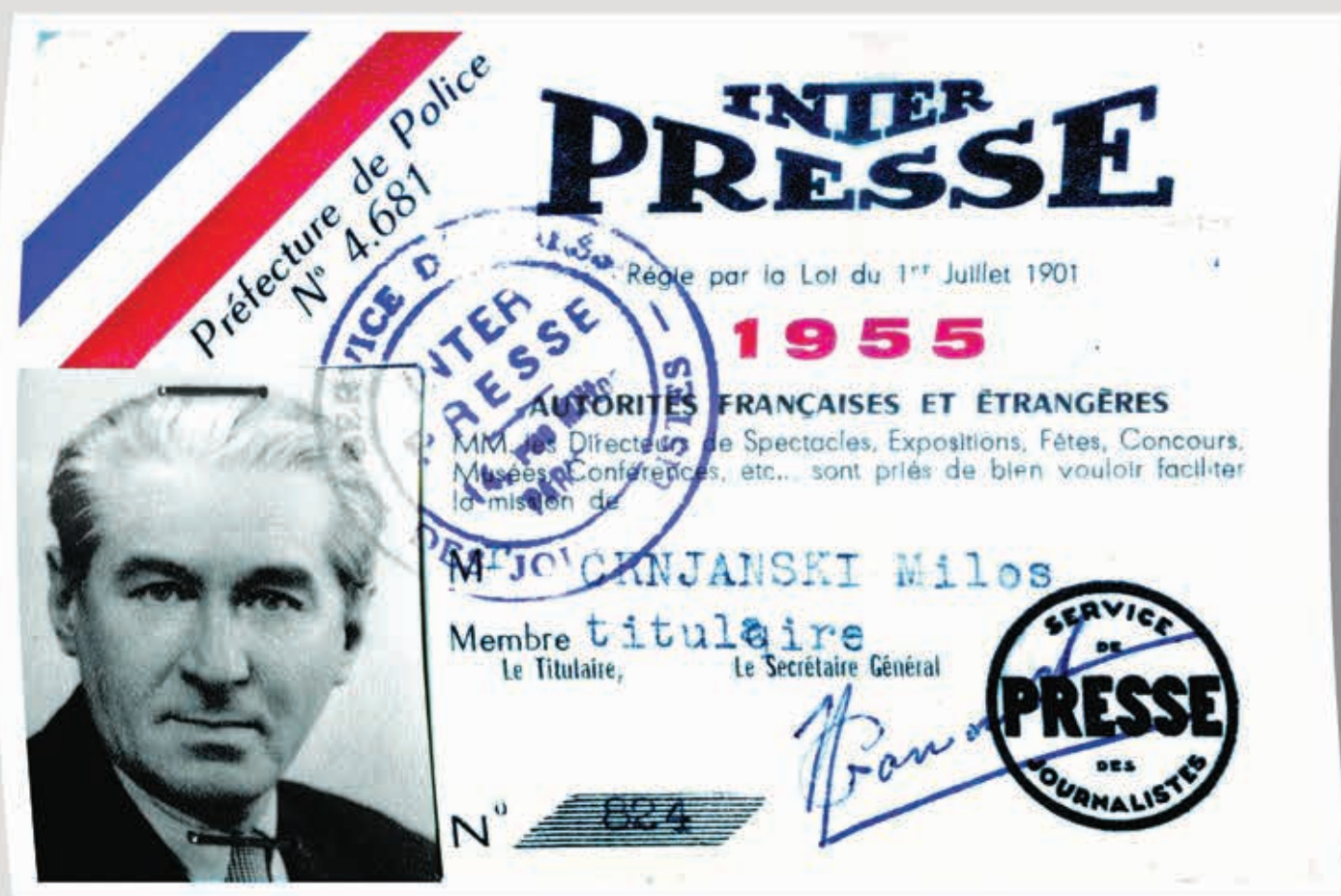
An excerpt from the yet-unpublished book *With the Hyperboreans* appeared in *Književne novine* (‘Literary Newspaper’) under the title “Rome’s Nights and Days” (“Rimske noći i dani”). When the English edition of *Migrations* appeared in the windows of London’s bookshops, *The Observer* compared Miloš Crnjanski to Leo Tolstoy. (The French translation by V. Popović, published in 1988 by the Swiss “L’age d’homme”, won French Publishers’ Grand Prix as the best foreign novel in that year.) “Prosveta” requested the rights for *The Lyrics of Ithaca* with commentaries; to this anthology, the author added some poems he thought made one whole with *Ithaca* and they were edited according to his Parisian 1954 edition of *Selected Verse*. Miloš Crnjanski published the book *Ithaca and Commentaries*, with an afterword by Tanasije Mladenović and his own notes – the edition was a great event on the literary scene in 1960. In 1959, Rade Konstantinović had said that “Crnjanski’s *Commentaries* were not direct commentaries on the verse. With the exception of the old explanation concerning ‘Sumatra’ written for Bogdan Popović, and perhaps a few other allusions, there are hardly any incomplete blurry words on poetry; this is, to a larger degree, an attempt to write an autobiography. What Crnjanski refers to as commentary accompanying each poem is, in fact, a fragment from real life, the moment in which the poem was written.” Miloš Crnjanski was getting increasingly tied to his homeland. He maintained correspondence with his friends from Belgrade and Novi Sad, and those were mostly fellow-writers. Tanasije Mladenović, the editor of *Književne novine*, printed new excerpts from *The Second Book of Migrations* in this periodical.

Међутим, данашње новинарство представља једино место где песник може највише да затрепери; ту је вртлог од свега онога што нас окружава, политике, личних драма и тако даље. Једна ноћ крај телефона у једној великој редакцији је много занимљивија и значајнија него годину дана нерада. Ту се долази у везу са земљом, са оним што нас окружује, ту тек можете да разумете извесне односе социјалне и личне. Једном речју, песник или књижевник треба да живи бар извесно време у каквој редакцији. То је колико цело једно путовање у иностранство. А не би требало да има романописца који не би бар годину дана живео у тој средини. Моје је уверење да ће се из новинарства и појавити први прави наш роман.

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

Today's journalism, however, is the only place where a poet can vibrate most intensely; here is the maelstrom of all that surrounds us, of politics, personal dramas and so on. A single night by the phone in a newsroom is much more interesting and important than a whole year of inactivity. That is where you have a contact with your country, with whatever surrounds us, it is there only that you become able to grasp some social and personal relations. Shortly, a poet or a writer should live in a newsroom for a while. That means as much as one whole journey abroad. And there should not be one novelist who has not spent one year at least in that milieu. I am convinced that it will be out of journalism that our first genuine novel is going to spring out.

I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Новинарска идентификација Милоша Црњанског

Miloš Crnjanski's press card

На плажи у близини Лондона, у месту које се зове Куден бич (Cooden Beach), пише свој *Ламент над Београдом* 1956. године. У антологији Борислава Михајловића Михиза *Српски песници између два рата* налазе се стихови Црњанског. Уноси га и Зоран Мишић у запажену *Антологију српске поезије*. У издању Минерве излази прва књига *Сеоба и Дневник о Чарнојевићу* са предговором Риста Тошовића. Црњански је следеће године започео сарадњу са часописима *Књижевне новине* и *Књижевност*, где излазе одломци његове *Друге књиге Сеоба*, и са часописом *Савременик*. Емиграција у Лондону врши притисак на њега зато што их избегава и што се не укључује у њихове активности. У листовима по Лондону, Минхену и Чикагу нападају га за лојалност према комунистичком режиму у Југославији, који му је наводно омогућио и извођење драме *Конак* (у издању „Минерве“, 1958). У драми обрађује убиство краља Александра Обреновића и краљице Драге 1903. године, са збивањима у Београду и у Бијарицу, чувеном летовалишту на Атлантику. Крајем године Андрић долази у Лондон и Црњански се среће с њим у нашој амбасади. „Па ви, Црњански, и нисте емигрант“, говорио му је Андрић. „Ваше се књиге штампају и читају код нас, и многи Ваши читаоци и не знају да сте ван земље, јер је Ваше дело присутно...“.

It was at Cooden Beach, near London, that Miloš Crnjanski wrote “Lament for Belgrade” (“Lament nad Beogradom”) in 1956. His verse was included in the anthology *Serbian Poets between the Two Wars* (*Srpski pesnici izmedju dva rata*) edited by Borislav Mihajlović Mihiz. Zoran Mišić did the same as editor of *An Anthology of the Serbian Verse* (*Antologija srpske poezije*). “Minerva” published the above-mentioned book with *Migrations* (first book) and *The Journal of Čarnojević*, with an introduction by Risto Tošović. In the following year, Crnjanski began to contribute for the periodicals *Književne novine* and *Književnost* (with excerpts from the *Second Book of Migrations*), as well as *Savremenik* (“The Contemporary”). The émigré circles in London exerted some pressure on him, criticizing his avoidance of joining their activities. His fellow-expatriates accused him in their newsletters published in London, Munich and Chicago of the loyalty to Yugoslavia’s Communist regime that, as they said, enabled him to stage his play *The Royal Residence* (*Konak*, published by “Minerva” in 1958). The play’s subject was the assassination of King Aleksandar Obrenović and Queen Draga in 1903, with descriptions of the related events in Belgrade and Biarritz, the Atlantic summer resort. Toward the end of the year, Ivo Andrić came to London and Crnjanski met him at the Yugoslav Embassy. “Well, you, Crnjanski, are not an emigrant, really”, Andrić said to him. “Your books get printed and read back home, and many of your readers do not even know that you live abroad, for your work is present there...”

Црњански и даље станује у Нотинг Хилу, (Nothing Hill, 83 Queen's Court), у кварту у којем станују сиромашни и емигранти из целог света. На овој адреси провео је последњих петнаест лондонских година.

Miloš Crnjanski still lived at Notting Hill (now at 83 Queen's Court), in a quarter settled by the poor and immigrants from all over the globe. This was his neighbourhood over the last 15 years in London.

Црњански је свој боравак у Лондону, када је као дописник и аташе за штампу овде био од 1941. до 1945 године, започео у самом центру, у хотелу Парк Лејн (Park Lane). Отада је променио неколико адреса. Од 1948. до 1953. становао је код Лејле Пеџет у (и данас) најстаријем јапанском врту у Британији. Последњих дванаест година у Лондону боравио је на адреси 31–155, Queen's Court, Queen's Way. Изнад улаза је 2004. године постављена спомен-плоча, једно од честих лондонских обележја данас.

Crnjanski's life in London had begun in the very centre, at Park Lane Hotel; it was in the period 1941-45, while he held the posts of press correspondent and attache. Later, he changed a number of addresses. From 1948 to 1953, he lived in Britain's (still) oldest Japanese garden, that of Lady Leila Paget's residence. He spent the last twelve years at 31–155 Queen's Court, Queen's Way. In 2004, a blue plaque was installed above the entrance, one of the many in London today.

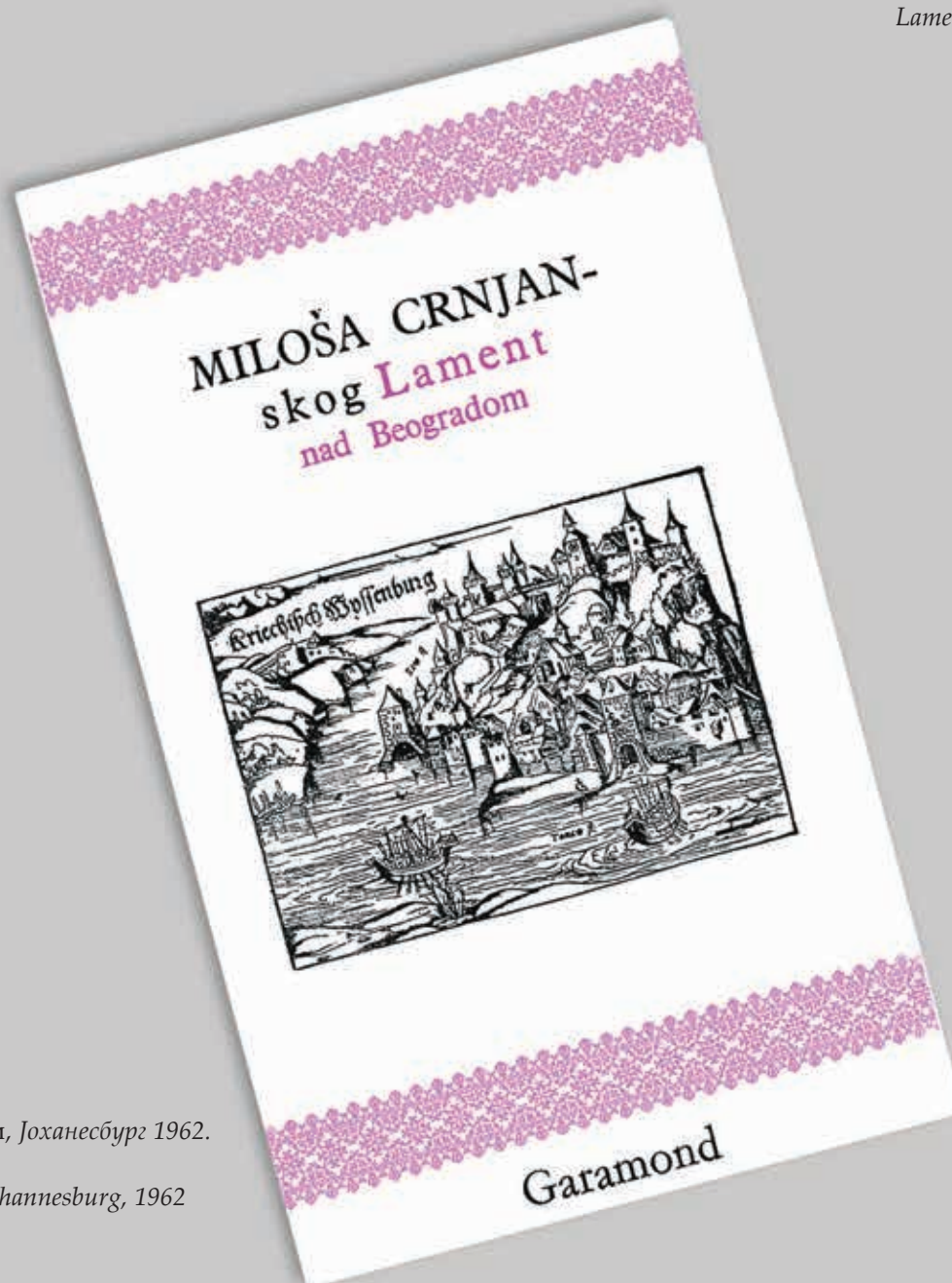
Улаз у зграду у којој је Црњански становао од 1953. до 1965. године, са спомен-плочом
Entrance into the building where in Crnjanski lived from 1953 to 1965, with the memorial plaque above

ТИ, ПРОШЛОСТ, и мој свет,
 младост, љубави, гондоле, и, на небу, Мљеци,
 привиђате ми се још, као сан, талас, лепи цвет,
 у друштву маски, које је по мене дошло.
 Само, то нисам ја, ни Венеција што се плави,
 него неке рушевине, авети, и стећци,
 што остају за нама на земљи, и, у трави.
 Па кажу: „Ту лежи паша! – Просјак! – Пас!“
 А вичу и француско „tout passe“.
 И наше „прошло“.

Ламент над Београдом

YOU, THE PAST, and my world,
 youth, romances, gondolas, and, in heavens, Venezia,
 I'm still seeing you all, as a dream, a wave, a beautiful
 flower, in a crowd of masks
 arriving to take me along.
 Only, this isn't me, neither is it Venice in blue,
 but some ruins, ghosts and gravestones,
 left behind us on earth, and, in the grass.
 So they say: "Here lies the pasha! – A beggar! – A dog!"
 And shout the French "tout passé".
 And a word of ours – "prošlo".

Lament for Belgrade

Ламент над Београдом, Јоханесбург 1962.

Lament for Belgrade, Johannesburg, 1962

Крајем 1961. године у Лондону, Драган Р. Аћимовић се поново среће са Црњанским, с којим је од париских *Одабраних песама* у сталној преписци. Црњански му даје рукопис поеме *Ламент над Београдом* коју Аћимовић, као библиофилско издање, у 75 примерака, штампа 1962. у Јоханесбургу. У јулу га је у Лондону посетио Танасије Младеновић, како би са њим уговорио објављивање *Сабраних дела Милоша Црњанског* у десет књига, у издању Матице српске и редакцији Младена Лесковца. Крајем године излазак *Друге књиге Сеоба* сматра се главним догађајем у српској књижевности – о њима пишу Никола Милошевић, Милослав Мирковић, Драшко Ређеп, Мухарем Первић, Петар Цацић, Томислав Ладан, Миодраг Максимовић, Бошко Новаковић, Зоран Глушчевић, Живорад Стојковић, Јован Христић, Борислав Михајловић Михиз, Милан Влајчић и други. У Новом Саду умире му брат Јован 1963. године.

Toward the end of 1961, Dragan R. Aćimović met Crnjanski in London again; the two had maintained regular correspondence ever since the Parisian publication of *Selected Verse*. Crnjanski handed in to him the manuscript of the long poem “Lament for Belgrade” and Aćimović printed 75 copies of it in Johannesburg in 1962, as a bibliophile edition. In July, Miloš Crnjanski was visited by Tanasije Mladenović who wanted to make an agreement for a 10-volume edition of *Collected Works by Miloš Crnjanski* to be published by Matica Srpska, with Mladen Leskovac as editor. The appearance of *The Second Book of Migrations* at the end of that year (1962) was the most important event in the Serbian literature; those who wrote about it included the leading figures of Serbian criticism: Nikola Milošević, Milosav Mirković, Draško Redjep, Muharem Pervić, Petar Džadžić, Tomislav Ladan, Miodrag Maksimović, Boško Novaković, Zoran Gluščević, Živorad Stojković, Jovan Hristić, Borislav Mihajlović Mihiz, Milan Vlajčić and others. Crnjanski’s brother Jovan died in Novi Sad in 1963.

Лондон – снимак Милоша Црњанског
London – A snapshot taken by Miloš Crnjanski

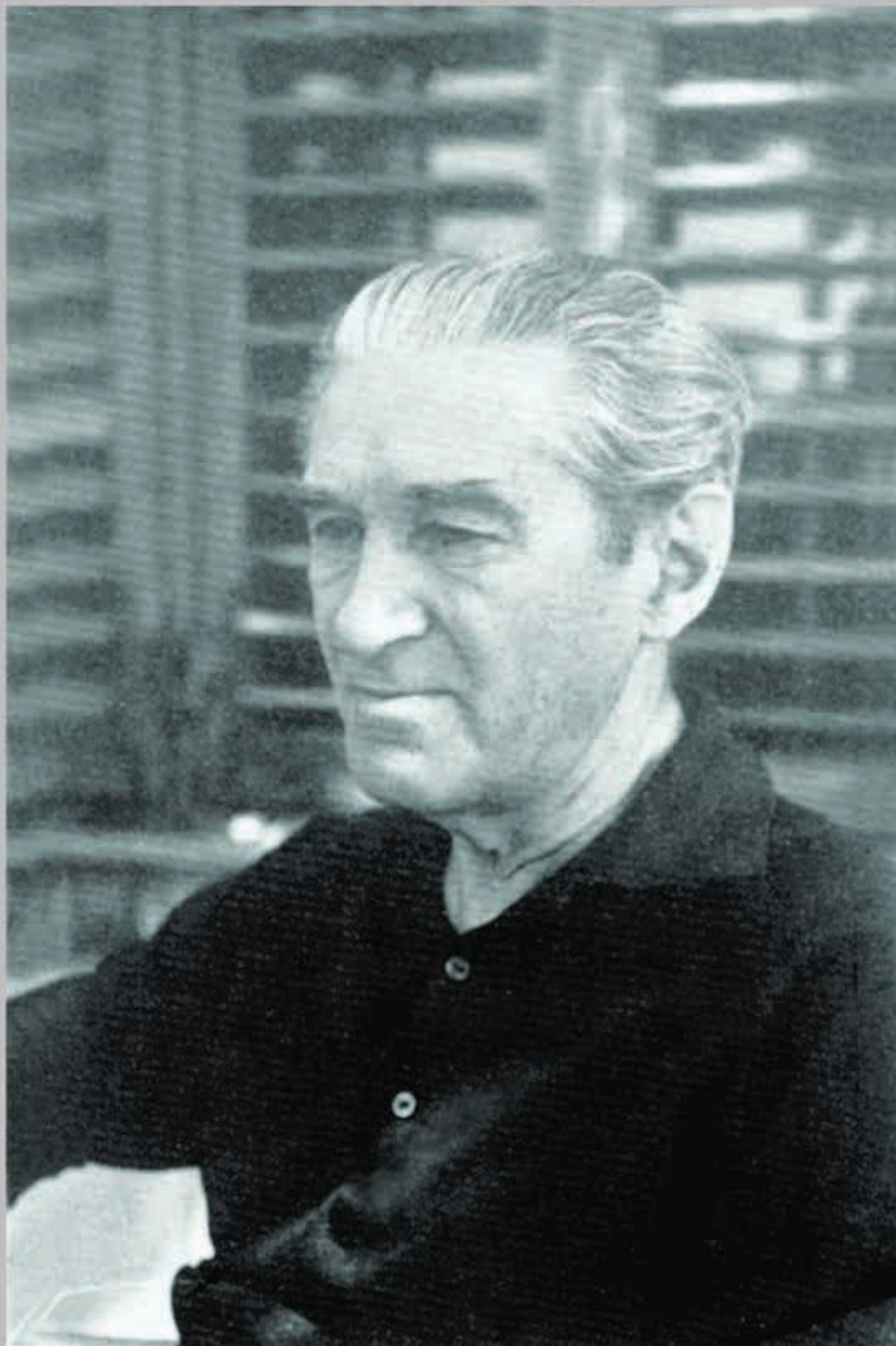
Са Танасијем Младеновићем у Лондону
With Tanasije Mladenović, in London

Године 1964, на питање шта је главна одлика његовог стваралаштва, одговара: „Национални осећај пре свега, као и код целе моје генерације. Љубав према свом, не баш сретном народу. Љубав према нашој заосталој књижевности. Та љубав није никаква заостала заслуга. Она је просто последица мог рођења на северној граници, крајњој граници нашег народа. То је имало за последицу претерани осећај национализма. Ја тиме тумачим пред самим собом скоро све што сам радио, писао, претрпео, до завршетка године 1934.“ О боравку у туђини каже да писац „као Антеј постаје снажнији само кад додирне своју земљу. Херкул је иностранство. У туђини се губи воља за радом, туђина увек смањује остварену количину рада. Има изузетака разуме се. То су камелеони. А камелеони су многобројни у нашем времену. ... Значи само да се велики писац рађа и цвета само у свом родном крају...”

Из штампе излази антологија Предрага Палавестре *Српска и хрватска поезија двадестог века* и у њој *Ламент над Београдом*, док је Миодраг Павловић у своју *Антологију српског песништва* унео песме Црњанског „На улици” и „Привиђења”. Народном позоришту у Београду Црњански шаље нову драму *Тесла*, а издавачком предузећу „Просвета” рукопис своје нове књиге *Код Хиперборејца*. Просвети и Стевану Раичковићу шаље *Стражилово*, *Србију* и *Ламент над Београдом* за нову књигу – *Три поеме*. У јесен 1964. године у Лондон долази Танасије Младеновић са задатком да Црњанског убеди да се врати у земљу, на шта је Црњански начелно и пристао.

Asked – in 1964 – to say what the main quality of his literary work was, Crnjanski answered: “The sense for the national, first and foremost, as it is with the whole of my generation. Love for one’s own, less fortunate, people. Love for our old-fashioned literature. That love is by no means an old-fashioned virtue. It is simply a result of my birth on the northern boundary, the farthest boundary of our nation. The effect of that is an excessive sense of nationalism. It is that by which I interpret – to myself – nearly all of what I was doing, writing, suffering, until the end of the year 1934.” About his life abroad, he said that a writer, “like Antaeus, gains strength only as long as he is in contact with his soil. Hercules is a foreign country. Abroad, one loses will to work, strange world always reduces the quantity of one’s output. There are exceptions, naturally. Those are chameleons. And chameleons are many in our time. ...It means that a great writer can only be born and blossom in his native land...”

Predrag Palavestra’s anthology *Twentieth-Century Serbian and Croatian Verse (Srpska i hrvatska поезија двадесетог века)* followed, which included “Lament for Belgrade”, while Crnjanski’s poems “In the Street” and “Apparitions” (“Na ulici”, “Prividjenja”) were entered in *An Anthology of the Serbian Poetry (Antologija srpskog pesništva)* by Miodrag Pavlović. Crnjanski sent his new play, *Tesla*, to the National Theatre in Belgrade, and the manuscript of his new book, *With the Hyperboreans (Kod Hiperborejaca)*, to the “Prosveta” Publishing Company. To “Prosveta” and poet Stevan Raičković he sent “Stražilovo” and “Lament for Belgrade” for another new book, *Three Long Poems (Tri poeme)*. In the autumn of 1964, Tanasije Mladenović arrived in London with the task to persuade Crnjanski to return to his native country, and Crnjanski agreed – in principle.

Било је сеоба и биће их вечно, али живети у својој земљи је логично, ма какав то живот био. У туђини није.

Роман о Лондону, 1971.

There have been migrations, and will be for ever, but to live in one's own country is logical, whatever the life may be like. Abroad, it is not.

A Novel about London, 1971

*Милош Црњански у Опатији 1965.
Miloš Crnjanski in Opatija, in 1965*

Амбасадор Срђа Прица, Црњански, Славка Ранковић, Александар Ранковић, Вукица Прица, Слободан Ранковић и Н.Н. Фотографију је снимио Мирослав-Мића Ранковић.

Ambassador Srdja Prica, Crnjanski, Slavka Ranković, Aleksandar Ranković, Vukica Prica, Slobodan Ranković and an unidentified person. The photo was taken by Miroslav-Mića Ranković

После четврт века странствовања, Милош Црњански креће крајем јула 1965. године у домовину. На путу за Београд застао је прво у Трсту, где га је дочекао брачни пар Прица, а затим остаје у Опатији, где се састаје са Александром Ранковићем. Његовом доласку посредовао је југословенски амбасадор у Лондону Срђа Прица, а Црњанском и његовој жени гарантован је трособан стан, као и трошкови боравка у хотелу *Ексцелзиор* у Београду до усељења. Након доласка обилази Београд и друге градове, даје интервјуе по редакцијама и објављује рукописе настале у емиграцији. Излазе књиге *Лирика, проза, есеји, Србија, Сеобе, Ламент над Београдом* и *Три поеме*. Обе књиге *Сеоба* излазе на мађарском, у преводу Золтана Чуке. Ради на новој књизи о Микеланђелу.

After a quarter of a century in exile, Miloš Crnjanski departed for his homeland in late July of 1965. On the journey to Belgrade, he made a stop at Trieste first, where the Prica couple welcomed him, then stayed a while at Opatija, where he met Aleksandar Ranković. Yugoslav Ambassador to London Srdja Prica was a mediator in the homecoming enterprise, whereby a three-room flat was guaranteed to Crnjanski and his wife, as well as the expenditures of their stay at *Ekscelzior* Hotel in Belgrade until the move-in. Having arrived, the author went around the city, then visited other towns, gave interviews for a number of periodicals and published the manuscripts written earlier, in exile. The books that came out included *Lyric Verse, Fiction, Essays (Lirika, proza, eseji), Serbia, Migrations, Lament for Belgrade and Three Poems*. The two books of *Migrations* were both published in Hungarian (translation by Zoltán Csuka). Crnjanski focused on a new book about Michelangelo.

Брак у мом речнику не постоји. Можда је то старомодно, али ја сам на брак мислио само у својој првој љубави. Мој приватни живот није интересантан, нимало. Ја не кажем да није можда дивно живети за једну, вољену, жену, али има фанатика који живе, за свој сан. Остају сами до смрти. То доказују толики мртви у прошлости. (Смеје се.) Џорџ, жени као Елен, треба бура, од које сваки лист у шуми, свака срна, задрхти. Тесла НЕ дрхти. Има друга посла.

Тесла, Београд 1966.

Marriage does not exist in my vocabulary. It may appear old-fashioned, but marriage was in my mind only in my first romance. My private life is not in the least interesting. I am not saying that it is not, perhaps, wonderful to live for one, beloved, woman, but there do exist fanatics who live for their dream. They remain alone till death. So many deceased have proven this in the past. (He laughs.) George, a woman such as Ellen needs a tempest that would make every leaf in a forest, and every single doe, tremble. Tesla DOES NOT tremble. He's got other business to mind.

Tesla, Belgrade, 1966

Премијера драме *Тесла* у режији Бранислава Борозана изведена је у Народном позоришту у Београду 1966. године. Сам Црњански је незадовољан представом и захтева да се она скине са репертоара. Црњански сређује старе рукописе и пише нове, појављује се на књижевним вечерима и састанцима удружења књижевника. „Просвета“ објављује његова *Сабрана дела* у десет књига: *Сеобе I–III* (са предговором Николе Милошевића), *Поезија* (*Лирика Итаке и коментари, Антологија кинеске лирике, Песме старог Јапана, Ламент над Београдом*), *Проза, Путописи, Код Хиперборејаца I–II, Дrame* (*Маска, Конак, Тесла*) и *Есеји*. Бројне одломке из појединих дела објављује по часописима. Он је писац у жижи интересовања јавности – о њему се пише, он даје интервјуе, његово дело се тумачи.

The play *Tesla*, directed by Branislav Borozan, was staged at the National Theatre in Belgrade in 1966. Personally, Crnjanski was displeased with the production and demanded its taking off the repertory. Miloš Crnjanski set out to revise his old manuscripts and produce new works. He attended literary readings and meetings at the Writers' Association. “Prosveta” published his *Collected Works (Sabrana dela)* in ten volumes: *Migrations I–III* (with an introduction by Nikola Milošević), *Verse (Poezija)*; it included *The Lyrics of Ithaca and Commentaries, An Anthology of Chinese Lyric Poetry, The Poems of Old Japan, Lament for Belgrade*, *Prose Works, Travelogues, With the Hyperboreans I–II, Plays (The Mask, The Royal Residence, Tesla)* and *Essays*. Numerous excerpts from his works appeared in periodicals. He became a writer in the public focus, one often written about, interviewed, interpreted.

Сцена из представе Тесла, у режији Никите Миливојевића са Драганом Мићановићем у главној улози, Мадленијанум 2005.
A scene from the play Tesla directed by Nikita Milivojević, with Dragan Mićanović in the title role (Madlenianum Opera & Theatre, 2005)

ЦРЊАНСКИ – Једини боравак тог писца у Ваљеву догодио се 12. маја 1970. године. За његово књижевно вече у Дому културе велика дворана је била препуна, а пажња присутних таква да је изненађени Црњански помислио да смо сви ми Ваљевци одличног здравља кад за сат и по времена нико ни да се накашље. Он је читао свој путопис „Наша небеса“, одломак из „Друге књиге Сеоба“ и поему „Ламент над Београдом“, а још понешто из његовог опуса Милица Јаневска и Воја Брајовић. Гимназијски професор књижевности Мирко Бојанић је имао уводну реч о знаменитом писцу, Зоран Јоксимовић је водио ту узбудљиву приредбу. – Кад смо Боћа Милосављевић (онда упуслен у Дому омладине) и ја у београдској кафани „Влтава“ договарали са Црњанским његов долазак међу Ваљевце, он се нарочито интересовао ко ће њега да доведе и хоће ли та возња бити безбедна. Тог задатка примио се Миленко Радовић. Милош Црњански је провео у Ваљеву пуна 24 сата (спавао је у „Нарцису“) а уз варљиво памћење једина трајна сведочанства о том догађају су леп чланак у „Напреду“ Здравка Лазића и две фотографије што их је снимио Радош Глишић.

З. Р. „Бити Ваљевац“ – Лексикон ВА митологије (V), Ревизија Колубара

CRNJANSKI – The writer's only visit to Valjevo took place on May 12, 1970. The main hall of the Cultural Centre was packed for the reading, and the attention of the present people was so intense that Crnjanski, surprised, thought that all of us in Valjevo were of excellent health, for nobody gave a single cough for an hour and a half. He read from his travelogue "Our Heavens", an excerpt from "The Second Book of Migations", and the poem "Lament for Belgrade"; more from his opus was rendered by Milica Janevska and Voja Brajović. The grammar-school teacher of literature Zoran Joksimović moderated this exciting event. – When Boća Milosavljević (then working at the Cultural Centre) and I had discussed with Crnjanski his visit to the townspeople of Valjevo, in Belgrade's "Vltava" coffee bar, the author particularly wanted to know who was going to drive the car and whether the ride would be safe enough. This task was taken by Milenko Radović. Miloš Crnjanski spent full 24 hours in Valjevo (staying overnight at "Narcis") and the only testimonies of the event, in addition to the memories that tend to be deceptive, were a fine article in "Napred" written by Zdravko Lazić and two photographs taken by Radoš Glišić.

Z. R., "Being a Citizen of Valjevo", Leksikon VA mitologije (V), Revija Kolubara

Милица Јаневска, Зоран Јоксимовић, Милош Црњански и Воја Брајовић, 1970.
Milica Janevska, Zoran Joksimović, Miloš Crnjanski and Voja Brajović, in 1970

Излазе *Изабрана дела* (1967) у четири књиге – *Дневник о Чарнојевићу и друге прозе* и обе књиге *Сеоба*, са предговором Петра Цацића, објављује и одломке из *Ембахада*, *Књиге о Микеланђелу* и *Романа о Лондону*. Године 1968. излазе *Лирика* и *Сеобе*, а 1970. *Кап шпанске крви*. „Нолит“ 1971. објављује *Роман о Лондону*. Црњанском је те године додељена награда за животно дело, а цео износ награде поклонио је Фонду за изградњу пруге Београд–Бар. Следеће године, добио је Нинову награду, за *Роман о Лондону*, а исто дело је 1973. награђено као најчитанија књига године Народне библиотеке Србије. Појављује се и *Зборник радова о Црњанском* (1972), у издању Института за књижевност и уметност. Трећи програм Радио Београда емитује енглеске успомене Црњанског: *Први помени Срба у Енглеској*, *Британско-балканске везе*, *Келти у нашим рекама*, *Вендски трг у Британији*, *Односи Велике Британије и Срба у прошлости*, итд. Од те године до краја његовог живота (1977) неће изаћи ниједна књига. У јануару исте године, у Театру поезије у Београду, изведена је *Лирика Итаке*, адаптација његове поезије. Награду „Дисовог пролећа“ у Чачку добио је 1973. године.

Милош Црњански на додели награде за најчитанишу књигу Народне библиотеке Србије, 1973.

Miloš Crnjanski at the award ceremony for the largest readership-winning book at the National Library of Serbia, 1973

Selected Works (Izabrana dela, 1967) came out in four volumes that included *The Journal of Čarnojević and Other Fiction* (*Dnevnik o Čarnojeviću i druge proze*), and the two books of *Migrations* (*Seobe*), with an introduction by Petar Džadžić. Crnjanski also published some excerpts from *Embajadas, A Book about Michelangelo* and *A Novel about London*. The year 1968 saw the publication of *Lyric Verse, The Lyrics of Ithaca* and *Migrations*, while *A Drop of Spanish Blood* appeared in 1970. In 1971, *A Novel about London (Roman o Londonu)* was published by Belgrade's "Nolit". In that year, Crnjanski received the Life Achievement Award; as to the money it implied, the author donated it to the Belgrade-Bar Railtrack Construction Fund. Next year, he won the NIN Prize for *The Novel about London*, and the same work was awarded by the National Library of Serbia as the one with largest readership in 1973. *A Collection of Essays on Crnjanski (Zbornik radova o Crnjanskom, 1972)* was printed by the Institute of Literature and Art. Radio Belgrade's Third Programme broadcast Crnjanski's writings on England: *The First Mentions of the Serbs in England, British-Balkan Relations, Celts in Our Rivers, Wendish Square in Britain, The Relations Between Great Britain and the Serbs in the Past*, etc. From that time to the end of his life in 1977, he did not publish a single book. In January of 1972, Belgrade's Poetry Theatre staged *The Lyrics of Ithaca*, an adaptation of his verse. "Dis Spring" Prize of the festival named after poet Vladislav Petković Dis was awarded to him in the town of Čačak in 1973.

Мома Марковић, директор Борбе, Милош Црњански Танасије Младеновић
Moma Marković, director of the Borba newspaper publishing house, Miloš Crnjanski and Tanasije Mladenović

А затим, Карловци, место моје драго. Па у Карловцима има успомена које су везане за мој живот, и којих се сећам. Када сам дошао кући из Првог светског рата, тамо је све било разрушено, тунел код Чортановаца је био разрушен, па смо преко чортановачког брда прешли пешице, па пошто је било кише и блата, тоциљали смо се да бисмо сишли на ону другу страну. Карловци! Карловци су нешто што је поезија, чиста. Сви мисле да волим Бранка и да хоћу да будем Бранко Радичевић. Боже сачувај! Бранко је нешто у прошлом веку. Ја сам у модерном добу. Није у томе ствар. Али, Бранко је био онај, и то први који је радост створио, тако да су, захваљујући њему, младост, по себи, ђачки живот, ђачка љубав и младост уопште, постали код нас једно, онај од свакога признати поетични део живота. Зато волим да идем тамо.

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

Then, there was Karlovci, the "town so warming to my heart". Well, there are memories from Karlovci woven into my life, things I remember. When I came home from the first world war, everything was in ruins there, the tunnel at Čortanovci was destroyed, so we walked over the Čortanovci Hill and, as it was soaked by rainfalls and in mud, we slid down on the other side. Karlovci! Karlovci is something that is poetry, pure poetry. Everybody thinks that I love Branko and wish to become [Romantic poet] Branko Radičević. God forbid! Branko is an issue of the last century. I live in the modern age. That is not the point. But Branko was the one, and the first, who created joy... So that, owing to him, youth by itself, schoolboys' life, schoolboys' loves and youthfulness in general have become one, a part of life admitted by all to be poetical. That is why I like to go there.

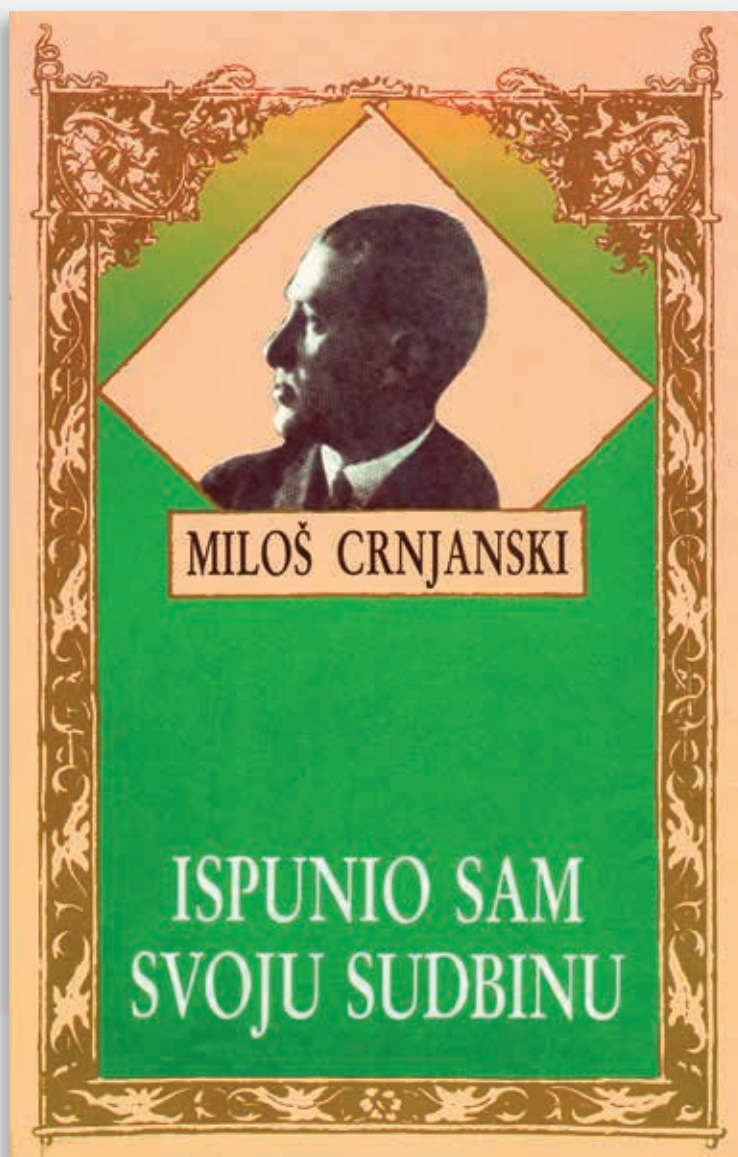
I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Стара разгледница Сремских Карловаца
An old postcard of Sremski Karlovci

Милош Црњански у Сремским Карловцима
Miloš Crnjanski in Sremski Karlovci

Имам, при крају живота, врло високо — релативно високо — мишљење, о свом књижевном раду. При завршетку тог рада — пошто не знам колико ће ми очни вид, и моје године, дозволити да посвршавам још понешто, врло мирно ћу одложити, кад будем морао, перо. Многи се питају да ли сам задовољан у својој земљи, после свих оних литерарних напада и интрига, против мене, које сам доживео? Задовољан сам, пре свега зато што, у иностранству, и туђини, сасвим сигурно, не бих био могао да напишем, и штампам, све то. Испунио сам своју судбину.

У мојој Антологији кинеске поезије каже се: „Испунити своју судбину значи моћи почивати.”

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

I have – toward the end of my life – a relatively high opinion of my literary work. Toward the final stage of that work – as I do not know for how long my eyesight, and my age, will allow to produce some more – I shall calmly, when forced to – lay my pen aside. Many are wondering whether I am content in my country, in the aftermath of all those literary attacks and intrigues against me I have gone through? Content I am, above all, because abroad, in foreign lands, I quite certainly would not have been able to write all that, and have it printed. I have fulfilled my destiny.

In my Anthology of Chinese Poetry one can read: ‘To fulfill one’s destiny means to be able to find repose.’

I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

У родном месту Црњанског Чонграду, одржано је јула месеца 1974. велико књижевно вече, на којем је говорио Стојан Вујичић, научни сарадник Мађарске академије наука, историчар књижевности и песник.

Књижевни матине одржан 13. октобра у Народном позоришту у Београду био је централни догађај јесени 1974. године, јер су се на њему, први и последњи пут заједно, могли видети и чути великани српске књижевности. Учествовали су Милош Црњански, Иво Андрић, Душан Матић, Александар Вучо, Меша Селимовић, Бранко Ћопић, Васко Попа, Стеван Раичковић.

In July of 1974, a grand literary reading was staged at Csongrád, Crnjanski’s birthplace; a speech/lecture was delivered by Stojan Vujičić, contributing scholar of the Hungarian Academy of Sciences, historian of literature and poet.

The literary matinée held at the National Theatre in Belgrade on October 13 was a major event of the autumn of 1974, for it was there that – together for the first and the last time – the public could see and listen to Miloš Crnjanski, Ivo Andrić, Dušan Matić, Aleksandar Vučo, Meša Selimović, Branko Ćopić, Vasko Popa, Stevan Raičković, all of them great men of the Serbian literature.

*У младости сам имао жељу да будем сликар, ратови,
пљачке, селидбе, разнели су моје цртеже, моје слике, и сад,
у старости, са зида, гледа ме подругљиво, један, недовршен,
аутопортрет, који сам радио једног лета, за време школског
распушта, када сам имао петнаест или шеснаест година, а
који се иронијом случаја, сачувао. Non finito.*

Испунио сам своју судбину, Београд 1992.

*In my young days I aspired to become a painter; wars, plunders,
changes of residence have scattered my drawings, my paintings,
and now, when I'm old, there hangs and mockingly regards me
from the wall an unfinished self-portrait, on which I worked one
summer, during the school holidays, when I was fifteen or sixteen,
and which has, by the irony of smiling fortune, survived. Non
finito.*

I Have Fulfilled My Destiny, Belgrade, 1992

Милош и Вида Црњански у свом стану у Толбухиновој улици (данас Макензијева) 81 у Београду.

Miloš and Vida Crnjanski in their Belgrade flat at 81 Tolbuhinova (now Makenzijeva) Street

Милош Црњански, са навршених више од осамдесет година живота, често болује и губи ведрину, жустрост и енергију, напушта га воља. Углавном објављује одломке из *Књиге о Микеланђелу* и *Ембахата*. Преминуо је у 85. години, након вишедневног одбијања хране, 30. новембра 1977. године. Сахрањен је у Београду, 2. децембра, у Алеји заслужних грађана на Новом гробљу.

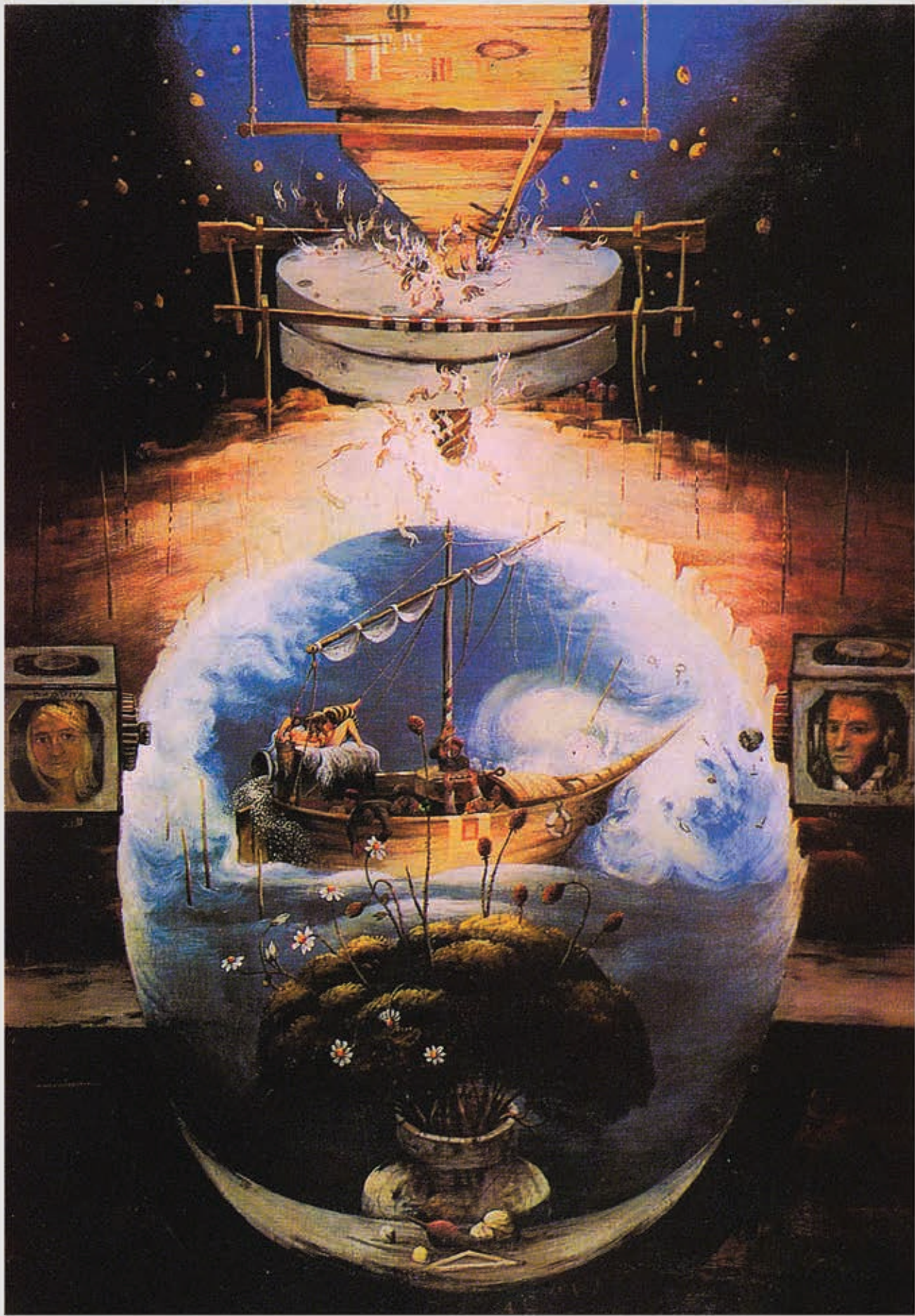
Удовица песника *Суматре* и *Стражилова* заувек је склопила очи 1978. године, десетак месеци након смрти свога мужа. Међутим, њена последња жеља, да са њим почива у гробу није испоштована. Сахрањена је у гробници своје породице Ружић на Новом гробљу. Свега стотинак метара удаљена од свог животног сапутника у Алеји заслужних грађана. Весник модерне покопан је сам, иако његови пријатељи тврде да је и у самртном часу понављао жељу да почива поред супруге.

In his eighties, ailing and low-spirited, Miloš Crnjanski was losing his energy and vitality, and sinking into half-heartedness. What he published in this period were mostly excerpts from *A Book on Michelangelo* and *Embajadas*. The author passed away on November 30, 1977; in his last days, he was refusing to eat. Crnjanski's funeral took place on December 2, on Belgrade's New Cemetery. He was buried in the Alley of Distinguished Citizens.

The widow of the author of "Sumatra" and "Stražilovo" met her end in 1978, some ten months after her husband. However, her last will – to repose with him in the same grave – was disobeyed, and she was buried in the tomb of her Ružić family on the same cemetery, about a hundred meters away from the Alley of Distinguished Citizens and her life companion. The herald of Modernism was buried alone, although his friends claimed that in his last hour Miloš Crnjanski was saying that he wished to repose beside his wife.

Милић од Мачве, Аргонаути са Истера или На вест о смрти Милоша Црњанског, уље на платну, 1977.

Milić of Mačva, The Ister's Argonauts, or Upon the News on Miloš Crnjanski's Death, oil on canvas, 1977

После пишчеве сахране, према речима Виде Црњански, из његовог стана у Маршала Толбухина 81, непознати лопов однео је следеће рукописе: *Гундулић, The Shoemakers of London, Juhahaha, España.*

After the author's funeral, as Vida Crnjanski said, an unknown stealer took away the following manuscripts from their apartment at No. 81 Maršala Tolbuhina Street: *Gundulić, The Shoemakers of London, Juhahaha, España.*

Легат Милоша Црњанског у Народној библиотеци у Београду
Miloš Crnjanski Legacy in the National Library, Belgrade

На згради у некадашњој улици Маршала Толбухина (садашња Макензијева бр. 81 у Београду), где су Вида и Милош Црњански живели од доласка из изгнанства 1965. до њихове смрти, постављено је спомен-обележје. Посебна целина коју чине ствари, библиотека, рукописи и документација Милоша Црњанског смештена је као легат у Народну библиотеку Србије; од ње је делом формирана и спомен-соба. Њу чини писаћи сто индустријског дизајна са почетка седамдесетих година прошлог века, столица с тапацираним седиштем, мала стона лампа поцепаног абажура, кожна мапа за папир и лупа, писаћа машина марке “Adler”, мала витрина у којој су фотоапарат марке “Ison”, лутка коју је сашила Вида, споменар чије је корице украсила везом пишчева мајка и на чију је прву страну залепила прамен синовљеве косе, мала метална биста Дантеа, те прибор за писање...

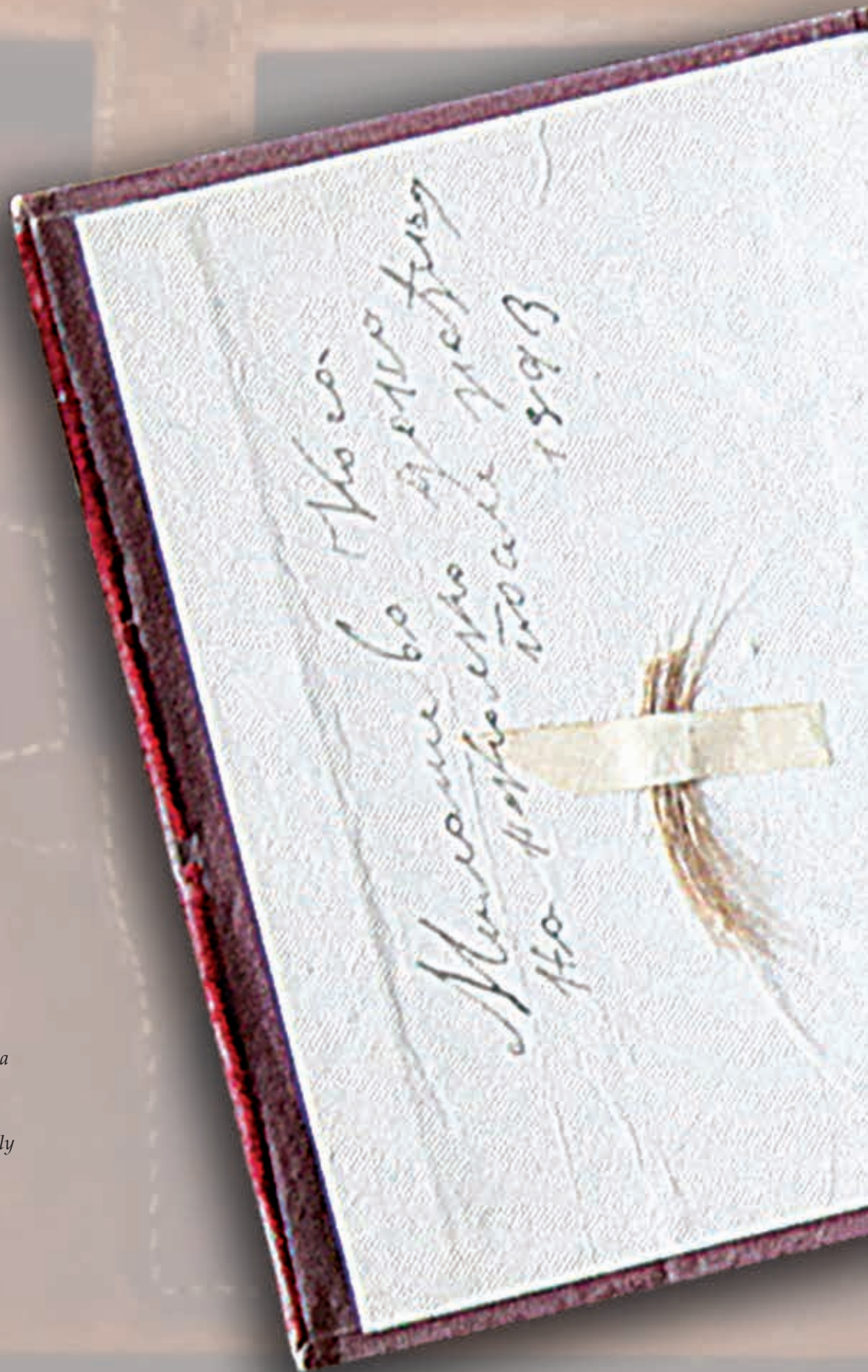
Један део легата чине оригинални рукописи објављених и необјављених литерарних текстова Милоша Црњанског, сврстаних према жанровском, односно хронолошком принципу (насталих у периоду од средине 30-их до средине 70-их година 20. века). Обимна кореспонденција је такође саставни део легата, а низ личности са којима се Црњански дописивао је огроман (Иво Андрић, Драгослав Андрић, Милош И. Бандић, Александар Дероко, Милан Кашанин, Иван В. Лалић, Младен Лесковац, Велимир Лукић, Раде Марковић, Гојко Милетић, Никола Милошевић, итд.). Обухваћена су и документа М. Црњанског: крштеница, сведочанства о школовању и дипломе, документа о војној обавези, личне карте, пасоши, документа о службовању, почасне дипломе, одликовања, чланске карте, прес-клипинг као и стотине фотографија, а у легату су и цртежи Црњанског. У датотеци и на сајту Народне библиотеке Србије доступни су рукописи, лична документа, фотографије, цртежи, лична библиотека и књиге Милоша Црњанског.

A plaque has been placed on the façade of the building in which Vida and Miloš Crnjanski lived after their return from exile (No. 81 Maršala Tolbuhina Street, meanwhile renamed as Makenzijeve St.), from 1965 till death. A legacy has been set up at the National Library of Serbia (Memorial Room being a part thereof) as a collection made up of the movables from the flat, library, manuscripts and Miloš Crnjanski's documents. The Memorial Room exhibits a writing desk of industrial design from the early 1970's, a chair with upholstered seat, a small desk lamp with torn lampshade, a leather paper folder with a magnifying glass, an "Adler" typewriter, a small case whose display includes an "Icon" camera, a rag doll sewn by Vida, an autograph book with covers embroidered by the author's mother (she glued a lock of her son's hair on the first page), a small metal bust of Dante, stationery items...

One part of the legacy is made up of the original manuscripts of Miloš Crnjanski's published and unpublished literary works, arranged in genre-related and chronological order and covering the period from mid-1930's to late 1970's. Voluminous correspondence is another part of the legacy: the number of people with whom Crnjanski exchanged letters is impressive indeed (Ivo Andrić, Dragoslav Andrić, Miloš I. Bandić, Aleksandar Deroko, Milan Kašanin, Ivan V. Lalić, Mladen Leskovac, Velimir Lukić, Rade Marković, Gojko Miletić, Nikola Milošević, etc.) A unit of the material contains documents such as birth certificate, certificates and diplomas from schools and courses attended, various ID's (personal, military, passports), documents related to jobs and civil service, honorary diplomas, decorations, membership cards, press-cuttings, as well as hundreds of photographs. The author's drawings are also in this memorial collection. The manuscripts, personal documents, photographs, drawings, personal library and books of Miloš Crnjanski are available in the database and on the website of the National Library of Serbia.

Увојак косе малог Милоша Црњанског који је његова мајка
сачувала у својеручно везеном споменару

A lock of infant Crnjanski's hair kept in his mother's personally
embroidered autograph book

Влад. Замятнин
Осташава-на-на
Секр. Милосер
Зор. Исидор
Мор. до сан
Скоје. прѣт. ко
Леж. а
Матр. а Вуко
Вуко
1892

Гроб Милоша Црњанског у Алеји великана на Новом гробљу у Београду
Miloš Crnjanski's grave in the Alley of Distinguished Citizens, at Belgrade's New Cemetery

Гроб Видосаве Црњански у породичној гробници Ружића на Новом гробљу у Београду
Vidosava Crnjanski's grave at the Ruzhica family tomb, Belgrade's New Cemetery

1914;

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ
ПОДПОЛКОВНИК
1914

различия университет „Априлски“ Београд, 1914-1915

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ

ПОДПОЛКОВНИК

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ

ПОДПОЛКОВНИК

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ

ПОДПОЛКОВНИК

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ

ПОДПОЛКОВНИК

СЕРГЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ

ПОДПОЛКОВНИК

Милош Црњански
 (1892-1981)
 Један од најзначајнијих
 српских писаца и
 један од најбољих
 српских романа.
 Милош Црњански
 (1892-1981)
 Милош Црњански

Милош Црњански
 (1892-1981)
 Један од најзначајнијих
 српских писаца и
 један од најбољих
 српских романа.
 Милош Црњански
 (1892-1981)
 Милош Црњански

Милош Црњански
 (1892-1981)
 Један од најзначајнијих
 српских писаца и
 један од најбољих
 српских романа.
 Милош Црњански
 (1892-1981)
 Милош Црњански

Изложба о Милошу Црњанском у
 Народној библиотеци Србије, Београд 1993.
 Exhibition about Miloš Crnjanski, National
 Library of Serbia, Belgrade, 1993

Када је Црњански говорио о завичају, помињао је и родно место у Мађарској: “Свега сам три године био у Чонграду где је мој отац био протеран. Они сад праве неки музеј тамо, знате, а погрешили су. Ја тамо никад нисам учио школу.” Чињеница да је за њега питање завичаја ствар опредељења и афинитета, осећање припадности које је писац највише изградио кроз свој језик и склоност ка историји и култури, јер је завичај „оно што изаберете“, а то су на првом месту били Београд и Србија, није умањила потребу других да створе трајни помен у месту у којем се родио и живео. Наиме, родитељи Милоша Црњанског закупили су током свог боравка у Чонграду двособан стан од Ђерђа Харингера у унутрашњем дворишту зграде на тргу Сентхаромшаг бр. 27. Ово место, нажалост, није никада заживело као спомен-простор, тако да је једна друга некретнина посвећена великом писцу. Касније је и овај центар, који је функционисао као музеј и језичка лабораторија укинут, и сада се на његовом месту налази филијала жупанијског Туристичког завода. Ипак је 2002. године на зиду Библиотеке и Информативног центра „Чемеги Карољ“ откривен рељеф Милоша Црњанског вајарке Дринке Радовановић и отворена стална поставка у Библиотеци, њему посвећена, коју је реализовао Музеј Војводине.

Цртеж Милоша Црњанског из средње школе

A drawing of Miloš Crnjanski as lyceum student

When speaking of his homeland, Crnjanski would often make a mention of his Hungarian birthplace. "For no longer than three years I lived in Csongrád whereto my father had been expatriated. They are making a kind of museum there, now, you know, but they are mistaken. I never attended school there." Actually, to him, the issue of homeland was a matter of choice and inclination, a sense of belonging which the author mostly built through his language and affinity for history and culture. For, one's homeland is "what you choose to be one", and he chose Belgrade and Serbia first and foremost. However, the claim did not lessen the need of some people to establish a lasting memorial in the town where the author was born and lived, if for a short while. Here is an explanation: While living in Csongrád, Miloš Crnjanski's parents were leaseholders of a two-room flat owned by György Harringer in the backyard, at No. 27 Szentháromság Square. As the place never gained commemorative status, another real estate was turned into a memorial to honour the great writer. Later, this 'centre' which was something of a museum and language laboratory ceased to exist, and the place is now occupied by a branch office of the County Institute of Tourism. Nevertheless, in the year 2002, a relief portrait of Miloš Crnjanski, sculpted by Drinka Radovanović, was unveiled on the wall of Károly Csemegi Library and Information Centre, while the library maintains a permanent exhibition staged by Novi Sad-based Museum of Vojvodina.

Crnjanski Miloš
T. o. t.

Плакат са изложбе Музеја Војводине у Чонграду, дизајн Драган Радовановић
Poster from the exhibition in Csongrád staged by the Museum of Vojvodina, design
Dragan Rasdovanović

Навот

Никад не вије нам.

Летим се: како бине лет,
кад неким водом дубоком,
као Месец, јео,
са луком саваном летим,
једва носим.
И будим, то: утешим ме.

Заста је, да преданом, извасада
замислима земља претроне;
или да облаци кроз не,
мало вије,
та да не то отворе.

Заста је, ако једне зиме,
из врта једног, завјанот,
исприм крпе, ожебо дете,
и, остознатот, заграи ме.

Милош Црњански.

Élet

Korántsem tőlem függ. Nem ám!

Eszembe jut: milyen szép volt:
mélylila nagy vizek fölött
enyhe és karcsu íveléssel
mint fehér hold
keskeny szalaggal
ívelt egy híd. És lám
ma megvigasztal.

Nem tőlem függhet.

Elég, ha aznap köröttem
szántások illatozzanak
vagy hogy a felhők fölöttem
kicsit alacsonyabban fodrozzanak:
hogy megrendüljek.

Nem tőlem függ és mégis tőlem!

Elég, ha téli verőben
hóaplanos kicsi kertből
előtipeg egy idegen gyermek
s meggémberedett kezecskéi
megölelnek...

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ ЖИВОТ И ДЕЛО MILOŠ CRNJANSKI ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Csongrád, október 2002

“Од свих нас, једини је Црњански рођени писац.”

Иво Андрић

У српској књижевности 20. века Милош Црњански је један од оних стваралаца који се као песник, приповедач, романсијер, есејиста и публициста најаутентичније јављао, најдуже ћутао и у свом стварању достигао разнородне вредности и резултате. Од новинара чије се друштвено-политичко опредељење у једном тренутку отворено супроставило слободи и прогресу, он се временом уздигао до песника и романсијера највишег реда и тиме обележио не само занимљив животни пут, већ и један прекретнички период наше новије књижевне историје.

Књижевни опус Милоша Црњанског сврстава се међу најзначајније у српској књижевности 20. века. Делујући у књижевности преко пет деценија, Црњански је имао пресудног утицаја на њен развој не само у периоду успона модернизма и сучељавања различитих идеологија и поетика током 20-их и 30-их година, већ и у периоду позног модернизма и првих наговештаја постмодернизма. Језички и стилски самосвојна, његова дела проширила су тематски регистар савремене српске поезије и прозе, утицала су на промене карактера и статуса појединих жанрова, али и на промене односа у целокупном жанровском систему, због чега им је посвећена велика пажња у нашој савременој књижевној теорији, историји и критици. Дела су му превођена на енглески, француски, шпански, немачки, фламански, руски, мађарски, пољски, чешки, словачки, румунски и друге језике.

И у поезији и у животу он живи као сентиментални анархист и уморни дефетист који са тугом посматра реликвије своје младости, сада попрскане крвљу и попљуване у блату. Осећао се тада припадником напредних друштвених снага и гласно се изјашњавао за социјализам, али његово бунтовништво из тих година било је само „крвава експлозија” неког нејасног друштвеног талог донесеног из рата. Књижевно стварање Милоша Црњанског у том периоду било је крупан допринос напору његове генерације да се нађе нов језик и израз за нове теме и садржаје. Говорећи о литерарном програму своје песничке генерације, он је писао:

„Као нека секта, после толиког времена, док је уметност значила разбибригу, доносимо немир и преврат, у речи, у осећају и мишљењу. Ако га још нисмо изразили, имамо га неоспорно у себи. Из маса, из земље, из времена прешао је на нас. И не да се угушити... Прекинули смо са традицијом, јер се бацамо стрмоглаво у будућност... лирика постаје страсна исповест нове вере.”

Потпуно новим стихом и са пуно емотивне горчине он је тада казивао свој бунт, опевао бесмисленост рата, јетко негирао видовданске митове и саркастично исмевао заблуду о „златном веку” који је обећаван човечанству. Снагом своје сугестивне песничке речи он је многе вредности грађанске идеологије претварао у рушевине, те је у стиху и у прози тих поратних година био снажан све док је у њему живео револт на рат.

“Of all of us, Crnjanski is the sole born writer.”

Ivo Andrić

In the 20th-century Serbian literature, Miloš Crnjanski is one of the authors who – in the capacity of a poet, story-writer, novelist, essayist and publicist – came before public in a most authentic manner and kept silence longest, his works yielding uneven values and achievements. From the position of a journalist whose social/political views at one point openly confronted freedom and progress, he gradually rose to one of a highest-ranking poet and novelist to ‘seal’ not only an engrossing life story but also a revolutionary period in the recent Serbian history of literature.

The literary opus of Miloš Crnjanski is one of the major achievements in the Serbian literature of the 20th century. Being its part for more than half a century, Crnjanski had a decisive impact on its development not only in the period of rising Modernism and confrontation of differing ideologies and attitudes to poetics (over the 1920’s and 1930’s), but also during late Modernism and the first hints of Postmodernism. Unique in terms of language and style, his works extended the topical range of contemporary Serbian poetry and prose, and, additionally, influenced some changes in the character and status of some genres to the extent that the whole genre system suffered restructuring. That is the reason why these works enjoy so great attention in the contemporary Serbian theory and history of literature, as well as in criticism. Crnjanski’s works have been translated into English, French, Spanish, German, Flemish, Russian, Hungarian, Polish, Czech, Slovak, Romanian and other languages.

Both in poetry and personal life, Miloš Crnjanski lived as a sentimental anarchist and a weary defeatist who with grief regarded the relics of his youth, now sprinkled with blood and spat with mud. He once felt to belong to progressive forces of the society and explicitly opted for socialism, but his rebelliousness in those early years was but a “sanguinary explosion” of a blurred social experience gained in wartime. Miloš Crnjanski’s literary output at that time was a major contribution to the efforts of his generation aimed at finding a novel language and articulation appropriate to the novel subjects and themes. Speaking of the literary programme of his generation of poets, he wrote:

“Like a sect, after such a long period during which art meant entertainment, we are putting forward unrest and revolution – in words, in feelings and in thoughts. If we have not articulated this yet, we doubtlessly possess it in ourselves. From the masses, from the soil, from time – it has come to overwhelm us. And it cannot be quelled... We have broken the tradition, for we are plunging into the future...lyricism turning into a passionate confession of the new faith.”

With an utterly fresh verse and a lot of emotional bitterness he was at that time expressing his revolt, writing about the pointlessness of warfare, challenging pungently the myths of St. Vitus Day and sarcastically ridiculing the fallacy of the ‘Golden Age’ promised to mankind. By the force of his persuasive poetic word, he was converting many values of middle-class ideology into rubble, and emanated great power in both verse and prose written in those postwar years, as long as that revolt against war endured in him.

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

ИТАКА
И КОМЕНТАРИ

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

ЛИРИКА ИТАКЕ

С. В. ЦВИЈАНОВИЋ
Београд.

Милош Црњански припада генерацији која је тако стекла језик неверице, пометње, обезнађености и апсурда, језик који ће своје оваплоћење изнедрити у лирици и прози, у опсесивним мотивима ратовања – и са њим у вези – са сеобама и утопијским пределима који човеку нуде смирење у сну о срећи. Његова *Лирика Итаке* (1920) жигосала је жучно и горко сам чин рата, бесмисао и дехуманизацију који из њега произилазе, иронично негирајући историјске митове, истовремено изражавајући космичке екстазе и чежње за далеким, свепрожимајућим просторима и везама. Развезаност слободног стиха који изневерава норме парнасовског покрета није једино наслеђе ове поетске збирке. Изнедриће се и један својеврсни доживљај света – суматраизам, доживљај света у којем је све повезано, што води једној етеричној мирноћи и заклону од немилих удара историјске стварности у којој заправо све постаје располоућено. После *Лирике Итаке* говор о националној историји постајеcroђен са искошеним погледом, духом ироније и вољом за разумевањем које не мора да буде пријатно. Године 1959. објављује *Итаку и коментаре*, књигу у којој су песмама из *Лирике Итаке* додате и друге песме и поеме, за које је писац сматрао „да са њима чине једну целину“, сада допуњене прозним коментарима претежно аутобиографско-мемоарског типа.

Милош Crnjanski belonged to that generation which had mastered a language of disbelief, confusion, lost hopes and absurdity, a language which was to be embodied through his lyric verse and prose works, in obsessive motifs of warfares and – closely related thereto – migrations and utopian lands which offered to one complacency of dreaming about felicity. With acrimony and bitterness, his *Lyrics of Ithaca* (1920) condemned the very act of war, the futility and dehumanization resulting therefrom, ironizing and challenging historical myths while at the same time articulating cosmic extasies and cravings for far-away lands and all-permeating relations. The ‘unfettered’ free verse that betrayed the Parnassian school was not the sole inheritance of this collection of poems. It also gave birth to a peculiar experience of the world – Sumatraism, a feeling of connectedness of all things in this world, which led to an ethereal calmness and shelter from troubling assaults of historical reality in which everything suffers splitting. After *The Lyrics of Ithaca*, the topic of national history gained a ‘naturally’ skewed perspective, spirit of irony and will to display understanding which is not necessarily agreeable. In 1959, Crnjanski published *Ithaca and Commentaries*; some other poems, both short and long, were added to those of *The Lyrics of Ithaca*, for the author considered them all to make up “a whole”. The verse was accompanied with prose commentaries, mostly autobiographical and memoiristic in character.

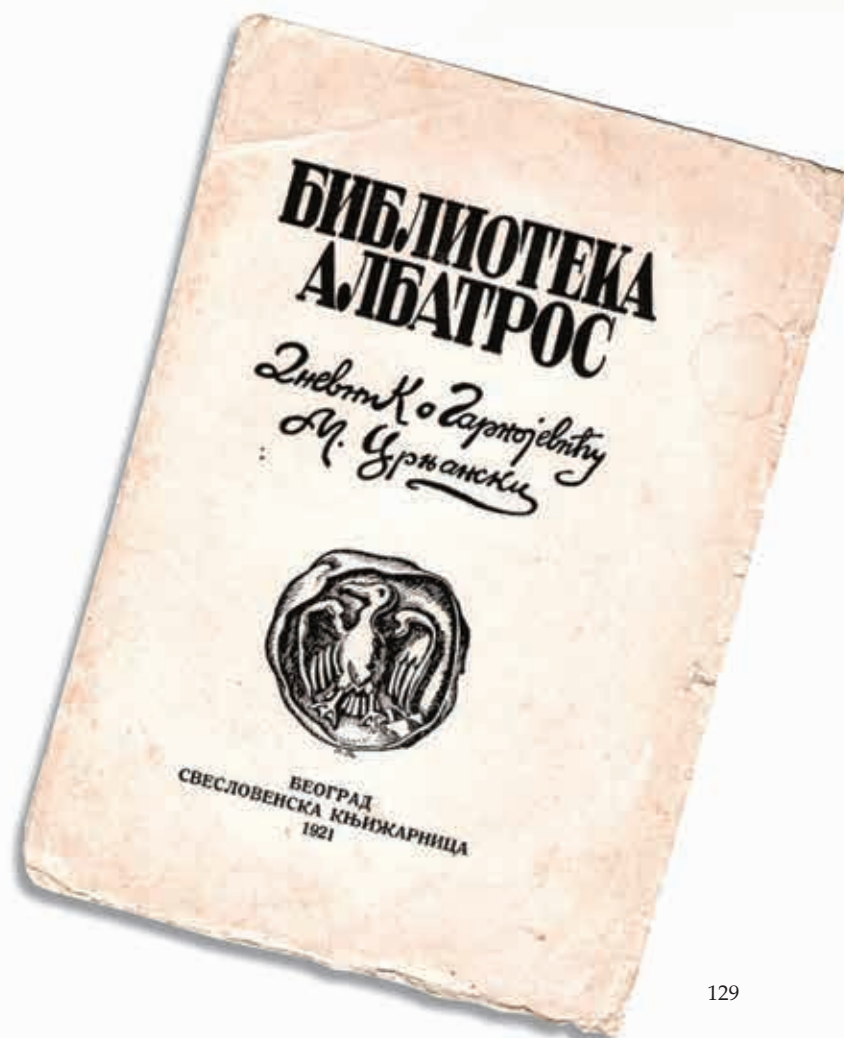

Сачувана су три драмска дела Црњанског. Прво је *Маска* (1918), поетична комедија о љубави и смрти. Она има два сижејна тока: један је љубавна драма са трагичним исходом, а у другом се јављају историјске личности чије судбине назначују положај Срба у туђем свету. Ослања се на структуру италијанског барокног позоришта које пуно дугује опери. Поетична комедија “замишљена је као оперски либрето, на нивоу фабуле, одабира личности и теме” (Мирјана Миочиновић). Друго драмско дело је *Конак* (1958), чија је тема трагична судбина угасника династије Обреновића, Александра и његове супруге Драге Машин. Црњанског овде као да више интересују емоције произведене историјским догађајима, или у упливу на њих, „него повесни и државни значај онога што се догађа на сцени” (Марта Фрајнд). У трећем драмском делу, *Тесла* (1966), користе се жанрови комада са тезом, биографске и психолошке драме. Писао га је с амбицијом да оствари целовит портрет чувеног научника Николе Тесле, али његовим извођењем, исте године када је дело настало, није био задовољан и тражио је да га скину са репертоара.

Приче о мушком (1920) тематизују кључне егзистенцијалне категорије као што су љубав, сексуалност, рат и смрт из, као што наслов збирке сугерише, својеврсне мушке перспективе, која је од приче до приче носилац значења у једном широком и контрадикторном смислу. У њима се налазе елементи поетике својствене покрету експресионизма и као такве *Приче* представљају прву значајну приповедачку књигу српске књижевности након Првог светског рата. “Ако нам тута све допушта, онда не чуди што у својој јединој збирци прича, *Причама о мушком*, Црњански мимо свих обзира исписује приче које ни данас нисмо у стању да жанровски класификујемо. Јер шта је *Света Војводина*, чија се радња збива по топосима Панчева, него прича о прељуби, али и прича о побуни и прича о историји. Шта је *Апотеоза* до прича-здравница! Шта кажемо ако устврдимо да су приче из циклуса *Мутни симболи* фантастичне, без правог премца у ранијој традицији српске књижевности.” (Васа Павковић)

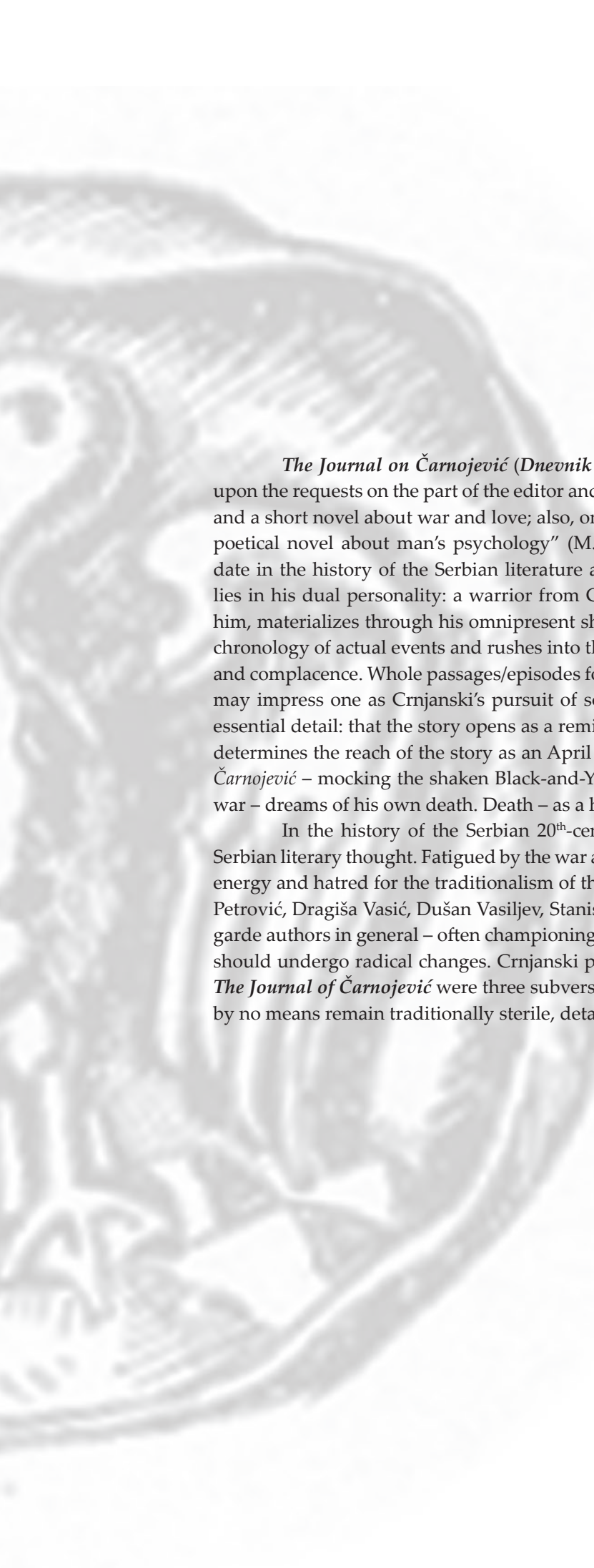
Three plays by Crnjanski have survived to our day. The first one was *The Mask* (*Maska*, 1918), a poetical comedy about love and dying. The story has two streams: one is a romance drama that ends in tragedy, while the other features some historic figures whose destinies signified the position of the Serbs in foreign countries. Structurally, the play relies on the Italian Baroque theatre which owes much to the opera. Poetical comedy, “conceived as an operatic libretto, picks the characters and themes at the plot level” (Mirjana Miočinović). The next stage play was *The Royal Residence* (*Konak*, 1958) dealing with the tragic destiny of the last member of the Obrenović Dynasty Aleksandar and his wife Draga Mašin [both assassinated at their residence in 1903]. Crnjanski is here preoccupied with the emotions produced by, or affecting, historical events rather than “the history- and state-related significance of what happens onstage” (Marta Frajnd). The third play, *Tesla* (1966), exploits the genres of the argumentative, biographical and psychological dramas. Crnjanski wrote it with an ambition to render a full portrait of the famous scientist Nikola Tesla; when it was staged, in the same year, he was displeased with the production and requested its exclusion from the repertory.

The subjects of *Stories about Men* (*Priče o muškom*, 1920) include the crucial existential categories such as love, sexuality, war and death – from men’s perspective, as the title suggests. It is this very perspective which, from one story to another, carries the meaning in a broad and contradictory sense. The stories possess some elements of poetics that characterize the Expressionist movement; thus, this was the first significant book of short stories in the Serbian literature after World War One. “Provided one’s grief allows for anything, small wonder that in his only collection of stories, *Stories about Men*, Crnjanski – beyond all rules – wrote out the stories we have been unable to classify in terms of genre until the present day. For, what is “Sacred Vojvodina” (“Sveta Vojvodina”) whose story takes place at the toponyms of Pančevo, but a story about adultery, yet also one about rebellion and about history. What is “Apotheosis” (“Apoteoza”), but a toast-speech story! What are we saying if we claim that the stories from the cycle “Clouded Symbols” (“Mutni simboli”) are phantastic, with no matching case in point in the preceding tradition of the Serbian literature.” (Vasa Pavković)

Дневник о Чарнојевићу (1921) настао је на основама ратничких белешки Црњанског, али је многоструко умањен због уредничких и издавачких захтева. Он је и новела и кратки роман, о рату и о љубави, у њему налазимо пример егзистенцијалистичког романа, као и “узаврели поетски роман о психологији човека” (М. Богдановић). Кратки роман у форми исповести представља посебан датум у историји српске књижевности и нашег модерног романа. Необичност главног јунака Петра Рајића испољава се у његовој подвојености: ратник са Галиције, привидно равнодушан на трагичне околности око себе, оваплоћује се у његову стално присутну сенку, у сањалицу Чарнојевића, личност која измиче следу реалних догађаја и хрли ка новим и непознатим, али утешним просторима, који нуде спокојство и мир. Читави пасуси, читаве епизоде смењују се у овој књизи нагло и брзо, а такав начин уметничког обликовања може оставити утисак да је Црњански тежио, пре свега, за неким чисто формалним ефектима. “Тумачи овог дела заборавили су и један битан детаљ: да та прича почиње као сећање на једну прву априлску ноћ. И да та ноћ шале, шегачења, одређује и домет те приче као првоаприлске измишљотине, првоаприлског измотавања, првоаприлског бунила у којем јунак *Дневника о Чарнојевићу*, подсмевајући се уздрманој црно-жутој монархији која се распала у ритовима и рововима, у рату, сања своју смрт. Смрт као од шале.” (Мирослав Јосић Вишњић)

У историји српске књижевности 20. века, двадесете године представљаће преломно доба за развој модерне српске књижевне идеје. Уморни од рата и поратног бешчашћа, млади и осујећени, пуни енергије и мржње према традиционализму тзв. прве модерне, Милош Црњански, Станислав Винавер, Растко Петровић, Драгиша Васић, Душан Васиљев, Станислав Краков, Тодор Манојловић, Драган Алексић, надреалисти, зенитисти, авангардисти уопште – често заступници опречних поетичких идеја, заступају исти став да се српска књижевност и култура морају из корена изменити. Удео Црњанског у том напору капиталан је. *Лирика Итаке*, *Приче о мушком* и *Дневник о Чарнојевићу*, три су превратничке књиге после којих српска књижевност више није могла да буде традиционално стерилна, дистанцирана.

The Journal on Čarnojević (Dnevnik o Čarnojeviću, 1921) was based on Miloš Crnjanski's wartime notes which – upon the requests on the part of the editor and the publisher – underwent substantial shortening. The piece is both a novella and a short novel about war and love; also, one can find it to be a specimen of existentialist novel, as well as “a tumultuous poetical novel about man's psychology” (M. Bogdanović). This short novel in the form of confession marked a special date in the history of the Serbian literature and modern Serbian novel. The peculiarity of the main character Petar Rajić lies in his dual personality: a warrior from Galician front, seemingly indifferent to the tragic circumstances surrounding him, materializes through his omnipresent shadow (alter ego), Čarnojević the day-dreamer, into a person who evades the chronology of actual events and rushes into the new and unknown – yet comfort-offering – realms that offer peace of mind and complacency. Whole passages/episodes follow each other at abrupt and quick intervals: such manner of artistic shaping may impress one as Crnjanski's pursuit of some purely formal effects. “The interpreters of the work have overseen one essential detail: that the story opens as a reminiscence of a first April night. And that the night of joking and playing tricks determines the reach of the story as an April Fools' Day contrivance/hoax and delirium in which the hero of *The Journal of Čarnojević* – mocking the shaken Black-and-Yellow Monarchy that disintegrated in her wetlands and trenches, during the war – dreams of his own death. Death – as a hoax.” (Miroslav Josić Višnjić)

In the history of the Serbian 20th-century literature, the 1920's marked a watershed for the development of the Serbian literary thought. Fatigued by the war and the post-war manifestations of dishonour, young and baffled, with surging energy and hatred for the traditionalism of the so-called “nascent Modernism”, Miloš Crnjanski, Stanislav Vinaver, Rastko Petrović, Dragiša Vasić, Dušan Vasiljev, Stanislav Krakov, Todor Manojlović, Dragan Aleksić, Surrealists, Zenithists, avant-garde authors in general – often championing polar poetic ideas – shared the attitude that the Serbian literature and culture should undergo radical changes. Crnjanski played a major role in the effort. *The Lyrics of Ithaca*, *Stories about Men* and *The Journal of Čarnojević* were three subversive books: after they had seen the light of the day, the Serbian literature could by no means remain traditionally sterile, detached and cold.

Први том романа *Сеобе* (1929) означио је делимичну прекретницу код Црњанског: романсијерска визија проткана лиризмом поседује изражену друштвено-историјску димензију, које нема у *Чарнојевићу*. *Сеобе* су велика историјско-поетска синтеза 18. века. Главни јунак романа, оберст Вук Исаковић, креће са својим Славонско-подунавским пуком у војну 1743, где се бори и ратује преко годину дана, на туђој територији и за заставу Марије Терезије. У њему се јавља мисао, визија о Русији, земљи спасења и обећане среће за којом, незадовољан својом и судбином свог народа, све више жуди. Одсуство узбудљивих интрига и живих дијалога погодује развоју штимунга и успореном темпу приповедања, иза чега лежи велика драмска снага. Писац даје личности у непрекидном развоју, и то је основна одлика романа: у свету јаким душевних преживљавања, без много видљивих знакова динамичности, одигравају се преломи који мењају судбине људи, где жена Вука Исаковића Дафина представља центар унутрашњих изукрштаности, између свог мужа и његовог рођеног брата Аранђела. Реалне историјске околности нису узете дословно, већ као декор. Писац превазилази смисао који се у њима налази тако што чињенице претвара у симболе, при чему конкретно историјско осећање зрачи универзалном литерарном поруком.

The first volume of the novel *Migrations* (Seobe, 1929) marked a turning point in Crnjanski's literary biography: the novelistic vision permeated with lyricism possesses a distinguished socio-historical dimension which is lacking in *Čarnojević*. *Migrations* present a large-scope historical and poetic synthesis of the 18th century. The main character, army officer Vuk Isaković, goes to war with his Slavonian-Danubian Regiment in 1743; for more than a year, the warrior fights on an alien territory and for the Austrian flag of Empress Maria Theresa. A vision of Russia, in his mind a country of salvation and promised happiness, begins to haunt him, and he, anxious about his own predicament and that of his people, longs for getting there. The absence of exciting intrigues and lively dialogues proves convenient for developing the atmosphere in the slowly unwinding narration which emanates enormous dramatic force. The author depicts his characters as incessantly developing, and that makes the crucial quality of the novel: in a world of powerful spiritual experiences, with few markers of tempo, turns of fate take place which reshape destinies; in this world, Vuk Isaković's wife Dafina is the centre of the many cross-relations between her husband and his brother Arandjel. Real history, as background, is not presented with full accuracy but rather as a backdrop. The author transcends historical meaning of the circumstances by transforming facts into symbols, whereby a particular sense of history radiates with a universal literary message.

Филм Сеобе (1987/1994), сценарио Александар Саша Петровић и Жак Дониол Валкроз, режија Александар Саша Петровић, главне улоге Изабел Ипер (Дафина), Ришар Бери (Аранђел).

The film *Migrations* (1987-94): script by Aleksandar Saša Petrović and Jacques Doniol-Valcroze (1989), directed by Aleksandar Saša Petrović (1989), starring Isabelle Huppert (Dafina) and Richard Berry (Arandjel)

Једног дана, као што се често дешава у тој земљи, кроз пролетну топлоту и процветале воћке, удари мраз и ледени пљусак. На ветру, који повија кишу, по рекама, лађа Аранђела Исаковича, пуна коња, што беше на путу, преко, к Турцима, би захваћена водом и преврнута. Једва га извукоше, већ укоченог.

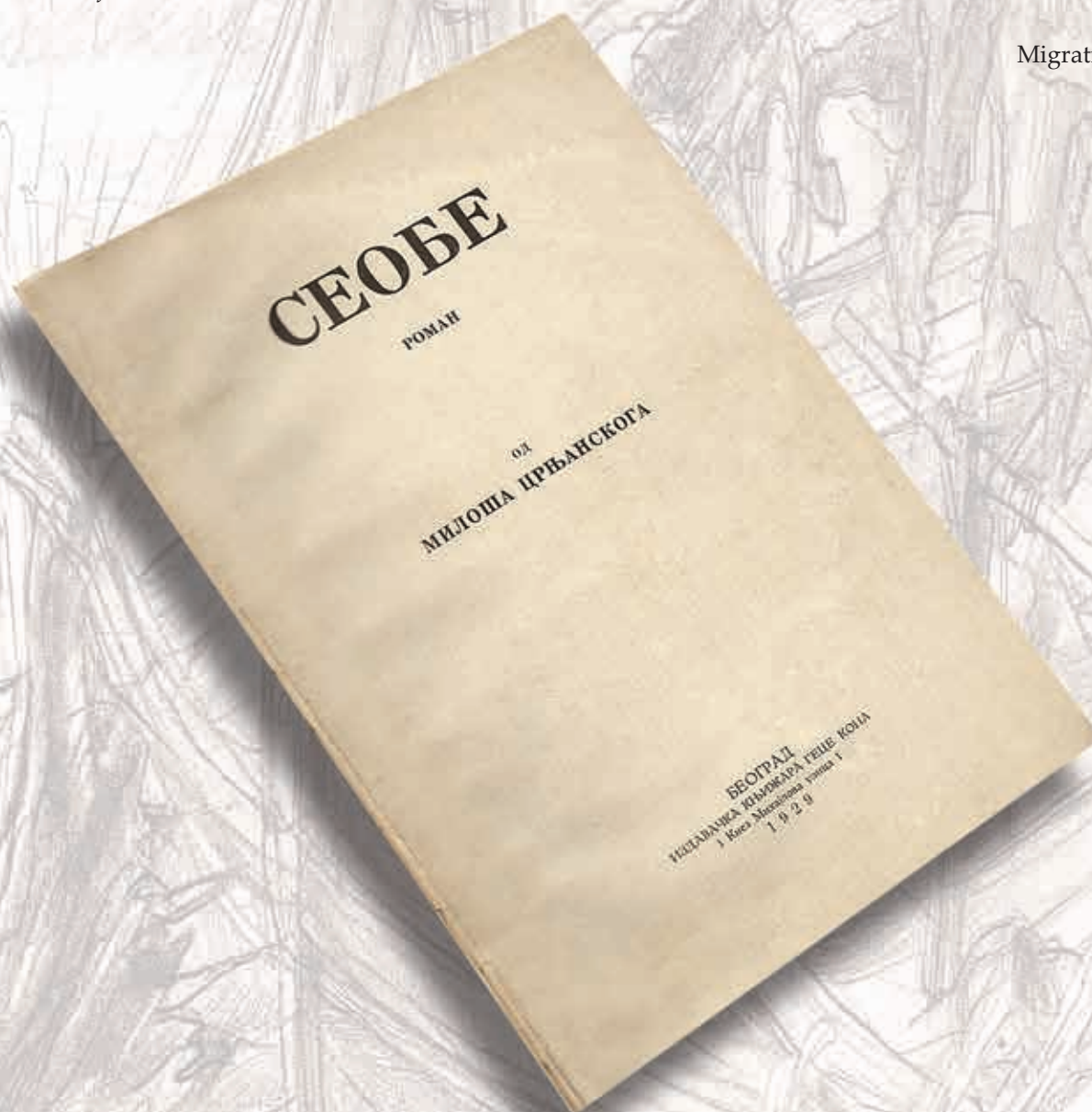
Кад су га донели дома, настаде такав врисак и лелек по кући, да се нико и не зачуди кад она тихо, помодрелим уснама, нареди да га пренесу у њену одају, на велику пећ, крај које беше постављена широка, млетачка постеља. Она је врискала од страха, да не умре и да је не остави, без заштите, са малом децом, ту, међу том послугом његовом циганском, што је личила на разбојнике.

Сеобе, Београд 1929.

One day, as it frequently happens in that country, frost and icy shower outpoured onto the springtime warmth and blossoming orchards. In the wind which bent the course of the rain, on the riverways, the boat of Arandjel Isaković, full of horses and sailing to the Turkish land on the opposite bank, was overflowed with water and capsized. With utmost efforts, he was dragged out, rigour catching him.

When he was brought home, shouting and wailing burst out all around the house, so there was no one to wonder at her quiet order from the lips turned blue that he should be taken into her chamber and onto the large stove, beside which a wide Venetian bed stood. She screamed with fear, scared that he could die and thus abandon her there, unprotected and with small children, among his Gypsy servants that looked like a band of robbers.

Migrations, Belgrade, 1929

Миленко Јерemiћ, скица за
сцену потапања Аранђеловог
брода у филму Сеобе

Milenko Jeremić, sketch for the
scene of Arandjel's ship sinking
in the film Migrations

Аранђелов брод - потапање сц. I/52

Сцена из недовршене ТВ серије према Другој књизи Сеоба, у режији Александра Саше Петровића (1989)

Scene from the uncompleted TV serial based on The Second Book of Migrations, directed by Aleksandar Saša Petrović (1989)

Друга књига Сеоба (1962) за актере има нове личности, суочене са сличним проблемима као и претходне. Павле Исакович, посинак Вуков, треба заједно са братучедима Трифуном, Ђорђем и Петром да оствари Вуков сан о исељењу у Русију. Знају да Срби у Угарској тешко могу опстати пред све учесталијим и безобзирнијим покушајима германизације. Српске војнике, који су сачињавали најбољи део војске Марије Терезије, понижавају после свршетка великих ратова са Турцима: желе да угуше националну свест у њима и да од њих направе сељаке на имањима аустријских и мађарских племића. Аустрија је обманула Србе, искористила њихове војничке способности и потом их гурнула у беду и анонимност многољудне масе свог царства. Вук Исакович је доживео најгоре разочарење када је, борећи се против Француза, у сцени пред Стразбуром, схватио да су он и његов подунавски пук само оруђе у рукама једне силе која их бездушно искоришћава. И Павле пролази пут од заноса до сазнања пораза, само ће он више искусити од Вука и на крају осетити дубљи, очајнији и безнаднији слом.

The *Second Book of Migrations* (Друга књига Сеоба, 1962) features new protagonists facing problems similar to those described in the previous book. Vuk's stepson Pavle Isaković is to try, with his half-brothers Trifun, Djordje and Petar, to carry out Vuk's dream of out-migration to Russia. They know that the Serbs in Hungary can hardly preserve their ethnic identity in the intermittent and ever more brutal Germanization. The Serbian soldiers who had made the best part of Maria Theresa's army force are exposed to humiliation in the aftermath of the great wars against the Ottomans. Their national consciousness is threatened, and the authorities want to convert them into serfs on the estates of Austrian and Hungarian nobility. Austria deceived the Serbs, first exploiting their military skills and then pushing them into the misery of the Empire's anonymous masses. Vuk Isaković experienced worst disappointment when, fighting against the French, in the scene near Strasbourg, he realized that he and his Danubian Regiment were but a tool manipulated and abused by a heartless power. Like Vuk, Pavle covers the distance between enthusiasm and realization of defeat, yet his experience is harder than his step-father's, and his downfall is deeper, more desperate and more hopeless.

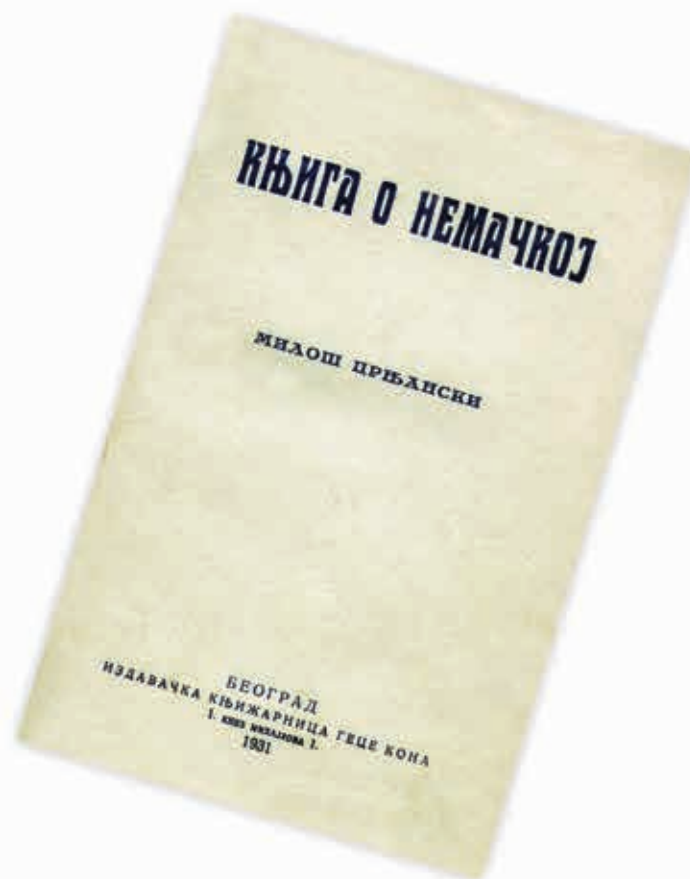
Превареном Вуку остао је сан о Русији као последња нада. Павле ће наследити тај сан, али ће га околности приморати да се једнога дана пробуди и спозна сурову збиљу око себе, која поништава визије о узвишеној будућности. Биће потребно само неколико месеци, па да Павле увиди сличност између аустријског царства и Русије. Од мистичне представе о моћној и доброј земљи, која саосећа са патњама Срба и разуме њихове јадиковке о Косову и кнезу Лазару, о васкрсу слободе без које не могу, од те представе присутне у колективној свести, није на пољима Украјине остало скоро ништа. Павле и његови сународници пашће, у већој или мањој мери, у резигнацију, очекујући у ратовима смрт, нестанак и заборав. Тако ће и Павле погинути у једном од многих ратова с непријатељима Русије. Драма његовог успона и пада одиграла се у кратком року, у току две године, 1852–1853. У овом роману је продубљена епска димензија приповедања, унето је више догађаја и личности, а радња је обогаћена великим бројем ситуација. Ни овде карактери главних ликова нису строго одређени. Аутентичности целокупне наративе много доприноси архаична стилизација говора јунака романа и описа које писац даје.

To deceived Vuk, his dream of Russia kept simmering as his last hope. Pavle inherits the dream, but the realities startle him up one day and he becomes aware of the cruel predicament which destroys his high-flown visions about future. It takes a few months only before Pavle discovers similarities between the two empires, Austrian and Russian. In the vast Ukrainian fields, near to nothing is left of the mystical idea in the collective consciousness about the latter as a powerful and generous country that sympathizes with the sufferings of the Serbs and understands their lamentation for Kosovo and Prince Lazar, and for the resurrection of freedom without which they cannot live. Pavle and his fellow-expatriates are more or less overwhelmed with resignation, expecting the warfare to take them into demise, extermination and oblivion. And Pavle gets killed in one of the many wars against the Russian enemies. The drama of his rise and fall takes mere two years, from 1852 to 1853. This novel brings forth a more profound epic scale of narration, there is a larger number of events and characters, while the plot is worked out as a long series of situations. Again, the characters are not developed to full detail. It is an archaic style in the protagonists' speech and the author's descriptions which builds the authenticity of the narrative as a whole.

Књига о Немачкој (1931) у свом централном делу, *Ирису Берлина*, одступа од поетског призвука карактеристичног за ранију путописну прозу. Коришћењем контрастних слика, што је новина у односу на претходна дела, развија идеју о илузијама о сопственом начину живота и облицима живљења у урбанизованим срединама. Не постоји права лирска експресија и овај путопис „у којем се стално упоређује старо и ново, изворни немачки и импортовани амерички начин живота, много више од субјективног виђења, у основи је тачан објективни снимак и често сугестивна слика немачког начина живота тридесетих година” (Марко Недић).

A Book about Germany (*Knjiga o Nemačkoj*, 1931), in its central piece, “The Iris of Berlin”, deviates from the poetic undertone so characteristic of Crnjanski’s earlier travel literature. Using contrasting scenes, which is a novelty first introduced in this book, he develops an idea concerning illusions in his own lifestyle and the forms of living in urban milieux. True poetic expression is lacking, and this travelogue, “in which the old and the new, the authentic German and imported American lifestyles, are invariably compared – is much more than a personal view; basically, it is an accurate, objective snapshot, and often an impressive picture of Germany’s lifestyle in the thirties” (Marko Nedić).

Путопис *Љубав у Тоскани* (1930), у којем нас писац проводи кроз италијанске градове као што су Пиза, Сијена, Сан Ђимињано, кроз наизглед туристичко бављење њима, открива и једну филозофску димензију дела. “Сукобљавање стилова: праштавих циничних упадица, пореклом из путних цртица за новине, и поезије, не само чисте, него дубоко аргументоване – мислимо да је делимично последица чињенице што песник заправо није путописац: али је делимично и продукт темперамента над којим аутор није имао увек довољно власти. А кад је имао, тај темперамент, састављен по једној шпанској узречици, од самих гуштерских репова, исписао је одељке блиставе веселости.” (Исидора Секулић).

Through the travelogue *Love in Tuscany* (*Ljubav u Toskani*, 1930), the author takes the reader to the Italian cities such as Pisa, Siena, San Gimignano pretending to be a tourist guide, but discloses a philosophical dimension of the work. “Styles in conflict: explosive cynical interruptions, taken over from the short travel reports written for newspapers, versus poetry, not only pure poetry but profoundly argument-supported verse; we think it is partly a consequence of the fact that the poet is actually not a travel writer; yet it is, partly as well, a product of the temperament which was, now and then, not under the author’s control enough. And when he did have control, the temperament – made, as a Spanish byword goes, from nothing but the lizzards’ tails – wrote out passages of brilliant joviality.” (Isidora Sekulić)

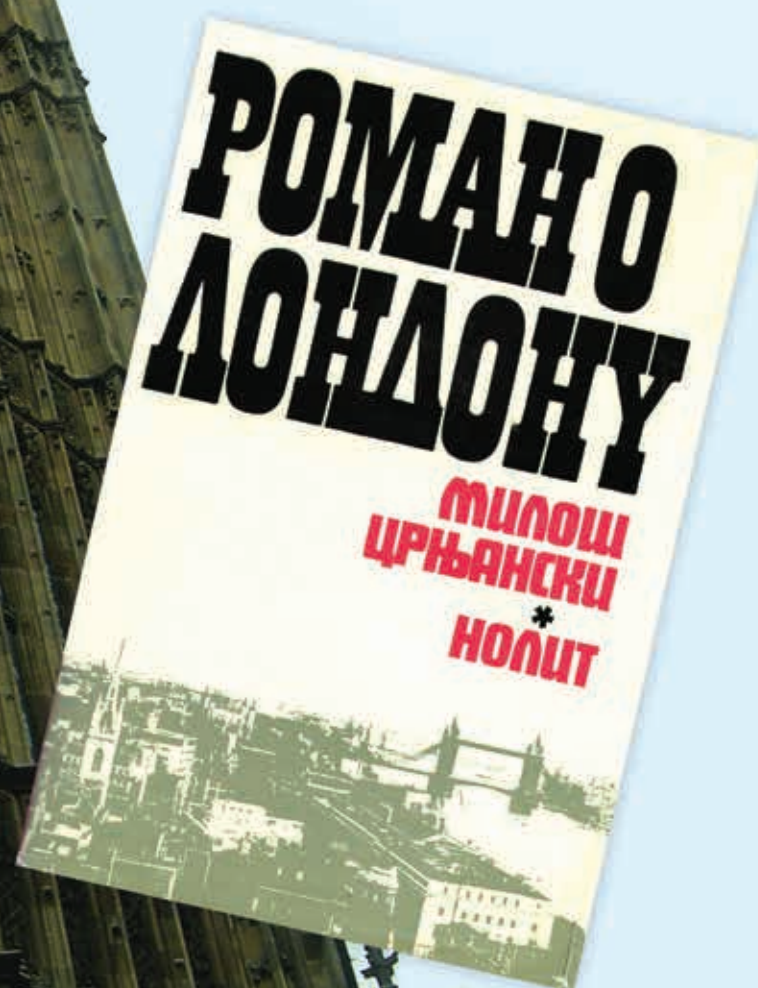
Ђорђе Живић Ћапша, Портрет Милоша Црњанског, 2008.
Đorđe Živić Ćapša, A Portrait of Miloš Crnjanski, 2008

*Човек нема моћ, ни у мислима, ни у привиђењу, да прати
погледом оне, које воли, а за које би чак и живот дао.*

Роман о Лондону, Београд 1971.

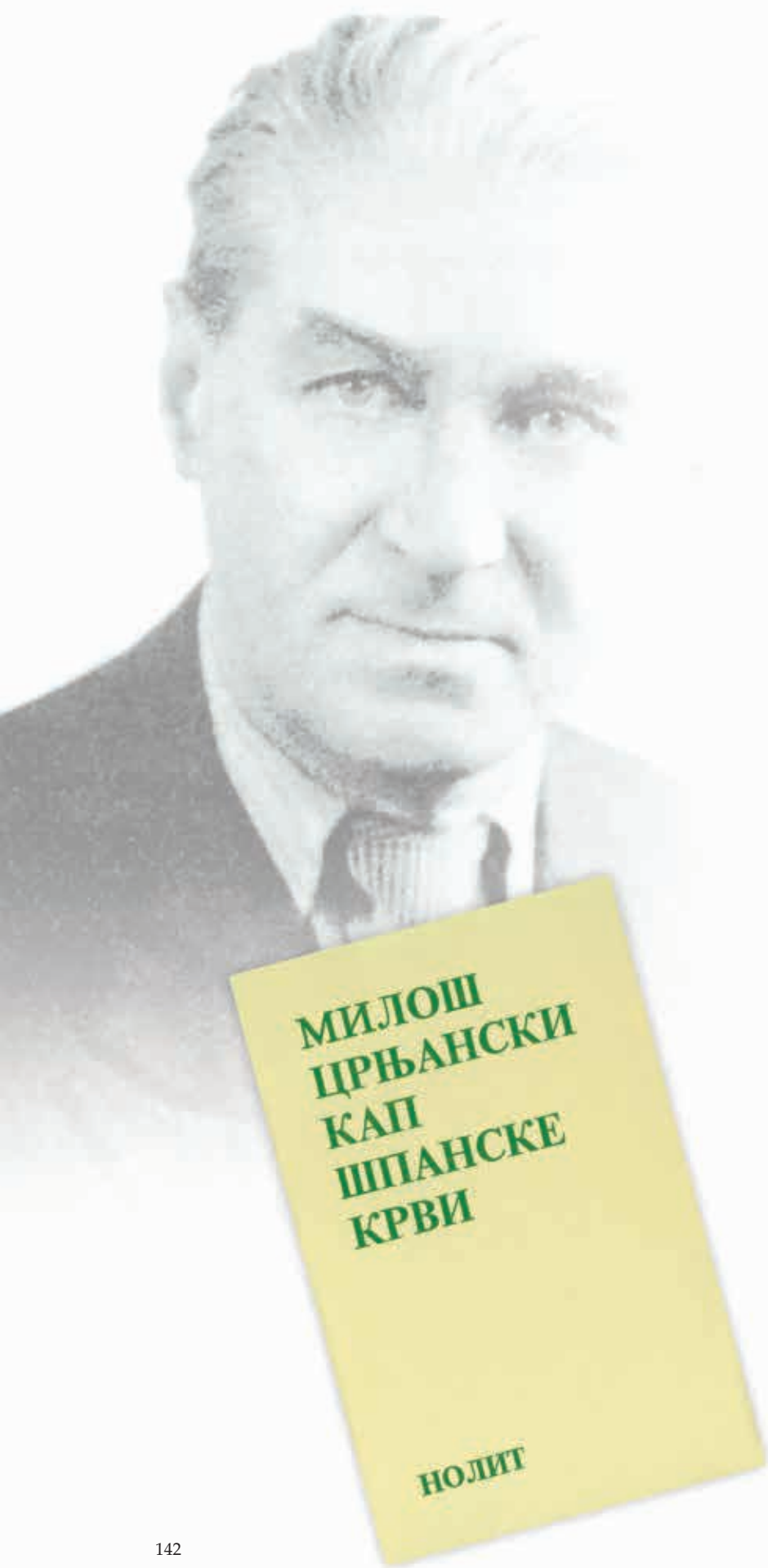
*Man has no power, not even in his thoughts or visions, to accompany
with his eyes those he loves, and for whom he would even give his life.*

A Novel about London, Belgrade, 1971

Роман о Лондону (1971), последњи роман Милоша Црњанског, у великој мери аутобиографски, описује трагичну судбину расељених лица на позадини једног огромног града, какав је Лондон са својих “ужих, четири и ширих, четрнаест милиона становника”. Сугестивна повест о усамљености људске јединке у модерном свету и њеној немоћи да му се одупре, немоћи да се одупре вртложном милионском граду, који попут огромне сисаљке гута све живо, средишња је тема око које је саткана космополитска фреска. Бивши руски официр и књаз Николај Родионович Рјепнин и његова жена Нађа главни су актери романа, чији се наративни, мисаони, психолошки и поетски токови сливају у слојевиту и многозначну структуру. То је не само прича о њима, већ и о другим Русима који су стигли пре њих у Лондон, прича о лондонском свету, подјармљеном егзистенцији и стицању новца. Присутно је неколико тематских токова, који се могу одредити као однос према усамљености, самоубиству, старости, жени, прошлости у Русији, емигрантској организацији, Енглезима и Енглеској, слободној вољи, сталешкој припадности итд. Историјом о странствовању руског кнеза Рјепнина довршена је повест о странствовању Србина Павла Исаковича. Роман о Лондону разрешава тему сеоба отрежњујућим сазнањем: “Било је сеоба и биће их вечно, али живети у својој земљи је логично, ма какав то живот био. У туђини није.” Сликајући живот у спознатом бесмислу, изгладнели и намучени живот, овај роман представља темељну критику не само западноевропске цивилизације него и модерног стања људске цивилизације уопште. Ширећи сазнајно поље од појединачног судбинског случаја, преко једног емигрантског света, до слике једног града и друштва, Роман о Лондону се уобличава као прави српски роман за крај столећа у којем је живео Црњански и почетак новог времена.

A Novel about London (Roman o Londonu, 1971) is the last of Miloš Crnjanski's novels, and autobiographical to a great extent. It depicts the tragical destiny of displaced persons against the backdrop of a megalopolis such as London with its “four urban-area and fourteen million metropolitan inhabitants”. A compelling story about the loneliness of an individual in the modern world and the personal powerlessness to resist this world, and the whirly ways of a multimillion city that like a huge sucking tube devours all moving creatures – that is the central subject of the cosmopolitan fresco carried out around it. Formerly a Russian officer and prince, Nikolai Rodionovich Reprin and his wife Nadia are the main protagonists of the novel in which narrative, reflexive, psychological and poetical streams merge into a multi-layer structure of multiple meanings. This is not a story about the couple only; it also tells about other Russians who had arrived in London before them, about the London realm subjected to existential matters and money-making. There are several thematic streams which can be said to render attitudes to loneliness, suicide, aging, wife, the past in Russia, émigré organization, the English and England, free will, class/rank identity etc. It is with this story of life in exile of the Russian prince Reprin that the life story of the Serb Vuk Isakovich as an expatriate is rounded off. A Novel about London untangles the knot-subject of migrations with a sobering insight: “There have been migrations, and will be for ever, but to live in one's own country is logical, whatever the life may be. Abroad, it is not.” Depicting life deprived of meaning of which one has become aware, life in hungriness and afflictions, the novel offers fundamental criticism of not only the Western European civilization, but also of the modern predicament of the human civilization on the whole. Extending the field of insight from an individual life story/case, via a circle of émigrés, to a picture of a city/society, A Novel about London develops into a genuinely Serbian novel fitting into the end of the century Crnjanski lived in and the nascent years of the next age.

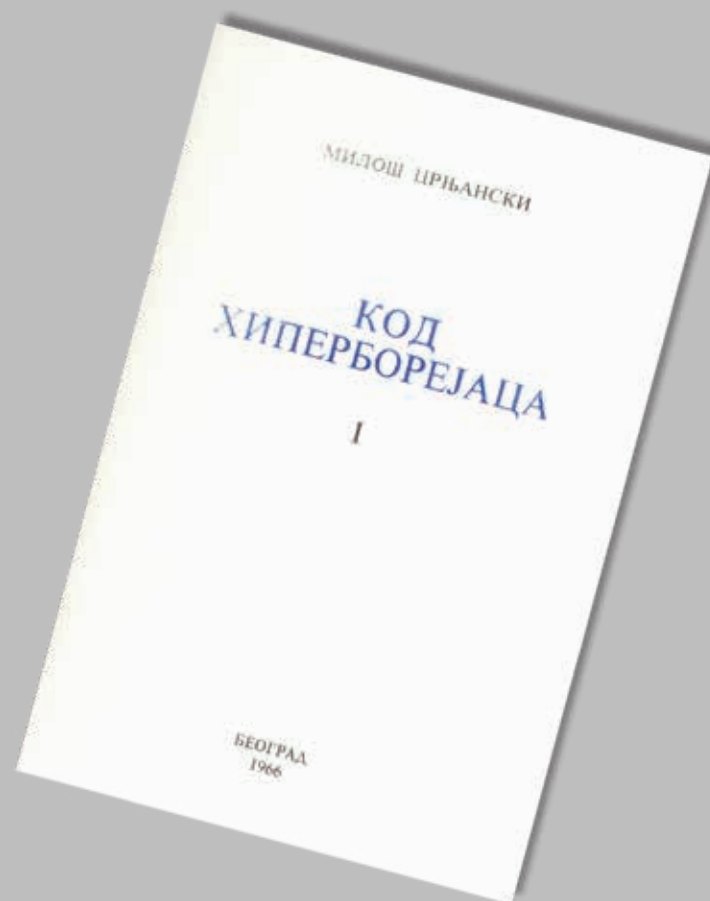
Књига *Три поеме* (1965) састављена је од *Стражилова*, написаног 1921, *Србије* настале на Крфу 1925. и *Ламент над Београдом* написаног 1956. и објављеног у посебном библиофилском издању (Јоханесбург 1962). *Стражилово*, после песме *Суматра* (1920) представља први и најкрупнији корак ка откривању немира савременог човека и савладавању света његовим растварањем у духовном. Асоцијације на завичај, на Бранка Радичевића, човека и песника, обогаћују се, кореспондирајући истовремено са појавном лепотом Тоскане која се нуди. Дунав и Арно се сливају у јединствен пејзаж и доживљај, а у таквом просторном и временском симултанizmu појава, стихови Црњанског звуче аутентично и сугестивно, при чему се отварају нове и непознате могућности песничке слике. Садашњост живи кроз прошло, које у додиру са садашњим постаје обогаћено новим смислом и искуством. “Бранкова судбина у *Стражилову* је тута и опомена виђена оком модерног песника као простор у којем су оба ова песника стварала. Давна и помало заборављена мдадост добија у овој поеми снагу стварног доживљаја туђе судбине као своје” (Хатица Крњевић). *Србија* је песнички монолог састављен од питања без одговора и у немоћи да се измире две супротне тежње у субјекту песме и у песми. У *Стражилову* су та два тока изведена на плану туђина–завичај, а овде је сва сложеност остварена у оквиру једне реалности и симбола, чија вредност варира између негативног и позитивног пола који се међусобно докидају – Србије. Колебање између изрицања и одрицања, успони и падови од једне до друге крајности – језгро су драматичне лепоте ове поеме. Сумња, кроз коју се проткала *Србија*, у *Ламенту над Београдом* је уступила место уверењу о постојећем и пронађеном уточишту. Опозиција прошлост–будућност означена је присуством двеју многозначних стварности у простору и времену, а њихови токови се и графички уочавају различитим типом штампе. Београд постаје симбол који у себи носи значења вечности, где се садашњост опажа као тренутак који се губи на размеђи драматичне прошлости и утешне будућности, који су немилосрдно разлучени: поема је својом једном половином сабласни кошмар прошлости, а другом химна поново откривеном и васпостављеном уточишту Београду, који пркосно истрајава. Молитва и химна истовремено, *Ламент* представља свесно продубљавање супротности које стоје удаљено као две крајности непрекинуте љубави. Последња поема означила је дуго путовање у будућност која се поистоветила са вечношћу.

Кап шпанске крви (1970) је „роман написан 1932. године. О љубави баварског краља Лудвига I према чувеној глаумици Лоли Монтез, Иркињи која има можда само ‘кап шпанске крви’... О љубави остарелог човека и младе жене, лепотице због које су се људи убијали. Врста психопатолошке студије о старцу и младој жени”, рекао је Милош Црњански за дело које остаје у суштини роман „о историји једне познате љубави” (Марко Недић).

The book *Three Poems* (*Tri poeme*, 1965) was made up of “Stražilovo”, written in 1921, “Serbia”, composed at Corfu in 1925, and “Lament for Belgrade”, written in 1956 and published as a bibliophile edition (Johannesburg, 1962). Following “Sumatra” (1920), “Stražilovo” was the first and largest step toward disclosure of contemporary man’s anxiety and toward overpowering of the world through its dissolution in the spiritual. Associations of the homeland and Branko Radičević as both poet and personality become greatly enriched, coming into correspondence with a rendition of the visual beauty of Tuscany. The Danube and the Arno merge into one landscape and experience; in the spatial and temporal simultaneousness of phenomena, Crnjanski’s verse sounds authentic and suggestive, opening some fresh and unseen potentials of poetic imagery. The presence exists through the past; the latter, in contact with the present day, gains new sense and experience. “Branko’s life in “Stražilovo” is a ‘woe and a warning’ seen by the eye of a modern poet as a milieu in which both poets proved creative. In this poem, the long-gone and somewhat forgotten youth is imbued with the vigour of feeling another man’s destiny as one’s own, actually.” (Hatidža Krnjević) “Serbia” is a soliloquy articulated by the poet and consisting of questions without answers, emanating the impossibility to reconcile the two different aspirations – those of the poem’s protagonist and the poem itself. While the two streams were articulated in “Stražilovo” along the relation ‘foreign land vs. homeland’, the intricacy of “Serbia” has been achieved through the framework of a single reality and a symbol, the highlight of which shifts between the negative and the positive poles that annihilate each other, with Serbia remaining in the centre. The oscillations between claims and denials, the ups and downs to extremes – those make up the core of the dramatic beauty of this poem. In “Lament for Belgrade”, the doubtfulness which has woven “Serbia” retreats before the belief in an existing and discovered refuge. The opposition ‘past vs. future’ is denoted by two realities in space and time, both carrying multiple meanings, while their streams are discerned graphically, via differing fonts. Belgrade turns into a symbol carrying the meaning of ‘eternity’, with the present time perceived as a moment which disappears on the watershed between dramatic past and promising future, both differentiated ruthlessly: one half of the poem is a ghostly nightmare of the past, while the other is a hymn to the rediscovered and re-established refuge – the defiantly surviving Belgrade. A prayer and hymn at the same time, “Lament” displays a conscious deepening of the gap between the opposites which stand mutually distanced like two poles of a perpetual love. The last of the three poems foreshadowed a long journey to the future which becomes the same as eternity.

A Drop of Spanish Blood (*Kap španske krvi*, 1970) is “a novel written in 1932. About the love of King Ludwig I of Bavaria for the famous actress Lola Montez, an Irish who may have had just ‘a drop of Spanish blood’... About a romance between an aged man and a young woman, a beauty that caused men to commit suicide. A kind of psychopathological study about an old man and a young woman” – this is what Miloš Crnjanski said of this work which is essentially a novel “about the history of a far-famed love affair” (Marko Nedić).

Код Хиперборејаца (1966) је књига саткана од успомена из пишчевог личног живота и путовања по Италији, Данској, Норвешкој, Шведској. Црњански смешта свет Хиперборејаца у реалан простор – описује Рим и дипломатске кругове у којима се кретао, затим просторе других земаља, као и људе и збивања који не нарушавају границе познатог и свакодневног. Оно изузетно у њиховим судбинама може се објаснити историјским приликама, тј. отпочињањем Другог светског рата. Мемоарско-путописни слој овог дела представљају одређена расположења, мисли и реминисценције, сусрети и расправе на поједине теме, као што су оне о Тасу, Леопардију, Кардучију, Кјеркегору, Ибзену, Андерсену, Стриндбергу, Микеланђелу, Тиберију, Цицерону или о културним везама међу земљама из различитих делова света и епоха. Иза ове “документарне” димензије може се открити “дубљи метафизички ток и у том току својеврсну оригиналну верзију свих битних линија филозофске поруке ранијег књижевног стваралаштва Милоша Црњанског” (Никола Милошевић).

With the Hyperboreans (*Kod Hiperborejaca*, 1966), is a book woven from the memories of the author's personal history and journeys across Italy, Denmark, Norway, Sweden. Crnjanski places the Hyperborean world into real space: he describes Rome and the diplomatic circles he was part of, some areas of other countries, as well as the people and events that do not cross the boundaries of the familiar and the quotidian. What is extraordinary in their lives can be explained by the historical circumstances, that is, the outbreak of World War Two. The layer of this work composed in the form of memoirs and travel writing is made up of certain moods, thoughts and reminiscences, of encounters with people and debates on particular subjects such as Tasso, Leopardi, Carducci, Kierkegaard, Ibsen, Andersen, Strindberg, Michelangelo, Tiberius, Cicero... or about cultural relations between countries from different parts of the world or ages. Behind this 'documentary' aspect one can reveal “a deeper metaphysical stream and, within that stream, a kind of original version of all important lines in the philosophical message of Miloš Crnjanski's earlier literary output” (Nikola Milošević).

Јутро је, међутим, у Риму, ванредно. Сунчани зраци, падају укоса, а благо, као месечина, која се жути и која је топла, а ти зраци продиру у груди, као неке пријатне стреле. То је једино Сунце које сија и богаташу и сиромашу, и младом човеку, и болеснику, и старицу. Сунце и Рим стапају се у сећању у једно. Нигде у Европи Сунце не сија тако. Ни на један главни град земље. Нити изде фонтане хладе тако лепо. Сам тај факт, који се понавља – ујутро, у Риму – претвара се у дубоку људску срећу, а сви у Риму учествујемо, у том балету, који носи наслов: *Il Giorno*. Дан.

Код Хиперборејаца , књ. 2, 1966.

*Mornings in Rome, however, are wonderful. Sunrays shining aslant, yet softly, like moonlight that is yellow and warm, and these rays pierce one's chest like some pleasure-rousing arrows. That is the sole Sun that shines for both a rich and a poor man, for a young man, and an ill one, and an old one. The Sun and Rome blend in one's memory into one. Nowhere else in Europe does the Sun shine like that. Not upon a single capital of the countries. And nowhere else do the fountains provide such a balmy cool. The very fact itself, which repeats – in the morning, in Rome – turns into a deep human felicity, and all of us in Rome take part in that ballet, entitled *Il Giorno*. Daytime.*

With the Hyperboreans, Vol. 2, 1966

Књига о Микеланђелу (1981) представља плод Црњансковог истраживања, проучавања и писања које је обухватило четврт века и налазило врело и инспирацију у личности генијалног ренесансног италијанског уметника. Микеланђело је Црњанског интересовао још од ране младости, од времена када се и сам писац занимао историјом уметности и стварао цртеже за које је био награђиван у гимназији. Но више него сликар и скулптор, писца је занимао Микеланђело песник и — човек. Поетичка страна и књиге о Микеланђелу, сагледана кроз бројне студије о великом уметнику ренесансе, обележене руком Црњанског и исписане на маргинама у његовој библиотеци из легата, откривала је дах многих музеја и галерија у којима је током живота боравио Црњански, за кога је то била врста живота а не туристички обилазак знаменитости. Зато је у приповедању о градовима Италије које је објединио у књизи *Љубав у Тоскани*, посвећујући то дело Видосави Црњански, у поглављу које се зове *Пиза*, написао: „Али ја нисам, као други путници, весело и безбрижно, дошао да то видим. Из мојих крајева ни десеторо овде били нису. Ја сам дошао да дрхћућом руком успоставим везе, невидљиве и невероватне, милујући ову цркву.”

A Book on Michelangelo (*Knjiga o Mikelandjelu*, 1981) was the result of Crnjanski's research, study and writing which had lasted for a quarter of a century, springing from the personality of the Italian Renaissance genius as source and inspiration. Crnjanski had taken interest in Michelangelo ever since his early youth, the time when the author himself was preoccupied with art history and produced sketches awarded at the lyceum. But it was less as a painter and sculptor, and more as a poet and a man, that Michelangelo roused the writer's interest. The poetical aspect of his Michelangelo book, summed up from the numerous studies on the great Renaissance artist which bear Crnjanski's marks and notes on the margins (they can be seen in his library/legacy), reveals the impressions of the many museums and galleries visited by the author throughout his lifetime: to him, being in such places was a matter of lifestyle, not a mere tourist habit. As can be read in one of his stories about Italian cities collected in the book *Love in Tuscany* (dedicated to his wife Vidosava Crnjanski), the chapter "Pisa": "But I have not – like other travellers – come to see this in a cheerful and careless mood. From my parts, less than ten people have been here. I have come in order to – with a trembling hand caressing this church – establish relations, invisible and incredible.”

То није Фидија. Фидија је религиозан. Микеланђело у оном запису о Давиду, није. Он честита тим записом, и кликће, СЕБИ, да је извадио из камена младића, коме божија помоћ није потребна и који ту помоћ не тражи, У СЕБЕ се поуздава. Давид са праћком – каже – и ја Микеланђело. Скрхали смо, сломили материју. Нема ту побожности античког човека, ни страха од судбине, као код Грка. Нема чак ни оне покорности човека пред законима своје отаџбине, које има код Спартанаца, код Термопила. Има нечег новог, дрског, личног, барокног, као у осталом у свему што Микеланђело, кад год може, ради. Зато га сматрам почетком барока. Фиоренца је очекивала старозаветног, историјског, Давида. Малог Давида, пастира, као што су били сви Давиди, у Фиоренци, ПРЕ Микеланђела.

Књига о Микеланђелу, Београд 1981.

That is not Phidias. Phidias is religious. In his record on David, Michelangelo is not. He – by that record – congratulates and cheers HIMSELF for having taken out of stone the young man who did not need any divine help and who did not ask for such help, relying on HIMSELF. David with a sling, he says, and me, Michelangelo. We have crushed, we have broken matter. There is no religiousness of the man of antiquity there, and no fear from fate as with the Greeks. Neither is there the humility of a man before the laws of his fatherland, which is found with the Spartans, at Thermopylae. What is found there is something new, daring, personal, baroque – as there generally is in whatever Michelangelo undertakes to do, whenever able to do. That is why I take him as the beginning of the Baroque. Florence had expected the David of the Old Testament, one from history. A small David, a shepherd, like all Florentine Davids BEFORE Michelangelo.

A Book on Michelangelo, Belgrade, 1981

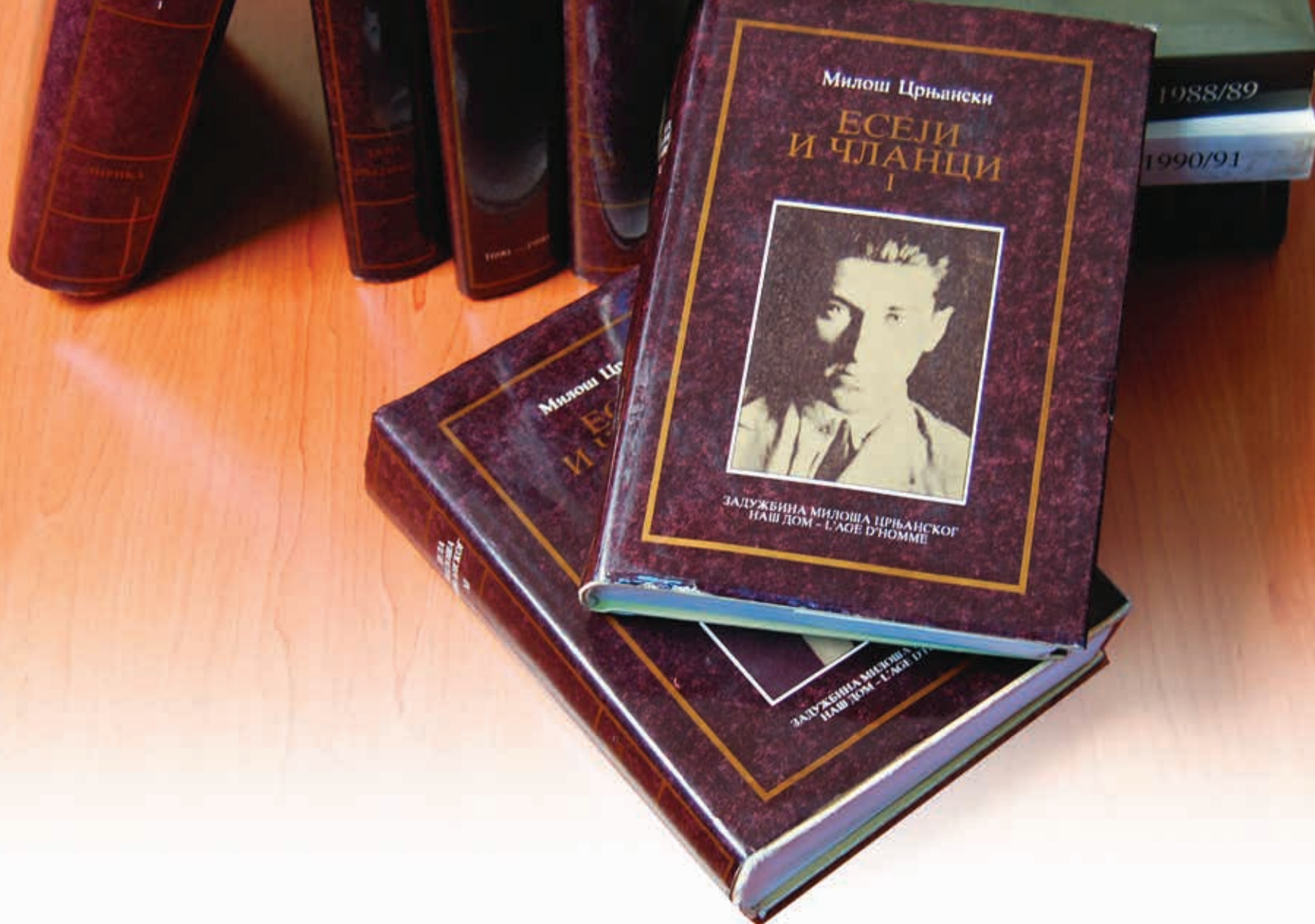
Ембахадe I-IV (1983) премда недовршене, јер писац није имао воље да уобличије ово, њему ипак најдраже дело, представљају револт једног поштеног писца, патриоте и надахнутог песника, на све поступке ситних душа, насилника, лажних вођа, против свих који су кућу градили одозго, а рушили одоздо, у дутој историји Југославије. Чине неку врсту обрачуна са свима онима којима је недостајало чистоте, одговорности, луцидности и срчаности на положајима које су заузимали, који су деловали из сујете, зависти, злобе, за ситну пару, способни да направе безброј неправди и унесреће многе. Црњански се овде испоставља као хроничар једног ритуализованог и затвореног круга југословенских дипломата, политичара и војника.

Богатством израза, симболике и универзалног исказа који превазилази просторне и језичке границе, пленило је стваралаштво Милоша Црњанског не само домаћу читалачку публику већ и страну, што је условило да се његово дело нађе преведено на четрнаест језика – француски, немачки, руски, енглески, шпански, италијански, мађарски, словачки, чешки, пољски, бугарски, фламански, португалски и румунски – и добије бројна признања.

Although uncompleted, because the author lacked will to shape the work which was his favourite, *Embajadas, I-IV* (*Embahade*, 1983) embody the revolt of an honest writer, patriot and inspired poet against the acts and behaviour of the mean-spirited, bullies, false leaders, against whoever – in the long history of Yugoslavia – built the house (country) from the roof and undermined its foundations. The work is a kind of confrontation with all those who lacked virtuousness, sense of responsibility, lucidity and courage in the posts they occupied, acting out of vanity, envy, malice, all for small money; with those inclined to produce a multitude of injustices and harm many. Crnjanski himself plays here the role of a chronicler of a ritualized and hermetical circle of Yugoslav diplomats, politicians and high military.

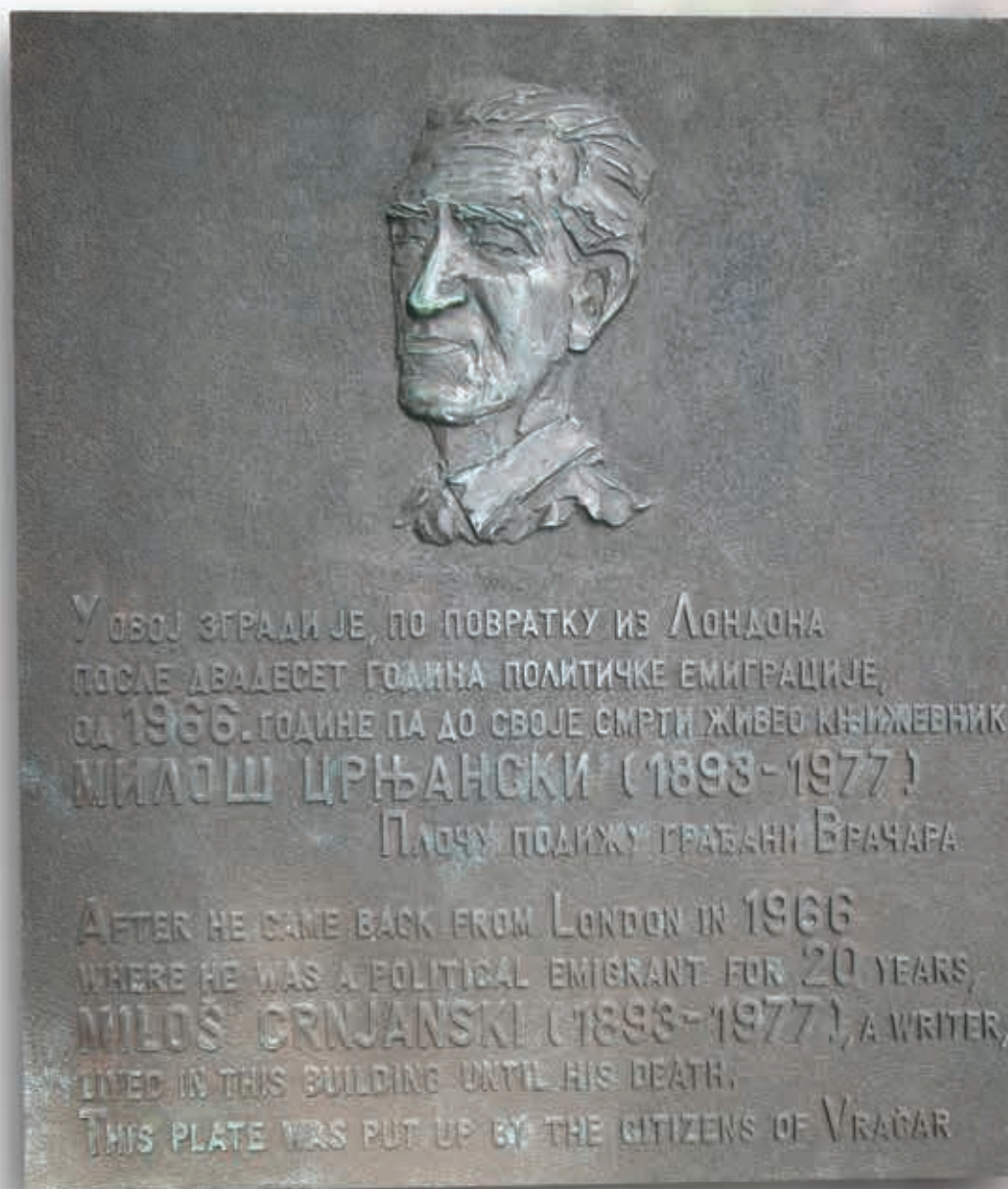
It was by the broad scope of his expression, symbolics and universal statement which goes beyond the boundaries of space and language, that Miloš Crnjanski's literary works captured not only the readership in the country but also the readers abroad; this resulted in his works having been translated into fourteen languages: French, German, Russian, English, Spanish, Italian, Hungarian, Slovak, Czech, Polish, Bulgarian, Flemish, Portuguese and Romanian. Moreover, they have won numerous recognitions.

Есеји Милоша Црњанског су нудили једну рефлексивност која је превазилазила конкретност задате ситуације, међу којом је аутор уврстио како промишљања своје и туђих поетика, стваралачких законитости или импулса, тако и историјске теме које су се кретале унутар бројних, ужих или ширих оквира. Више него иједан други интервју или исказ, есеји пружају увид у токове стваралаштва самог Црњанског, постајући нека форма поетског коментара, манифестно изречене поетике. Они непатворено показују утицаје и мене које су доводиле до промена стваралачког курса или примене друге форме или жанра. “Отуда, чак и када се препуштао суматраистичким смирењима, Црњански је увек био тип ангажованог романтика захваљујући једном специфичном схватању уметника и уметности. Парадоксалност уметничког ангажмана, код Милоша Црњанског, указује се тако не као идеолошко деловање, већ као настојање да се у потпуности преузме стварност.” (Горана Раичевић) Есејизмом су биле проткане бројне студије, поговори и предговори књига, те прикази које је објављивао у дневној штампи и бројним часописима, а који заједно у целини његовог дела, откривају јединствену стваралачку путању, дефинишући и објашњавајући слојеве и видове стваралаштва једног од највећих српских писаца прошлог века.

Мiloš Crnjanski's *Essays (Eseji)* offered a kind of reflexion which transcended the concreteness of a given situation. What the author included in these works were not only contemplations on his own and other writers' poetics, artistic laws or impulses, but also historical topics covering a great many fields of narrow or broad frameworks. More than any one of his interviews or testimonies, these essays provide an insight in the creative processes of Crnjanski himself and turn into something of poetical, manifesto-style commentaries on his own poetics. In a genuine way, they reveal the influences and phases which led to the changes in the course his literary work followed, or to resorting to a different form/genre. “Therefore, even when yielding to Sumatraistic complacency, Crnjanski was always the type of committed romantic, owing to a specific view of the artist and art in general. With Miloš Crnjanski, the paradox of an artist's commitment is manifested not as ideological activism but as an effort to thoroughly control reality.” (Gorana Raičević) An essayist quality permeated many of his studies, book afterwords and introductions, and reviews he wrote for daily press and numerous periodicals: taken as a whole within his overall opus, they display a unique literary road, defining and explaining the layers and aspects of the work by one of the greatest authors in the Serbian literature of the last century.

Спомен-обележје у Макензијевој 81 (Београд) где је Милош Црњански са супругом живео по повратку из емиграције

Plaque on the building at 81 Makenzijeva St., Belgrade, where Miloš Crnjanski and his wife lived after return from exile

Дринка Радовановић, Споменик Милошу Црњанском, бронзана биста је 1993. постављена на Калемегдану у Београду

Drinka Radovanović, Monument to Miloš Crnjanski, the bronze statue was mounted at Belgrade's Kalemegdan Park in 1993

БИБЛИОГРАФИЈА

Милош Црњански, *Сабрана дела 1-2*, Издавачко предузеће "Народна просвета", Београд 1930.

Милош Црњански, *Сабрана дела I-X*, Просвета – Матица српска – Младост – Свијетлост, Београд – Нови Сад – Загреб – Сарајево 1966.

Никола Милошевић, *Роман Милоша Црњанског*, СКЗ, Београд 1970.

Марко Недић, *Стари роман Милоша Црњанског*, Летопис Матице српске, књ. 407, св. 4, Нови Сад 1971.

Југословенски књижевни лексикон, Матица српска, Нови Сад 1971.

Милош Црњански, *Црњански о себи; Коментари уз Итаку, У: Србија, Сеобе, Ламент над Београдом*, Српска књижевност у сто књига, МС и СКЗ, Нови Сад – Београд 1972.

Петар Џацић, *Простори среће у делу Милоша Црњанског*, Нолит, Београд 1976.

Милош И. Бандић, *„Милош Црњански – нацрт књижевног пута и стваралаштва“*, Летопис Матице српске, Год. 153, Књ. 419, св. 1, Нови Сад 1977.

Никола Милошевић, *Књижевност и метафизика – зиданица на песку*, Слово љубве, Београд 1978.

Радован Поповић, *Живот Милоша Црњанског*, Просвета, Београд 1980.

Милош Црњански, *Књига о Микеланђелу*, Нолит, Београд 1981.

Владимир Буњац, *Дневник о Црњанском*, БИГЗ, Београд 1982.

Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд 1983.

Владимир Буњац, *Каменовани Црњански, “Милан Ракић”*, Ваљево 1986.

Иван Глишић, *Буре и осаме Милоша Црњанског*, Издање аутора, Шабац 1988.

Зоран Аврамовић, *„Идеје Милоша Црњанског“*, у: *Прилози за историју српске књижевне периодике*, Матица српска – Институт за књижевност и уметност, Нови Сад – Београд 1990.

Слободан Зубановић, *Атлас о Црњанском*, Завод за уџбенике, Београд 1991.

Милош Црњански, *Испунио сам своју судбину*, БИГЗ, Београд 1992.

Др Федора Бикар, *Живот и стваралаштво Милоша Црњанског – Изложба Музеја Војводине*, Нови Сад 1993, Рад Музеја Војводине, 36, Нови Сад 1993.

Радован Поповић, *Црњански: документарна биографија*, Просвета, Београд – Горњи Милановац 1993.

BIBLIOGRAPHY

- Miloš Crnjanski, *Sabrana dela 1-2* [*Collected Works, Vol. 1-2*], Izdavačko preduzeće "Narodna prosveta", Beograd, 1930
- Miloš Crnjanski, *Sabrana dela I-X* [*Collected Works, Vol. I-X*], Prosveta – Matica srpska – Mladost – Svjetlost, Beograd – Novi Sad – Zagreb – Sarajevo 1966.
- Nikola Milošević, *Roman Miloša Crnjanskog*, SKZ, Beograd, 1970
- Marko Nedić, [„Miloš Crnjanski's Old Novel"], *Letopis Matice srpske*, Book 407, Vol. 4, Novi Sad, 1971
- Jugoslovenski književni leksikon* [*Yugoslavia's Literary Lexicon*], Matica srpska, Novi Sad, 1971
- Miloš Crnjanski, [“Crnjanski about Himself”; “Commentaries for Ithaca”] in: *Srbija, Seobe, Lament nad Beogradom* [*Serbia, Migrations, Lament for Belgrade*], within the series “Srpska književnost u sto knjiga”, MS - SKZ, Novi Sad - Beograd, 1972
- Petar Džadžić, *Prostori sreće u delu Miloša Crnjanskog* [*The Realms of Felicity in the Work of Miloš Crnjanski*], Nolit, Beograd, 1976
- Miloš I. Bandić, “Miloš Crnjanski – nacrt književnog puta i stvaralaštva” [“Miloš Crnjanski: A Sketch of His Literary Route and Opus”], *Letopis Matice srpske*, Year 153, Book 419, Vol. 1, Novi Sad, 1977
- Nikola Milošević, *Književnost i metafizika – zidanica na pesku* [*Literature and Metaphysics – Masonry on Sand*], Slovo ljubve, Beograd, 1978
- Radovan Popović, *Život Miloša Crnjanskog* [*The Life of Miloš Crnjanski*], Prosveta, Beograd, 1980
- Miloš Crnjanski, *Knjiga o Mikelandelu* [*Book on Michelangelo*], Nolit, Beograd, 1981
- Vladimir Bunjac, *Dnevnik o Crnjanskom* [*A Journal on Crnjanski*], BIGZ, Beograd, 1982
- Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti* [*A History of Serbian Literature*], Nolit, Beograd, 1983
- Vladimir Bunjac, *Kamenovani Crnjanski* [*Stoning of Crnjanski*], “Milan Rakić”, Valjevo, 1986
- Ivan Glišić, *Bure i osame Miloša Crnjanskog* [*The Tempests and Seclusions of Miloš Crnjanski*], published by the Author, Šabac, 1988
- Zoran Avramović, “Ideje Miloša Crnjanskog” [“Miloš Crnjanski's Ideje”] in: *Prilozi za istoriju srpske književne periodike* [*Contributions for a History of Serbian Literary Periodicals*], Matica srpska – Institut za književnost i umetnost, Novi Sad – Beograd, 1990
- Slobodan Zubanović, *Atlas o Crnjanskom* [*Crnjanski Atlas*], Zavod za udžbenike, Beograd, 1991
- Miloš Crnjanski, *Ispunio sam svoju sudbinu* [*I Have Fulfilled My Destiny*], BIGZ, Beograd, 1992
- Dr. Fedora Bikar, “Život i stvaralaštvo Miloša Crnjanskog – Izložba Muzeja Vojvodine, Novi Sad 1993” [“The Life and Work of Miloš Crnjanski – Exhibition at the Museum of Vojvodina”], *Rad Muzeja Vojvodine*, 36, Novi Sad, 1993
- Radovan Popović, *Crnjanski: dokumentarna biografija* [*Crnjanski: A Documentary Biography*], Prosveta, Beograd – Gornji Milanovac, 1993

Стојан Трећаков и Владимир Шовљански, *О Црњанском – архивалије*, Матица српска, Нови Сад 1993.

Милош Црњански 1893–1993, Издан, Будимпешта 1993.

Петар Џацић, „Милош Црњански (1893-1977)”, у: *Сто најзнаменитијих Срба*, Београд – Нови Сад 1993.

Мирјана Поповић-Радовић, *Књижевна радионица изгнанства, „Вук Караџић”* – Народна библиотека Србије, Заједница културе Србије, Параћин – Београд 1993.

Др Федора Бикар, *Музеј Милоша Црњанског – Чонград*, Музеј Војводине, Нови Сад 1993.

Бошко Станишић, *Милош Црњански – фудбалер и спортиста*, Просвета, Београд 1995.

Петар Марјановић, *Црњански и позориште*, Прометеј, Академија уметности – Купола, Нови Сад – Београд 1995.

Мирослав Јосић Вишњић, *У другом кругу, Изабрана дела Мирослава Јосића Вишњића, Драганић*, Београд 1995.

Никола Бертолино, Поговор, у: *Књига о Микеланђелу, Дела Милоша Црњанског*, том 5. књ. 10, Задужбина Милоша Црњанског, БИГЗ, СКЗ –L’age d’Homme, Београд – Lausanne 1998.

Лидија Мустеданагић, *Стална изложба Милош Црњански – Állandó kiállítás Miloš Crnjanski (1893–1977)*, Музеј Војводине, Библиотека „Чемеги Карољ”, Нови Сад – Чонград 2002.

Лидија Мустеданагић, „Гротескно у делу Милоша Црњанског”, *Српске народне новине*, 51, Будимпешта 2002.

Мирјана Поповић-Радовић, *Књижевна радионица изгнанства Милоша Црњанског 1940-1965*, Прометеј, Нови Сад 2003.

Милован Витезовић, „Црњански и Ранковић”, *Кривови*, 53/54/55, Сремски Карловци 2002/2003.

Драган Р. Аћимовић, *Са Црњанским у Лондону, „Филип Вишњић”*, Београд 2005.

Књига о Црњанском, (прир. Мило Ломпар), СКЗ, Београд 2005.

Горана Раичевић, *Есеји Милоша Црњанског*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад 2005.

Предраг Палавестра, *Историја Српског ПЕН-а – Лични поглед: 1926–1986: реконструкција и сведочење*, Београд: Српски ПЕН центар, 2006.

Радован Поповић, „Јесен Милоша Црњанског” (фељтон), *Вечерње новости online*, 10. 02. – 21. 02. 2008. доступно на: www.novosti.rs

Нада Мирков Богдановић, *Каталог рукописне заоставштине Милоша Црњанског*, Народна библиотека Србије, Београд 2011.

Stojan Trećakov & Vladimir Šovljanski, *O Crnjanskom – arhivalije* [About Crnjanski – Archival Material], Matica srpska, Novi Sad, 1993

Miloš Crnjanski 1893–1993, Izdan, Budimpešta, 1993

Petar Džadžić, “Miloš Crnjanski (1893-1977)”, in: *Sto najznamenitijih Srba* [The Serbian Most Famous Hundred], Beograd – Novi Sad, 1993

Mirjana Popović-Radović, *Književna radionica izgnanstva* [A Literary Workshop in Exile], “Vuk Karadžić” – Narodna biblioteka Srbije, Zajednica kulture Srbije, Paraćin – Beograd, 1993

Dr. Fedora Bikar, *Muzej Miloša Crnjanskog – Čongrad* [Miloš Crnjanski Museum - Csongrád], Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1993

Boško Stanišić, *Miloš Crnjanski – fudbaler i sportista* [Miloš Crnjanski – A Footballer and Athlete], Prosveta, Beograd, 1995

Petar Marjanović, *Crnjanski i pozorište* [Crnjanski and the Theatre], Prometej – Akademija umetnosti – Kupola, Novi Sad – Beograd, 1995

Miroslav Josić Višnjić, *U drugom krugu*, Izabrana dela Miroslava Josića Višnjića [In the Second Circle, Selected Works of Miroslav Josić Višnjić], Draganić, Beograd, 1995.

Nikola Bertolino, “Pogovor” [“Afterword”] in: *Knjiga o Mikelandelu, Dela Miloša Crnjanskog* [A Book on Michelangelo, The Opus of Miloš Crnjanski], Vol. 5, Book 10, Zadužbina Miloša Crnjanskog – BIGZ – SKZ - L’age d’Homme, Beograd – Lausanne, 1998

Lidija Mustedanagić, *Stalna izložba Miloš Crnjanski – Állandó kiállítás Miloš Crnjanski (1893–1977)* [The Permanent Exhibition of Miloš Crnjanski], Muzej Vojvodine – Csemegi Károly Library, Novi Sad – Csongrád, 2002

Lidija Mustedanagić, “Groteskno u delu Miloša Crnjanskog” [“The Grotesque in the Works of Miloš Crnjanski”], *Srpske narodne novine*, 51, Budapest, 2002

Mirjana Popović Radović, *Književna radionica izgnanstva Miloša Crnjanskog 1940-1965* [Miloš Crnjanski’s Literary Workshop in Exile 1940-1965], Prometej, Novi Sad, 2003

Milovan Vitezović, “Crnjanski i Ranković” [“Crnjanski and Ranković”], *Krovovi*, 53-54-55, Sremski Karlovci, 2002-2003

Dragan R. Aćimović, *Sa Crnjanskim u Londonu* [With Crnjanski in London], “Filip Višnjić”, Beograd, 2005

Knjiga o Crnjanskom [A Book on Crnjanski] (edited by Milo Lompar), SKZ, Beograd, 2005

Gorana Raičević, *Eseji Miloša Crnjanskog* [Miloš Crnjanski’s Essays], Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2005

Predrag Palavestra, *Istorija Srpskog PEN-a – Lični pogled: 1926–1986: rekonstrukcija i svedočenje* [A History of the Serbian P.E.N. – A Personal View: 1926–1986: Reconstruction and Testimony], Serbian P.E.N. Centre, Beograd, 2006

Radovan Popović, "Jesen Miloša Crnjanskog" ["The Autumn of Miloš Crnjanski"] (daily newspaper serial), *Večernje novosti online*, February 10-21, 2008, available on website www.novosti.rs

Nada Mirkov Bogdanović, *Katalog rukopisne zaostavštine Miloša Crnjanskog* [Catalogue of manuscript legacy of Miloš Crnjanski], Narodna biblioteka Srbije, Beograd 2011.

Издавачи: "Студио Бечкерек" и Музеј Војводине

За издавача: Дуга Радованов

Уредник: Зоран Радованов

Аутор: мр Лидија Мустеданагић

Рецензент: Др Горана Раичевић, др Драго Његован

Лектура и коректура: мр Лидија Мустеданагић, Ангелина Чанковић-Поповић

Превод на енглески: Ангелина Чанковић-Поповић

Дизајн: Јово Миливојевић

Фотографије: Жељко Мандић, Лидија Мустеданагић, Народно позориште Сомбор, Опера и театар Madlenianum, Радио-телевизија Србије

Старе фотографије и документација писца: Легат Милоша Црњанског у Народној библиотеци Србије (Београд)

Copyright: Задужбина Милоша Црњанског, Београд, 2017.

Штампарија: Artprint Media doo, Нови Сад

Тираж: 500

Нови Сад, 2017.

Published by "Studio Bečkerek" and Museum of Vojvodina

For publisher: Duga Radovanov

Editor: Zoran Radovanov

Author: Lidija Mustedanagić, M.A.

Editorial adviser: Gorana Raičević, Ph.D. Drago Njegovan, Ph.D.

Script- and proofreading by Lidija Mustedanagić, M.A. and Angelina Čanković Popović

Translated into English by Angelina Čanković Popović

Design and layout by Jovo Milivojević

Photographs: Željko Mandić, Lidija Mustedanagić, Sombor National Theatre, Madlenianum Opera & Theatre, Serbian Broadcasting Corporation

The writer's old photographs and documentation: Miloš Crnjanski Legacy at the National Library of Serbia (Belgrade)

Copyright: The Miloš Crnjanski Foundation, Belgrade, 2017.

Printed by Artprint Media doo, Novi Sad

Print run: 500 cps

Novi Sad, 2017

CIP - Каталогизација у публикацији Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41.09 Crnjanski M.

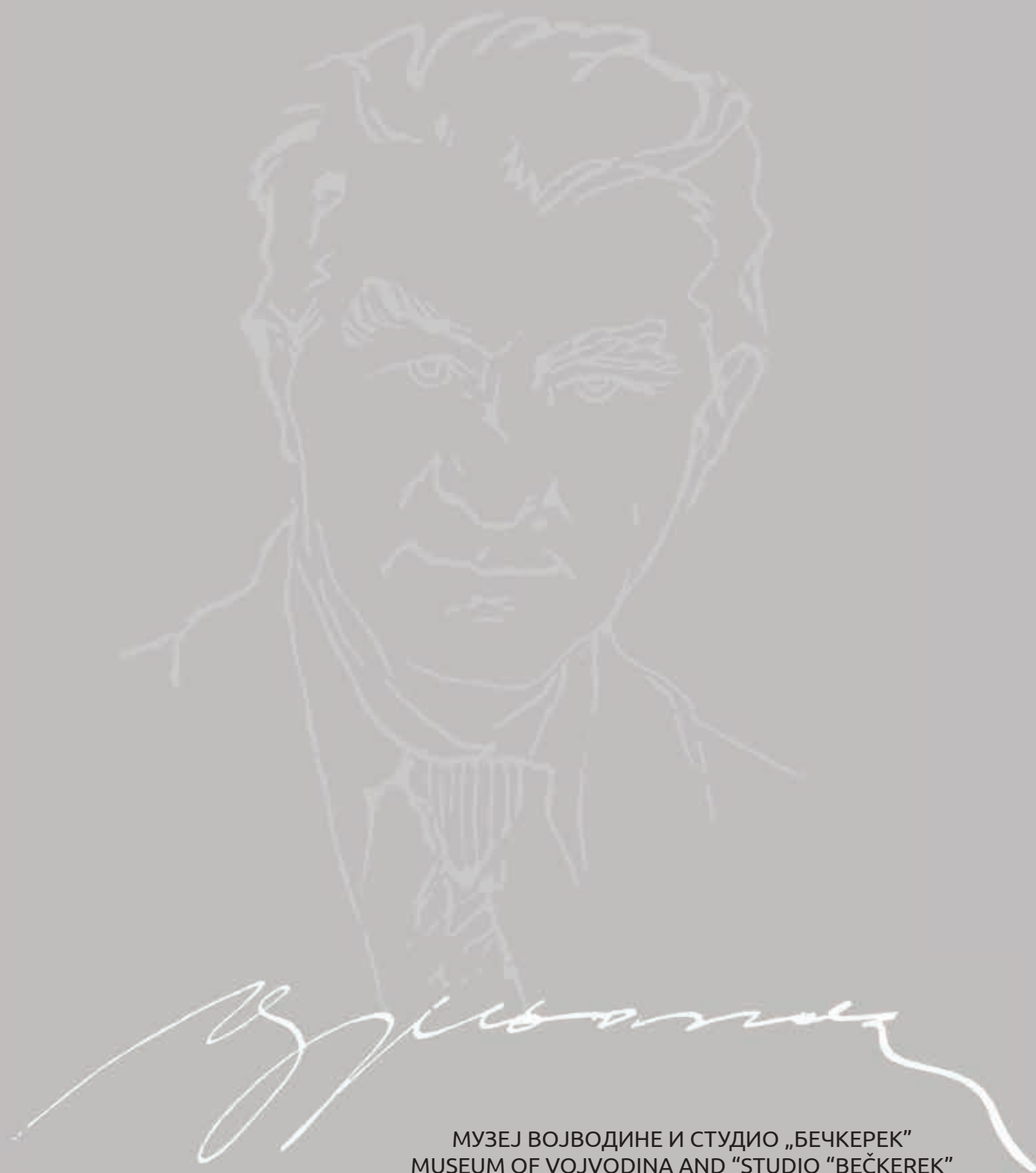
МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија

Милош Црњански = Miloš Crnjanski : 1893-1977 / [Лидија Мустеданагић ; превод на енглески Ангелина Чанковић Поповић ; фотографије Жељко Мандић, Лидија Мустеданагић]. - Нови Сад : Студио Бечкерек : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Artprint media). - 150 стр. : илустр. ; 28 cm Упоредо срп. текст и енгл. превод. - "Посвећено издавачу Зорану Радованову (1956-2012), прегооцу и великом делатнику на пољу српске културе, без којег ова књига не би била урађена, а име Милоша Црњанског на овај начин обележено" - насл. стр. - Тираж 500. - Библиографија.

ISBN 978-86-80120-25-6

а) Црњански, Милош (1893-1977)

COBISS.SR-ID 319631623

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ И СТУДИО „БЕЧКЕРЕК“
MUSEUM OF VOJVODINA AND “STUDIO “BEČKEREK”

9 788680 120256

